

BREAKING CHAINS
A KNOWLEDGE - CENTRIC VISION
FOR
PUNJAB'S MIGRATION CHALLENGES

CHIEF EDITOR
HARJUS KAUR

EDITORS
ARVINDER KAUR
NIRMAL SINGH BRAR

National Press Associates

BREAKING CHAINS

A KNOWLEDGE - CENTRIC VISION

FOR

PUNJAB'S MIGRATION CHALLENGES

Chief Editor

Harjus Kaur

Editors

Arvinder Kaur

Nirmal Singh Brar

ISBN: 978-81-19674-49-7

National Press Associates

New Delhi

Breaking Chains: A Knowledge - Centric vision for Punjab's Migration Challenges

Chief Editor

Harjus Kaur

Associate Professor (Retired), Department of Music Vocal, Government
College Ropar

Editors

Arvinder Kaur

Assistant Professor, Department of Home science, Government College Ropar

Nirmal Singh Brar

Assistant Professor, Department of Public Administration, Government College
Ropar

© 2024. All Rights Reserved. Selection & Editorial Matter, Editors & Authors.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means of electronic or mechanical including photocopy, recording or any information stored in a retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

ISBN: 978-81-19674-49-7

Price: 800.00 INR

The responsibility for the facts or opinions expressed in the book is entirely of the authors. Neither the publisher nor the editors are responsible for the same.

Published By:

National Press Associates

Head Office: C-24, Ground Floor, Panchsheel Vihar, Malviya Nagar, New Delhi-110017, India

Regional Office: 79, GAD Nagar, Flower Enclave, Dugri, Ludhiana, Punjab-141013, India

Branch Office: G-1003, Prakriti Society, Baner-Balewadi Road, Balewadi Pune, 411045 Maharashtra, India

Email: npapublishing@gmail.com | www.npapublishing.in

Helpline: +91-9888934889, 7986925354

FOREWARD

It is an honor to write the foreword for the book "**Breaking Chains: A Knowledge-Centric Vision for Punjab's Migration Challenges**" which addresses this critical issue through the collective wisdom of esteemed educationists, each contributing their unique perspectives on how their fields can play a pivotal role in curbing migration.

Migration has long been a multifaceted challenge for Punjab, affecting its social fabric, economic stability, and cultural identity. This collaborative effort, brought together under the editorial guidance of Dr. Harjot Kaur, offers a comprehensive and interdisciplinary approach to understanding and addressing the migration phenomenon. The chapters within this book span a diverse range of subjects, from economics and education to technology and social sciences, reflecting the multifaceted nature of the issue.

The vision for this book is both ambitious and timely. By leveraging the knowledge and insights of experts from various disciplines, it aims to highlight how targeted education and skill development can create sustainable opportunities within Punjab. The book underscores the potential of a knowledge-centric framework to empower individuals, enhance local economies, and ultimately reduce the compulsion to migrate.

Each contributor brings a deep understanding of their subject matter and a passionate commitment to fostering positive change. They present innovative strategies and practical solutions that can be implemented to transform Punjab's socio-economic landscape. From enhancing agricultural practices through technological advancements to improving educational systems and fostering entrepreneurial initiatives, the insights offered in this book are both enlightening and actionable.

"Breaking Chains: A Knowledge-Centric Vision for Punjab's Migration Challenges" is not merely an academic exercise; it is a call to action. It advocates for a holistic approach that addresses the root causes of migration and proposes sustainable solutions that can be adopted by policymakers, educators, and community leaders. By focusing on the power of knowledge and education, this book offers a beacon of hope for a future where migration is a choice driven by opportunity rather than a necessity born out of despair.

I am confident that readers will find this book to be a valuable resource, providing a wealth of knowledge and practical guidance. It stands as a testament to the power of collective expertise and the profound impact that education and innovation can have on society.

Wishing you an enlightening and empowering reading experience.

Dr. Sant Surinder Pal Singh
(Retd Principal)

FROM EDITORIAL DESK

Migration has long been a significant issue in Punjab, affecting its demographic structure, economic stability, and cultural continuity. The phenomenon is complex, driven by myriad factors including economic aspirations, social pressures, and environmental changes. "Breaking Chains: A Knowledge-Centric Vision for Punjab's Migration Challenges" aims to address these multifaceted issues through a scholarly and interdisciplinary approach.

This book brings together the insights and expertise of various educationists who have delved into their respective fields to propose solutions for curbing migration from Punjab. The chapters cover a range of subthemes, each offering unique perspectives and practical recommendations.

Each chapter is a testament to the dedication and scholarly rigor of the contributors. Their collective efforts have resulted in a comprehensive resource that not only analyzes the migration issue from various angles but also provides actionable solutions.

We extend our heartfelt gratitude to all the contributors for their invaluable insights and hard work. Their contributions have enriched this book and will undoubtedly serve as a guiding light for policymakers, educators, and community leaders seeking to address the migration challenge.

We also express our deep appreciation to the Principal of Government College Ropar, whose support and encouragement have been instrumental in bringing this project to fruition. Your commitment to advancing knowledge and fostering an environment of academic excellence has made this collaborative effort possible.

Finally, we hope that "Breaking Chains: A Knowledge-Centric Vision for Punjab's Migration Challenges" will serve as a catalyst for change, inspiring new strategies and initiatives to build a brighter future for Punjab.

Editorial Board

Dr. Sukhjinder Kaur

Dr. Dalvinder Singh

Mrs. Meena Kumari

Dr. Jatinder Kumar

Mr. Harjit Singh

PREFACE

In Punjab, the rhythm of life is often punctuated by the migration of its people— a phenomenon deeply rooted in the socio-economic fabric of the region. "Breaking Chains: A Knowledge-Centric Vision for Punjab's Migration Challenges" embarks on a journey to unravel the complexities of migration through a multidisciplinary lens, with a particular focus on education as the cornerstone of transformation.

This book delves into diverse themes, each offering a unique perspective on the intricate tapestry of Punjab's migration challenges. From the pivotal role of STEM education in nurturing local industries to the profound insights offered by sociology, psychology, economics, and languages, we explore the myriad ways in which education can be a catalyst for change.

Through the lens of vocational courses and skill development programs, we seek to empower the youth with the tools they need to thrive in their homeland, thereby stemming the tide of migration. Additionally, we scrutinize the role of IT education in unlocking opportunities in the digital realm and the significance of agricultural education in sustaining rural livelihoods.

Furthermore, this book shines a light on the transformative power of entrepreneurship education, environmental studies, and cultural preservation efforts. By championing eco-friendly initiatives and preserving local heritage, we aim to cultivate a sense of belonging and pride that transcends geographical boundaries.

As we embark on this intellectual journey, may we embrace the spirit of inquiry, empathy, and innovation that is essential for breaking the chains of migration and ushering in a new era of prosperity for Punjab. On behalf of Government College Ropar, I extend my deepest gratitude to all the faculty members and contributors from outside the institution who have contributed to this remarkable publication. I commend the dedication and passion of the contributors who have painstakingly crafted this volume, offering readers a comprehensive understanding of Punjab's relationship with migration. Their scholarly endeavors have enriched our understanding of Punjab's past, present, and future, fostering a deeper appreciation for its diverse heritage and global connections.

As we navigate the complexities of a rapidly changing world, may this book serve as a guide of knowledge, enlightenment, and inspiration for generations to come. It is my sincere hope that

readers will find solace, enlightenment, and inspiration within these pages, as they embark on a journey through the corridors of Punjab's history, culture, and migration.

Warm Regards

A handwritten signature in green ink, appearing to read 'Jatinder Singh'.

Jatinder Singh

Principal

Govt.College Ropar

CONTENT

1. ROOTS TO ROUTES: IMMIGRANTS CREATING HOME AWAY FROM HOME <i>Amanjot Kaur</i>	1
2. ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਤਾਦ ; ਬਹੁਪੱਖੀ ਅਘਿਐਲ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	5
3. EXAMINE THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY EDUCATION IN CREATING OPPORTUNITIES IN THE DIGITAL LANDSCAPE <i>Annu Rani , Harpreet Kaur</i>	12
4. COMMUNITY ENGAGEMENT AND ITS POSITIVE IMPACT ON ADDRESSING MIGRATION CHALLENGES <i>Anu Sharma</i>	17
5. ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸੈਣੀ	21
6. ਪਰਵਾਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ	31
7. STEMMING THE TIDE: STRATEGIES TO COUNTER MIGRATION IN PUNJAB <i>Dalvinder Singh</i>	37
8. RETAINING COMPUTER SCIENTISTS IN INDIA: ADDRESSING MIGRATION CHALLENGES <i>Gurdeep Singh</i>	43
9. ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਸ ! ਇੱਕ ਮਿੱਠਾ ਜ਼ਹਿਰ : ਪੰਜਾਬ ਸੰਦਰਭ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ	49
10.ਪਰਵਾਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ : ਪੰਜਾਬ ਸੰਦਰਭ ਹਰਜਸ ਕੌਰ	54
11.CAUSES OF INTERNATIONAL MIGRATION FROM PUNJAB: EMERGING ISSUES AND CHALLENGES <i>Harpreet Kaur</i>	58

12.THE ROLE OF PUNJABI LANGUAGE IN MITIGATING MIGRATION: AN ANALYSIS	
<i>Jatinder Kumar</i>	65
13.IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON INDIAN ECONOMY	
<i>Jugdev Singh</i>	70
14.REGIONAL INDUSTRY-DRIVEN STEM EDUCATION: A STRATEGY TO CURB MIGRATION BY BALANCING SKILL IMPORTANCE ACROSS DISCIPLINES	
<i>Kulwinder Kaur</i>	78
15.ਯੁਵਾ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ ਦਰਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ	87
16.MIGRATION: EDUCATION, SKILL TRAINING AND UNEMPLOYMENT	
<i>Mansi Kaushik , Manjeet Singh, Paramvir Singh</i>	97
17.ANALYZING HOW SUBJECTS LIKE SOCIOLOGY, PSYCHOLOGY, ECONOMICS, AND LANGUAGES CONTRIBUTE TO UNDERSTANDING AND ADDRESSING LOCAL CHALLENGES	
<i>Meena Kumari</i>	102
18.ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ	110
19.REVERSE MIGRATION IN PUNJAB: A LITERARY EXPLORATION"	
<i>Natasha Kalra</i>	117
20.CULTURAL MIGRATION: A GLOBAL PHENOMENON	
<i>Navjot Kaur</i>	121
21.ENTREPRENEURSHIP IN PHYSIOTHERAPY: A CATALYST FOR JOB CREATION IN PUNJAB	
<i>Navpreet Kaur, Vaneet Kumar</i>	125
22.EXPLORING THE DYNAMICS OF YOUTH INTEREST IN INTERNATIONAL MIGRATION FROM PUNJAB	
<i>Neeru Chopra</i>	129
23.EMPOWERMENT OF PUNJAB THROUGH MUSIC EDUCATION: A STRATEGY TO CURB MIGRATION	
<i>Nitish Kumar</i>	135

**24. THE TRANSFORMATIVE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN
FOSTERING LOCAL BUSINESS INITIATIVES AND JOB CREATION: CASE
STUDIES FROM INDIA**

Ravneet Kaur

140

**25. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੂਪ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ
ਸ਼ਮਿੰਦਰ ਕੌਰ**

143

**26. ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ: ਅੰਤਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਵਾਦ
ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ**

147

CHAPTER 1

ROOTS TO ROUTES: IMMIGRANTS CREATING HOME AWAY FROM HOME

Amanjot Kaur

Gurmat Gyan Online Study Centre, Punjabi University, Patiala

ABSTRACT

The Article *Roots to Routes: Immigrants Creating Home away from Home* explores the basic theme of Diaspora. It discusses the history of migration from earlier times to the present times. The changing scenario of Diaspora in different eras like Colonialism, Post Colonialism and present have been dwelled while focusing on the changing reaction and psyche of the migrant communities. The immigrants face a deep sense of oppression, marginalization and cultural conflicts with the dilemma of living in the in- between position. The trauma of loosing 'home' along with the homeland continuously occupies their mind. With the shattered identities lost over the borders they try to establish a new one absolutely according to the 'host- land' only to realize that their identity will always carry the marks of the homeland left behind. The process of constructing a new 'hybrid' identity begins. The luminal position provides them the source and getting strength from the 'roots' moving towards the routes they establish themselves. It provides them a double canvas to portray their feeling to establish a new hybrid culture for themselves and their generations to come and flourish.

Keywords: Diaspora, Migration, Exile, Liminality, Colonialism, Post- Colonialism, Expatriates, Acculturation, Alienation, Assimilation

Migration has been a regular feature of human existence since the earlier times. Human beings have always migrated in groups and as individuals for various purposes like escape from hunger and poverty, war and conflict, new economic or social opportunities and most commonly for employment and financial gains. Some other reasons include flee from religious intolerance or political repression or even to trade and to travel to new places. One consequence of migration is the foundation of Diaspora communities. Diaspora according to Ashcroft, Griffith and Tiffin is the "voluntary or forcible movement of peoples from their homeland into new regions." (Ashcroft, 1998:68-69) or in other words Diaspora are communities whose members live informally outside 'home'land while maintaining active contacts with it. The word 'Diaspora' comes from the Greek *-dia* which means through and *speirein* which means 'to scatter'. According to the Webster's dictionary it refers to the 'dispersion from', therefore it concerns "as a notion of a centre, a locus, a home from where the dispersion occurs." (Brah, 1996:178). The term Diaspora was first used to describe the Jews dispersion after Babylonian exile, in the pre- Christian era and subsequently removals from Spain, Portugal and Russia, where they had resided for well over thousand years. Though the term was used to describe mass migration or forced relocation but today it has wider meanings and dimensions where the focus has shifted on the dispersion in various forms such as expatriate, refugee, guest

worker, exile community, overseas community and ethnic community. The concept of Diaspora has been inexhaustible in its awareness to the real life movement of people, whether these migrations have been in the course of choice or compulsion.

The Changing eras-Colonial, Post-colonial and the Present have given different definitions and dimensions to the concepts like migration, exile, roots, Liminality and home. During Colonialism the colonizers forcibly took people from the colonized countries to their own lands as slaves. These slaves were made to do all kinds of labor work and where they had to settle for rest of their lives. As Mc. Leod states, “often these voyages took place under duress, as in the instances of plantation owners taking slaves to put to work as servants in their British homes, or use of south Asian women as ‘ayahs’ by families employed by the East India Company during and after their return to Britain. (Leod, 2000:207)

The migrants were forced by the colonizers to leave their homeland. For centuries, ships loaded with slaves from Africa were sent to America in exchange of commercial goods. The slaves’ ships then returned to Europe loaded with sugar and other commodities from the colonies. By the time slavery and slave trade were abolished, it is estimated that over ten million West Africans had been transported to the new world. However post Second World War; the once colonized themselves began to migrate to the colonial centres in search of better opportunities. Some of them went in search of work, some went for studying abroad in the foreign lands, while some of them wanted shelter to escape political and economic difficulties and some simply followed the family members who migrated before as slaves. Based on the reasons for leaving the homeland, the Diaspora can broadly be classified into two categories. The first being ‘forced diaspora’ and the other ‘voluntary’ diaspora. The Forced diaspora often arises from traumatic events such as war, imperialistic conquest or enslavement or due to natural disasters like famine or extended draught. This category suffers a feeling of persecution, loss and desire to return to their homeland. On the other hand the voluntary diaspora are the community who left their homeland in search of economic opportunity, while maintaining a close cultural and ethnic links to the country of origin.

The migrants whether their migration was forced or voluntary, suffered the loss of home. ‘Home’ in the words of Mc. Leod, “...act as a valuable means of orientation by giving us the sense of our place in the world. It tells us where we originated from and where we occupy a location where we are welcome, where we can be with people very much like ourselves.”(Leod, 2000:210) However for the migrants with the change of land- home is lost forever. With the loss of home they suffer the loss of culture and above all identity because identity is a part of one’s culture and it is what the culture has provided. “Identity then is simultaneously subjective and social and is constituted in and through culture. Indeed culture and identity are inextricably linked concepts.” (Brah, 1997:208). The identity crises is further complicated because identity constitutes one’s roots, ancestors, class, religion and above all homeland. But for, migrants everything is lost.

The migrants consciously or subconsciously try to adopt the host country’s culture to prosper and develop in the new culture. They carry conflicting contradictory irresolvable cultural codes and pale images of civilization, and when these people are forced to be absorbed into the host country, they manifest maladjustment because of the social hierarchies and racial, ethnic and cultural differences present within the settler country. They are neither able to relate themselves to the new foreign lands nor are they able to relate back to their ancestral roots. If they try to stick to their traditions in the foreign land, they are mocked at for being conservatives. ‘Home’ for them exists only in their nostalgic memories of the past. As the past cannot be attained back, ‘home’ too becomes unattainable. Even if one returns to the geographical origin, it is not possible for him to attain back the lost past and culture because the culture also changes with time. They keep clinging to the ‘old world’ with the

desire to establish themselves into the 'new world.' The 'old world' refers to the homeland the place where they originated. It is usually identified with the 'past' where people used to conduct their old traditions, customs and other elements of culture which are different from those they experienced at present. 'New world' to them signifies the land where people live nowadays, connected to what is called as 'the present'. Both old world and new world are important, hence one cannot choose any one of them. This may lead to 'double consciousness. New world inevitably is the land where one must survive, therefore he must adapt to the land, the new environment including its social system. Old world becomes the land of nostalgia, where people may be remembering their traditions and customs and even try to reinvent old land in the new land. The diaspora cultures then mediate between the two, it passes through the process of negotiation between past and present, between old and new world. This negotiation of diasporic identity brings along with it the feeling of displacement, discontinuity and rootlessness, living in-between different nations.

The relationship between migration and belonging can be discussed as the relationship between 'roots' and 'routes'. The geographical displacement brings along with it the cultural and spiritual displacement. The up-rooted migrants are neither able to relate to the new foreign land nor are they able to relate back to the lost past. Their condition becomes like a pendulum oscillating between the two cultures. This in-between condition is very traumatic for them. In such unstable uprooted condition, they try to stabilize their existence by the act of balancing between the two boundaries and the two cultures. This liminal position is termed as 'beyond' by Homi Bhabha. He writes, "...beyond is an in-between site of transition; the beyond is neither a new horizon, nor a leaving behind of the past...we find ourselves in the moment of transit where space and time cross to produce complex figures of difference and identity, past and exclusion. (Bhabha, 1994:1). The migrants though not being able to retain back their lost identity face the dilemma of root-lessness. Moving away from the roots they try to form a 'hybrid' kind of identity on the cultural margins of the two countries. The routes taken help them to invoke the imagery of traumas of separation and dislocation and this is certainly a very important aspect of the migratory experience. But the Diasporas are not potentially the site of hope and new beginnings, they are contested cultural and political terrains where individuals and collective memories collide, reassemble and configure. Facing the dilemma of being up-rooted through the routes they take up the process of acculturation and assimilation.

The realization of otherness, uncompromising patriotic impulse and dilemma of identities constitute the psyche of alienation. The expatriates strive hard and struggle for identity, which is threatened on the 'borders'. The identity which they have lost with the losing of their culture, roots and above all 'home'. The feeling of socially and culturally displaced becomes a regular psyche. So they try to adopt the foreign culture and unwantingly form a conflicted identity on the crossroads of the two cultures between which they are oscillating. They are neither able to relate themselves to the 'root' land and its culture, nor are they able to relate to the alien 'host' land and the new western culture, which is far different from the one they had once been in. This in-between situation haunts and torments them; they struggle hard to get out of it and establish home as well as identity for themselves in the new place. In the words of Tejinder Kaur, "This interaction and comingling of the cultures no doubt leads to further conflicts but it certainly opens new routes and modes of thinking for the individual and group identities of diasporas and guides them to outgrow the stereotyped experiences of uprootedness, displacement and marginalization. (Kaur, Tejinder. 120) Within the splintered worlds the issues of identities are faced. Struggling and trapizing between the two cultures from roots they are on the life long journey to routes. The limelight obviously on the traumatic experiences, their reactions towards their 'home' land and host land which they have opted for and finally coping up with the problem of identity creating a hybrid identity in the interstitial spaces. Most of the expatriates construct the image of home amid the feeling of homelessness. On the margins of the two cultures,

they are able to construct a new home away from the lost home. Dom Mores in his analysis of the experiences of immigration concludes that the idea of home in itself is an illusion. He admits, "He has become desire less in so far as determining his desired point of location in the world." (Mores, 1992:340) In the double consciousness of home and homelessness, immigrants find themselves struggling between two cultures.

Interestingly, the terms *diaspora*, *exile*, *alienation*, *expatriation* are synonyms and possess an ambiguous status of being both a refugee and an ambassador. The roles being different, the expatriates attempt at doing justice to both. Using this double canvas as a refugee, they seek security and protection and as an ambassador project their own culture and help enhance its comprehensibility.

CONCLUSION

To conclude, Diaspora is therefore a scattering of the seeds in the wind, the fruits of which are a new creation and a fight to survive. Every Diasporic movement holds a historical significance as it carries within itself the kernel of the nation's history. Diaspora is a journey from roots to routes in creating home away from home; that one undergoes after being uprooted, suffering displacement, undergoing traumas of alienation. The Diasporas find themselves restricting, expanding their old and new homes, their old and new lives, as well as their old and new identities. For immigrants displacement and liberation are both at hand. Here it should also be clear that there is no one model of single experience. Each diaspora is different and different communities have different responses. "...distinct diaspora communities are created out of the confluence of narrative of different journeys from the 'old country' to the new which create the sense of a shared history. Yet we must not forget that all Diasporas are differentiated heterogeneous contested spaces, even as they are implicated in the construction of a common 'we' (Brah, 1996:184). Differences of gender, race, class, religion, language as well as generational differences make diaspora spaces dynamic and shifting; open to repeated construction and reconstructions hence moving from 'roots' taking up the 'routes', the immigrants establish a 'home' away from the lost home.

REFERENCES

1. Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths and Helen Tiffin. *Key Concepts in Post Colonial Studies*. New York and London: Routledge, 1998
2. Brah, Avtar. *Cartographies Of Diaspora: Contesting Identities*. London: Routledge, 1996.
3. Bhabha, Homi.K. *The Location of Culture*. New York and London: Routledge, 1994.
4. Cohen, Robin. *Global Diasporas: An Introduction*. ULC press, 1997.
5. Gill, Yubee. *Emerging Modes and Metaphors Perspectives on English Fiction*. Ed. Kulbhushan Kaushal and N.K.Neb. Jalandhar: Nirman Publications, 2004.
6. Hall Stuart. *Introduction : Who needs Identity? Question Of Cultural Identity*. London : Sage Publications, 1996.
7. Kaur, Tejinder. "Portrayal of Diaspora Experiences in Jhumpa Lahiri's Interpreter Of Maladies," *Emerging Modes and Metaphors Perspectives on English Fiction*. Ed. Kulbhushan Kaushal and N.K.Neb. Jalandhar: Nirman Publications, 2004.
8. Mc. Leod, John. *Beginning Post colonialism*, New York: Manchester University Press, 2000.
9. Mores, Dom. *Never at Home*. New Delhi: Viking, 1992.
10. Rushdie, Salman. *Imaginary Homelands: Essays and Criticism*. London: Granta Books, 1991.

CHAPTER 2

ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਤਾਦ ; ਬਹੁਪੱਖੀ ਅਘਿਐਲ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਆਨ ਲਾਈਨ ਸਟੱਡੀ ਸੈਂਟਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਐਸੀ ਵਿਧਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਚਾਰ-ਪਰਸਾਰ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਹਰ ਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗੁਰੇਜ਼ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਉਪ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ, ਪੱਛਮੀ-ਸੰਗੀਤ, ਪੌਪ-ਸੰਗੀਤ, ਸੂਫੀ-ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਰੈਪ-ਰੈਗੇ ਆਦਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਖੇਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਰੰਭਿਕ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਉਪ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਸਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਫਿਲਮ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਆਪਣਾ ਸਿੱਕਾ ਚਲਾਉਂਦੇ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਫਿਲਮ ਦੀਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਪਰ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਵਿਸਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਗੁਲਾਮ ਹੈਦਰ, ਨੌਸ਼ਾਦ, ਐਸ.ਡੀ. ਬਰਮਨ, ਵਿਨੋਦ, ਅਤੇ ਸਲਿਲ ਚੌਧਰੀ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੇਹਾਤੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨੂੰ ਐਨੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਖੇਰਿਆ ਕਿ ਖੇਤਰੀ-ਸੰਗੀਤ ਹੁਣ ਤੱਕ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਗੁਲਾਮ ਹੈਦਰ ਨੇ ਫਿਲਮ ਖਜ਼ਾਨਚੀ (1941) ਦੇ 'ਦੀਵਾਲੀ ਫਿਰ ਆ ਗਈ ਸਜਨੀ' ਗੀਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ-ਥਾਪ ਨੂੰ ਢੋਲਕ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। 'ਲਾਰਾ ਲੱਪਾ ਲਾਰਾ ਲੱਪਾ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ' ਗੀਤ ਏਕ ਥੀ ਲੜਕੀ (1949) ਫਿਲਮ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਇਹ ਗੀਤ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਂਗੜੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਲੋਕ-ਧੁਨ (ਜੁੱਤੀ ਮੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਐ ਪਹਾੜੀਏ ਦੇ ਨਾਲ) ਨਾਲ ਓਤ-ਪੋਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਿਨੋਦ ਨੇ ਵਰਤਿਆ। 1957 ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਓ.ਪੀ. ਨਈਅਰ ਵੀ ਫਿਲਮ ਨਯਾ ਦੌਰ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਲਮਸਤੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਏ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ 'ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। 21 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਬਦਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਵੀ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪਰਯੋਗ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਹ, ਪੰਜਾਬੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ੂਟਿੰਗ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਧ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਦੇ ਡਰਾਈਵਰ

ਜਾਂ ਮਜ਼ਾਈਆ ਦਿਖਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਅੱਜ ਚੋਟੀ ਦੇ ਅਦਾਕਾਰ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ-ਪੌਪ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਆਕਰਸ਼ਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਪਰਭਾਵਿਤ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੋੜ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ

1. ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ਾ, ਪੌਪ ਸੰਗੀਤ
2. ਸੂਫੀ ਸੰਗੀਤ, ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਲੋਕ-ਥਾਪ

ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ ਆਪਣੀ 100 ਵੀ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਂ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਚਾਰ-ਪਰਸਾਰ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗੁਰੇਜ਼ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਲਕਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਸੂਬੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਕ ਢਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਹਮਲੇ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ। 'ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ ਬਾਕੀ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ' ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਲਈ ਰਵਾਨਗੀ, ਚੰਚਲਤਾ ਅਤੇ ਪਲਾਂ-ਫਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਿਊਣ ਦਾ ਨਵਾਂ ਮੁਹਾਵਰਾ ਘੜਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਛਣ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਝਲਕਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕਾਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਕੋਲ ਉਰਜਾ ਭਰਪੂਰ ਰਿਦਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ, ਬਿਰਹਾ, ਸੋਗ ਅਤੇ ਵਿਜੋਗ ਆਦਿ ਦੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਕੋਲ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ, ਲੋਕ-ਧੁਨਾਂ ਦਾ ਐਨਾਂ ਅਖੁੱਟ ਖਜਾਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਤ ਤੱਕ ਦੇ ਸਫਰ ਵਿਚਲੇ ਹਰ ਅਵਸਰ ਦਾ ਗਾਇਨ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਅਤੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਸੂਫੀ-ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੂਫੀ-ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਰਲ ਸੁਰ-ਸੰਯੋਜਨ, ਮਨਮੋਹਕ ਲੈਅ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੀ ਇਕ ਮੌਲਿਕਤਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੂੰਹ-ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਬੁਲੰਦ ਅਵਾਜ਼, ਗਲੇ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਹਰਕਤਾਂ, ਪਾਰੇ ਜਹੀ ਤਰਲਤਾ, ਮਧੁਰ ਸੁਰ ਸੰਯੋਜਨ ਅਤੇ ਚਪਲ ਲੈਅ ਆਦਿ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਲੱਛਣ ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਮੂੰਹ-ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਨ-ਰੁਚੀ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਜਗਤ ਵਿਚ 1931 ਤੋਂ ਬੋਲਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਯੁੱਗ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।¹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ (1913-1931) ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ 'ਚ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 1931 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸੰਗੀਤਕ ਧਾਰਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਸ

¹ ਅਨਿਲ ਭਾਰਗਵ, ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ : 75 ਵਰਸ਼ੇ ਕਾ ਸਫਰ, ਪੰਨਾ 7.

ਵਿਚਲੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਬਦਲਦੇ ਰੁਝਾਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਧਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਪ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ, ਸੁਗਮ ਸੰਗੀਤ, ਸੂਫੀ ਸੰਗੀਤ ਵਰਗੀਆਂ ਦੇਸੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਉਭਰਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਰੋਕ ਐਂਡ ਰੋਲ (Rock-n-roll), ਡਿਸਕੋ (Disco), ਅਤੇ ਰੈਪ (Rap), ਰੈਗੇ (Reggae) ਆਦਿ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਆਰੰਭਿਕ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤ (1931) ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਉਪ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਸਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਆਪਣਾ ਸਿੱਕਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ਿਲਮ ਦੀਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਪਰ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਦੋੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਵਿਸਾਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮਾਸਟਰ ਗੁਲਾਮ ਹੈਦਰ, ਨੌਸ਼ਾਦ, ਐਸ.ਡੀ. ਬਰਮਨ, ਵਿਨੋਦ, ਅਤੇ ਸਲਿਲ ਚੌਧਰੀ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੇਹਾਤੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨੂੰ ਐਨੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਖੇਰਿਆ ਕਿ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਨੁਹਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜਿਵੇਂ ਪੰ. ਅਮਰਨਾਥ, ਹੁਸਨਲਾਲ-ਭਗਤਰਾਮ, ਹੰਸਰਾਜ ਬਹਿਲ, ਸ਼ਿਆਮ ਸੁੰਦਰ, ਓ.ਪੀ. ਨੱਈਅਰ, ਰਵੀ, ਮਦਨ ਮੋਹਨ, ਖ਼ਯਾਮ ਅਤੇ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਧੁਨਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸਾਜ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਫ਼ਿਲਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੀਤਾ। ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਖਿਆਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

1931 ਤੋਂ 1940 ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ : ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕੇ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਬੰਧੋਜਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦਸ਼ਕ ਦੇ ਆਖੀਰ ਵਿਚ ਰਾਏਚੰਦ ਬੋਰਾਲ, ਤਮਿਲ ਬਰਮਨ, ਪੰਕਜ ਮਲਿਕ ਅਤੇ ਕੇ. ਸੀ. ਡੀ ਆਦਿ ਨੇ ਬੰਗਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਬੋਲਦੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਯੋਗ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 1931 ਵਿਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਲੈਲਾ ਮਜਨੂੰ (ਮਾਦਨ ਥਿਏਟਰ, ਕਲਕੱਤਾ) ਫ਼ਿਲਮ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਦੋ ਗੀਤ ‘ਤੇਰੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸਤਾਨਾ ਫਿਰਦਾ ਨੀ’ ਅਤੇ ‘ਬੁਲਬੁਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਚੋਂ’ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੀਆਂ 32 ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ 42 ਗੀਤ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਵੱਡਾ ਅੰਕੜਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲੋਕ-ਗੀਤ ‘ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ’ (ਮਿਸਟਰ ਐਂਡ ਮਿਸ ਬੋਬੇ - 1936) ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।² ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਸੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਇਹ ਬੜੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬੋਲਦੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਗੀਤ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਸਨ।

1941 ਤੋਂ 1950 ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ : ਇਸ ਦਸ਼ਕ ਦੇ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀਪਣ ਆਉਂਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਫ਼ਿਲਮੀ ਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਬੰਧੋਜਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਸੁਗਮਤਾ ਵੱਲ ਆਏ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਮਾਸਟਰ ਗੁਲਾਮ ਹੈਦਰ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ-ਰਿਦਮ ਨੂੰ ‘ਦੀਵਾਲੀ ਫਿਰ ਆ ਗਈ ਸਜਨੀ’ (ਖ਼ਜਾਨਚੀ-1941) ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ।³ ਇਸ ਗੀਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸੇ ਫ਼ਿਲਮ ਦਾ ‘ਗਮੋਂ ਦੁੱਖ ਭਰੇ ਹੈ ਰੰਗ ਜਿਸ ਮੇਂ’ ਗੀਤ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ-ਗਾਥਾ ‘ਹੀਰ’ ਦੀ ਧੁਨ ‘ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। 1947 ਵਿਚ ਬਣੀ ‘ਮਿਰਜਾ ਸਹਿਬਾ’ ਫ਼ਿਲਮ

² ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਰਾਜ਼, *ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਗੀਤ ਕੋਸ਼ - Vol II*, ਪੰਨਾ 316.

³ ਸਵਾਮੀ ਵਾਹਿਦ ਕਾਜ਼ਮੀ, *ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਸਿਨੇਮਾ ਮੇਂ ਰੰਗ ਭਰੇ ਹੈ*, ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਕ, ਜਨਵਰੀ-ਫਰਵਰੀ 1998, ਪੰਨਾ 69.

ਵਿਚ 'ਸਾਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆ' ਗੀਤ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤ 'ਮਿਰਜ਼ਾ' ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਿਨੋਦ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ 'ਲਾਰਾ ਲੱਪਾ ਲਾਰਾ ਲੱਪਾ' (ਏਕ ਥੀ ਲੜਕੀ-1949) ਗੀਤ ਦੀ ਸਥਾਈ ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਾਂਗੜੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਲੋਕ-ਧੁਨ 'ਜੁੱਤੀ ਮੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਐ ਪਹਾੜੀਏ ਦੇ ਨਾਲ' 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। 1948 ਦੀ ਫਿਲਮ 'ਆਗ' ਦਾ 'ਕਾਹੇ ਕੋਇਲ ਸ਼ੇਰ ਮਚਾਏ ਰੇ' ਗੀਤ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤ 'ਡਾਚੀ' ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਸ਼ਕ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹੁਸਨਲਾਲ-ਭਗਤਰਾਮ ਦੀ ਜੋੜੀ 'ਪਿਆਰ ਕੀ ਜੀਤ' (1948) ਅਤੇ 'ਬੜੀ ਬਹਿਨ' (1949) ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਲੈ ਕੇ ਆਏ।

1951 ਤੋਂ 1960 ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ਾ : ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਸ਼ਿਖਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਫਿਲਮ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਈਜ਼ਾਫਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸੁਗਮ ਕਰਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਗੁਨਗੁਨਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਯਾਦ ਹੋ ਸਕਣ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੰਕਰ-ਜੈਕਿਸ਼ਨ, ਓ.ਪੀ. ਨਈਅਰ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਰਿਦਮ ਦੇ ਵਿਵਿਧ ਪੈਟਰਨ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਨੌਸ਼ਾਦ, ਸਲੀਲ ਚੌਧਰੀ ਅਤੇ ਐਸ.ਡੀ. ਬਰਮਨ ਵਰਗੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਰਲ ਅਤੇ ਅਸਰਦਾਰ ਧੁਨਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਤੱਤ ਥਾਂ-ਪੁਰ-ਥਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮੀ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਲੀਲ ਚੌਧਰੀ ਦਾ 'ਤੇ ਕੀ ਮੈਂ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ-ਕੋਈ ਨਾ' (ਜਾਗਤੇ ਰਹੋ-1956) ਅਤੇ ਓ. ਪੀ. ਨਈਅਰ ਦੇ 'ਯੇ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਵੀਰ ਜਵਾਨੋਂ ਕਾ' (ਨਯਾ ਦੌਰ-1957) ਅਤੇ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਦੀ 'ਅਦਾਲਤ' (1958) ਫਿਲਮ ਦੇ 'ਦੁਪੱਟਾ ਮੇਰਾ ਮਲ ਮਲ ਦਾ' ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਲਵਾਰ' (ਨਯਾ ਦੌਰ-1957), 'ਤੁਮ ਰੂਠ ਕੇ ਮਤ ਜਾਨਾ' (ਫਾਗੁਨ-1958), ਅਤੇ 'ਗੋਰਾ ਰੰਗ ਚੁਨਰੀਆ ਕਾਲੀ' (ਹਾਵੜਾ ਬ੍ਰਿਜ- 1958) ਗੀਤਾਂ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਧੁਨਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਲਮ 'ਅਨਾਰਕਲੀ' (1953) ਦਾ 'ਐ ਬਾਦੇ ਸਬਾ ਆਹਿਸਤਾ ਚਲ' ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ-ਗਾਥਾ 'ਹੀਰ' ਦੀ ਧੁਨ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ।

1961 ਤੋਂ 1970 ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ਾ : 1950-60 ਦਾ ਸਮਾਂ ਹਿੰਦੀ-ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੁਨਿਹਰੀ ਯੁੱਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਜੋ ਗੀਤ ਰਚੇ ਗਏ ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਸ ਸਭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵੀ ਬੋਲਬਾਲਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਗੀਤ ਵਿਚ ਭੰਗੜਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਚਲਣ ਵੀ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗੀਤ 'ਮੇਰੀ ਜਾਂ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ' ਤੇ 'ਕਾਹੇ ਇਤਨਾ ਗੁਮਾਨ' ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਸ਼ਕ ਵਿਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਅਦਾਕਾਰ ਮਨੋਜ ਕੁਮਾਰ ਦੀਆਂ 'ਉਪਕਾਰ' (1967), ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 70 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਦੀਆਂ 'ਪੂਰਵ ਔਰ ਪਸ਼ਚਿਮ', 'ਰੋਟੀ ਕਪੜਾ ਔਰ ਮਕਾਨ' ਅਜਿਹੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

1971 ਤੋਂ 1980 ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ਾ : ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ 'ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ' ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲਕਾਰ 'ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ 'ਪਵਿਤਰ ਪਾਪੀ' ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਹੋਇਆ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। 'ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਜੋਕਰ' ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ 'ਸਦਕੇ ਹੀਰ ਤੁਝ ਪੇ ਹਮ ਫਕੀਰ ਸਦਕੇ' ਪੂਰਾ ਗੀਤ ਹੀ 'ਹੀਰ' ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਸੁਰਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਨੀ ਮੈਂ ਯਾਰ ਮਨਾਣਾ ਨੀ' (ਦਾਗ-1973), 'ਸੁਰਖ ਜੋੜੇ ਕੀ ਯੇ ਜਗਮਗਾਹਟ' (ਕਭੀ-ਕਭੀ 1976), 'ਉਠ ਨੀਂਦ ਸੇ ਮਿਰਜ਼ਿਆ' (ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ-1975), 'ਗੱਡੀ ਜਾਂਦੀ ਐ ਫੁਲਾਂਗਾਂ ਮਾਰਦੀ' (ਦਾਦਾ-1978) 'ਜੱਗਿਆ ਜੱਗਿਆ ਜੱਗਿਆ' (ਕਾਲਾ ਪੱਥਰ-1979), 'ਤੇਰੀ ਰੱਬ ਨੇ ਬਨਾ ਦੀ ਜੋੜੀ' (ਸੁਹਾਗ-1979), ਆਦਿ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ

ਵਰਤੋਂ ਵੱਲ ਵੀ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਅਦਾਕਾਰ ਧਰਮਿੰਦਰ ਨੇ ‘ਜੀਵਨ ਮ੍ਰਿਤਯੂ’, ‘ਜੁਗਨੂੰ’ ਅਤੇ ‘ਚਰਸ’ ਆਦਿ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਅੰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਏ।

80-90 ਦੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ਾ : ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਆਪਣਾ 50 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਆਪਣੀ ਸੁਹਜਤਾ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੰਗੀਤ ‘ਡਿਸਕੋ-ਡਾਂਸ’ ਨਾਲ ਸ਼ੋਰਗੁਲ ਰਿਹਾ। 80 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਰਿਦਮ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ 1981 ਵਿਚ ਆਈ ਫ਼ਿਲਮ ‘ਸਿਲਸਿਲਾ’ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦੇ ‘ਲੜਕੀ ਹੈ ਸ਼ੋਲਾ’ ਗੀਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ‘ਬਾਹੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਕੜੀਏ ਸਿਰ ਦੀਜੇ ਬਾਹ ਨਾਂ ਛੋੜੀਏ’ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸ਼ਬਦ-ਰੀਤ⁴ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ‘ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਦੁਪੱਟਾ’ (ਧਨਵਾਨ-1981), ‘ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈ ਕੇ’ (ਖੁਦਦਾਰ-1982), ‘ਅੱਡੀ ਟੱਪਾ ਅੱਡੀ ਟੱਪਾ ਅੱਡੀ ਟੱਪਾ’ (ਏਕ ਦਿਨ ਬਹੁ ਕਾ-1983) ਗੀਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮੀ ਗੀਤ ‘ਮਾਮਲਾ ਗੜਬੜ ਹੈ’ (1984) ਅਤੇ ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੌਪ ਗੀਤ ‘ਤੂ ਤੱਕ ਤੂ ਤੱਕ ਤੂ ਤੱਕ ਤੂਤੀਆਂ’ ਨੂੰ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ‘ਧਰਮ ਅਧਿਕਾਰੀ’ (1986) ਅਤੇ ‘ਘਰ ਕਾ ਚਿਰਾਗ’ (1989) ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

21 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬਦਲਾਅ, ਸੰਗੀਤਕ ਪੱਖੋਂ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ ਪੱਖੋਂ ਬਦਲਾਅ। ਇਹਨਾਂ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਭੂ-ਮੰਡਲੀਕਰਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਹੀ ਇਕ ਗਲੋਬਲ ਪਿੰਡ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਕਾਰਨ ਹੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਆਦਿ ਦਾ ਆਦਾਨ-ਪਰਦਾਨ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ 1991 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਐਲ.ਪੀ.ਜੀ (ਲਿਬਰਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਾਈਵੇਟਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਗਲੋਬਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ) ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ ਗਲੋਬਲ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆ।⁵ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਇਸ ਫਾਰਮੂਲੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ੂਟਿੰਗ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵੀ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਬੈਠੇ ਭਾਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ‘ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਦੁਲਹਨੀਆਂ ਲੇ ਜਾਏਂਗੇ’ (1995) ਅਤੇ ‘ਪਰਦੇਸ’ (1997) ਆਦਿ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਹਨ।⁶ ਫ਼ਿਲਮ ‘ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਦੁਲਹਨੀਆਂ ਲੇ ਜਾਏਂਗੇ’ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਆਰੰਭ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ।⁷

‘ਐੱਮ.ਟੀ.ਵੀ’ ਅਤੇ ‘ਵੀ.ਚੈਨਲ’ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦੁਆਰਾ ਪੌਪ-ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲਿਆ⁸, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੌਪ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵੀ ਇਕ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦਾਸ ਮਾਨ, ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਸਹਿਗਲ, ਬਾਲੀ ਸਾਗੂ, ਦਲੇਰ ਮਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜਸਬੀਰ ਜੱਸੀ ਵਰਗੇ ਗਾਇਕਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਮੰਡੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਰਾਂ ’ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪਰਭਾਵ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਇੰਡਸਟਰੀ ’ਤੇ ਵੀ ਪਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੌਪ ਗਾਇਕ ਦਲੇਰ ਮਹਿੰਦੀ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ‘ਬੋਲੋ ਤਾਰਾ ਰਾ ਰਾ’ (1995) ਨਾਲ ਧੂਮ ਮਚਾਈ। ਦਲੇਰ ਮਹਿੰਦੀ ਦੀ ਇਸ ਆਮਦ ਦੇ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਅਤੇ

⁴ “ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਰਚਨਾ”, ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਮੁੱਖ ਸੰਪਾ.), *ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ*, ਪੰਨਾ 79.

⁵ ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ, *ਗਲੋਬਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਨੇਮਾ*, ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, 22 ਦਸੰਬਰ, 2012.

⁶ Anjali Gera Roy & Chua Beny Huat, (Edi.), *TRAVELS OF BOLLYWOOD CINEMA from Bombay to LA*, Page 332-33.

⁷ Rini Bhattacharya Mehta and Rajeshwari V. Pandhairpande, (Edi.), *BOLLYWOOD AND GLOBLIZATION Indian Popular Cinema*,
Nation and Diaspora, Page 2.

⁸ ਡਾ. ਮਾਯਾ ਟਾਕ, *ਬੀਸਵੀਂ ਸਦੀ ਔਰ ਭਾਰਤੀਯ ਪੌਪ ਮਿਊਜ਼ਿਕ*, ਸੰਗੀਤ ਪੌਪ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਅੰਕ, ਜਨਵਰੀ-ਫਰਵਰੀ, 2000, ਪੰਨਾ 1.

ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਐਨੇ ਪਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਕਿ ਦਲੇਰ ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਜਿਵੇਂ 'ਨਾ ਨਾ ਨਾ ਨਾ ਰੇ ਨਾ ਰੇ' (ਮ੍ਰਿਤੁਦਾਤਾ-1997), 'ਉਏ ਹੋਏ ਕੇ ਕੁਤੀਆਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ' (ਅਰਜੁਨ ਪੰਡਿਤ-1999) ਆਦਿ ਲਈ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਖਾਸ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਥੇ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਦਲੇਰ ਮਹਿੰਦੀ ਨੇ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਹਾਸ-ਮਖੌਲ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ 'ਕਾਲੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਪਰਾਂਦਾ ਤੇਰਾ ਲਾਲ ਨੀ' (ਬਹਾਰ ਆਨੇ ਤਕ-1990), 'ਚਿੱਠੀਏ ਨੀ' (ਹੀਨਾ-1991), 'ਮਾਏ ਨੀ ਮਾਏ' (ਹਮ ਆਪ ਕੇ ਹੈਂ ਕੌਨ-1994), 'ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਚਰਖਾ ਚਲੇ' (ਮਾਚਿਸ-1996), 'ਸੋਹਣਾ ਸੋਹਣਾ' (ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ-1997), 'ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕੋਈ ਲੰਘਦਾ' (ਕੱਚੇ ਧਾਗੇ-1999), ਅਤੇ 'ਤੂੰ ਰਮਤਾ ਜੋਗੀ' (ਤਾਲ-1999) ਆਦਿ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਤੱਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤਮਾਨ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ : 21 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਵੀ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪਰਯੋਗ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਹ, ਪੰਜਾਬੀ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ੂਟਿੰਗ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਧ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਦੇ ਡਰਾਈਵਰ ਜਾਂ ਮਜਾਈਆ ਦਿਖਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਅੱਜ ਚੋਟੀ ਦੇ ਅਦਾਕਾਰ ਜਿਵੇਂ ਅਮਿਤਾਬ ਬੱਚਨ, ਅਕਸ਼ੇ ਕੁਮਾਰ, ਸੈਫ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ, ਅਜੇ ਦੇਵਗਨ ਅਤੇ ਰਣਬੀਰ ਕਪੂਰ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ 'ਐਨੀਮਲ' (2023) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਇਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸੰਦੀਪ ਰੈਡੀ ਵਾਂਗਾ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਥੱਲੇ ਬਣੀ ਇਹ ਫਿਲਮ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਦਾ ਗੀਤ 'ਅਰਜੁਨ ਵੈਲੀ' ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਗਾਇਕ ਭੁਪਿੰਦਰ ਬੱਬਲ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਹੈ, ਨੇ ਫਿਲਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੀਤ ਐਨਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਹੀ ਫਿਲਮ ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ।

ਇਹ ਬੜੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਤੱਤ ਥਾਂ-ਪੁਰ-ਥਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਇੰਡਸਟਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਹੈ ? ਕਿਤੇ ਇਸ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਕੋਈ ਢਾਅ ਤਾਂ ਨੀ ਲਾ ਰਿਹਾ। ਜੇਕਰ ਲੱਗ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉੱਥੇ ਬੈਠੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ, ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਲਮ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ 'ਲੋਕ' ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਉਹ ਮੰਨੇਰੰਜਨ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਗੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਕੋਲ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਧੁਨਾਂ ਦਾ ਅਖੁੱਟ ਖਜਾਨਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਭੜਾਕਾਉਪਣ ਅਤੇ ਲੱਚਰਪਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਸਰੂਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੇ ਫਿਲਮ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਗਾਇਕ ਅਤੇ ਗੀਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਗੀਤ ਐਨੇ ਅਸਰਦਾਰ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਅਚੇਤ ਮਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. ਅਰਸ਼ੀ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਸਭਿਆਚਾਰ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਟਰੱਸਟ,

ਦਿੱਲੀ, 2016

2. ਅਨਿਲ ਭਾਰਗਵ, ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ : 75 ਵਰਸ਼ਾਂ ਕਾ ਸਫ਼ਰ, ਵਾਂਗਮਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜੈਪੁਰ, 2011.
3. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਰਾਜ, ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਗੀਤ ਕੋਸ਼ (Vol-I), ਸੰਧਿਆ ਪ੍ਰੈਸ, ਕਾਨਪੁਰ, 1988.
4. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), (ਮੁੱਖ ਸੰਪਾ.), ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2012.
5. ਪੰਕਜ ਰਾਗ, ਧੁਨਾਂ ਕੀ ਯਾਤਰਾ, ਰਾਜ ਕਮਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 2006.

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. Roy, Anjali Gera & Chua, Beny Huat, (Edi.) : **TRAVELS OF BOLLYWOOD CINEMA from Bombay to LA**, Oxford Press, New Delhi, 2012.
2. Mehta, Rini Bhattavharya & Pandhairpande, Rajeshwari V. (Edi.) : **BOLLYWOOD AND GLOBLIZATION Indian Popular Cinema, Nation and Diaspora**, University of California Press, 2006.

ਪੱਤ੍ਰਿਕਾਵਾਂ ਤੇ ਅਖਵਾਰ

1. ਆਤਮਜੀਤ (ਸੰਪਾ.), ਇੰਡੋ-ਯੂ ਐਸ ਡਾਇਲਾਗ, ਮੋਹਾਲੀ, ਮਈ, 2012.
2. ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਵਰਮਾ, ਗਲੋਬਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਨੇਮਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, 22 ਦਸੰਬਰ, 2012.
3. ਸੰਗੀਤ, ਮਾਸਿਕ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਕ' ਜਨਵਰੀ-ਫਰਵਰੀ, 1998, ਸੰਗੀਤ ਕਾਰਿਆਲਯ ਹਾਥਰਸ.
4. ਸੰਗੀਤ, ਮਾਸਿਕ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਪੌਪ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਅੰਕ' ਜਨਵਰੀ-ਫਰਵਰੀ, 2000, ਸੰਗੀਤ ਕਾਰਿਆਲਯ ਹਾਥਰਸ.

CHAPTER 3

EXAMINE THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY EDUCATION IN CREATING OPPORTUNITIES IN THE DIGITAL LANDSCAPE

***Annu Rani **Harpreet Kaur**

**Assistant Professor, Govt. College, Ropar*

***Assistant Professor, School of Computational Science, GNA University
Phagwara*

ABSTRACT

In this digital age, this chapter explores how information technology (IT) plays a vital role in creating opportunities in various fields. It focuses on how IT has a significant influence, altering lives, businesses, and society throughout the world. We'll examine how emerging technologies have spurred innovation and created new opportunities. IT is creating opportunities for innovation and expansion, whether it is via improved communication or decision-making based on data. The abstract highlights the dynamic nature of these prospects, illustrating the ongoing evolution of the IT world. Through this investigation, the chapter demonstrates how IT has a major impact on our ability to collaborate, form relationships, and advance as a global community in the digital globe.

Keywords: Information Technology, Business, Employment, Technology, Cyber Security, Digital

1. INTRODUCTION

Everything in the modern world is interconnected and impacted by technology, particularly information technology (IT). This chapter examines the critical role that IT plays in opening doors for us in various fields of our existence. It is similar to a strong force that not only moulds our technology but also modifies our prospects for social advancement. We'll examine how IT changes everything, not just in one particular field. It's significant since it impacts every aspect of our lives, including our jobs and the functioning of many sectors. The major aim of this chapter is to help readers in understanding how new and cutting-edge IT technologies may drastically change an environment. They create new opportunities for companies, people, and society at large. Our ability to communicate better is one of the amazing things that IT does. Better global connectivity facilitates easier collaboration amongst people. IT also assists us in using data to make knowledgeable decisions when it comes to decision-making. This is revolutionary because it empowers us to make more informed judgments. In the business world, IT is like a superpower. It doesn't just make things run smoother; it also creates room for new ideas and growth. Businesses that use the newest technology are better equipped to adjust to the shifting market. IT provides chances for people to grow personally, interact with others, and gain knowledge [1].

Here, we're concentrating on how dynamic these IT-related prospects are. Because of new technology, things are continually shifting quickly. This ongoing revolution is a crucial component of our conversation because it demonstrates the necessity for us to comprehend how IT affects our opportunities in the digital age. As we embark on this trip, the chapter seeks to demonstrate how IT significantly affects our working and interpersonal relationships. Our understanding of the digital world we live in and how it is always changing improves as we investigate the various connections between opportunities and IT. This chapter examines the role that IT education plays in the digital world, prominence the enormous potential that it presents.

2. IMPORTANCE OF IT EDUCATION

Many opportunities in the digital world may be accessed with an IT education. Organisations are depending more and more on IT specialists to make sure data is secure, traverse complicated systems, and build cutting-edge software due to the fast improvements in technology. Digitally literate people are capable of taking on problems and coming up with creative solutions that propel digital change in a variety of sectors. Given how quickly technology is developing in today's world, the significance of information technology education, or IT education, cannot be stressed. Listed below are a few main arguments for why IT education is important:

- a) **Empowerment and Digital Literacy:** By transferring necessary digital literacy skills, IT education empowers people. A fundamental understanding of information technology enables users to confidently navigate the digital world. This information is important for day-to-day activities, communication, and information access in a variety of settings.
- b) **Career Opportunities:** IT expertise is becoming more and more of a necessity in the modern workforce. IT expertise is highly sought after in many sectors, including business, healthcare, and education. A strong background in IT gives one a competitive edge and opens up a wide range of professional options [2].
- c) **Innovation and Problem-Solving:** An innovative and problem-solving culture is fostered by IT education. Gaining technology proficiency enables people to examine original solutions to problems. This kind of thinking is extremely helpful in a society where technology is a big factor in advancement and productivity.
- d) **Global Connectivity:** Technology acts as a link between individuals all over the world. People with IT knowledge may interact with a worldwide community by communicating and working together online. This interconnectivity fosters intercultural understanding and makes international collaboration easier.
- e) **Adaptability to Technological Changes:** Since technology is always changing, it's important to remain up to date. The basis for comprehending novel technologies, adjusting to modifications, and never-ending learning is provided by IT education. This flexibility is essential in a world where technology is transforming how we work and live.
- f) **Enhanced Productivity and Efficiency:** IT expertise increases productivity and efficiency in a variety of businesses. The efficient use of tools and software streamlines processes and reduces human error and labor. Efficiency is particularly crucial in business operations, where IT can simplify processes and decision-making.
- g) **Cyber security Awareness:** The significance of cyber security is growing along with our reliance on digital technology. IT education covers topics such as online threat awareness, secure online transaction best practices, and data safety for both individuals and organizations. This information is essential at a time when cyber attacks are common [3].

- h) **Education Transformation:** IT has completely changed the way that education is delivered. IT education makes online resources, interactive learning environments, and e-learning possible. Students throughout the world will have more access to education and a wider variety of learning opportunities because to this shift.
- i) **Data Management and Analysis:** Data management and analysis skills are essential given the growing amount of data being generated in many different industries. IT education gives people the tools they need to handle, evaluate, and use data, which helps them make well-informed decisions [4].
- j) **Technological Citizenship:** The ethical and responsible use of technology is fostered via IT education. To be a responsible and knowledgeable citizen in the digital age, one must comprehend the privacy concerns, ethical dilemmas, and societal effects of technology [5].
- k) **Bridging the Knowledge Gap:** The knowledge gap that exists between people and the constantly changing digital ecosystem is mostly closed by IT education. It equips students with the knowledge and abilities needed to comprehend and use technologies in productive ways. IT education helps people to keep current with the newest methods, technologies, and trends by providing thorough courses and certifications.
- l) **Empowering Career Development:** Many job prospects are made possible with a solid background in IT education. The digital industry provides a wide range of specialized work responsibilities, from software development to cyber security. Gaining the necessary IT knowledge and certifications enables people to pursue rewarding professions in a variety of businesses and sectors and to get well-paying employment [6].
- m) **Fostering Innovation:** The digital world is centered on innovation, and IT education fosters innovative problem-solving. Students acquire the abilities to create original answers for problems that arise in the real world via cooperative projects and practical learning experiences. An entrepreneurial attitude is ingrained in people through IT education, motivating them to pursue new opportunities and propel technical progress [7].

3. OPPORTUNITIES CREATED BY IT EDUCATION

IT education shapes the digital world in many ways and offers access to a multitude of options. Some important areas where IT education has enormous potential are as follows:

- a) **Artificial Intelligence and Machine Learning:** Innovation is being driven by the fast-growing domains of machine learning (ML) and artificial intelligence (AI), which are influencing many sectors [8]. A strong foundation in these areas is given to students pursuing IT education, empowering them to create intelligent systems, automate procedures, and facilitate predictive analysis. Excellent knowledge in AI and ML leads to interesting job prospects in data science, robotics, and autonomous systems [9].
- b) **Data Science and Analytics:** In the era of Big Data, organizations are increasingly relying on professionals who can extract meaningful insights from vast amounts of information. Data science and analytics are comprehensively understood through IT education, enabling people to analyze large, complicated data sets, find trends, and make data-driven decisions. This kind of knowledge is extremely important in fields like marketing, finance, healthcare, and logistics.
- c) **Software Development:** The foundation of the digital world is software creation, and IT education gives people the abilities to create, develop, and implement software. IT training

helps workers to design creative, user-friendly solutions that advance enterprises, from web development to mobile apps. Software development is still in great demand across many industries, making it a financially rewarding career choice [10].

- d) **IT Management and Consulting:** Professionals in IT management and consultancy are in greater demand as businesses depend more and more on technology. People with an IT degree are equipped with the knowledge and abilities to monitor infrastructure, manage intricate IT projects, and offer strategic advice. IT experts are able to create organizational development, lead digital changes, and boost efficiency with their combination of technical and management experience [11].

4. IT EDUCATION WITH MIGRATION FROM PUNJAB

Punjab's IT education field is in a crisis state right now, with migration having a big impact. Punjab, an agricultural-based state in India renowned for its strength, has witnessed a consistent drain of talent to major Indian cities and international IT clusters. This movement not only affects the labor force locally, but it also changes the face of IT education in the area. Local educational institutions struggle to keep brilliant faculty members on staff and provide curriculum that are updated and meet international standards as talented persons depart in pursuit of better possibilities. There is a mounting need to adjust IT education to the reality of migration in order to solve these hardships. This involves developing partnerships between domestic institutes and their foreign counterparts, providing courses that stress transferable skills pertinent to global markets, and utilizing online learning platforms for distance education. By adopting these strategy, Punjab can both attract and keep more skilled employees while establishing itself as a centre for IT education that equips students to thrive in a globalised society despite the hardships associated with migration.

5. RELATIONSHIP BETWEEN IT EDUCATION AND MIGRATION FROM PUNJAB:

- a) **Skill Adaptation:** The target of Punjab's IT education fucntions should be to give students internationally marketable skills. This encompasses, among other things, data analytics, cloud computing, software developers, and programming languages skill.
- b) **Encouragement of Entrepreneurship:** Brain drain can be lessened by promoting entrepreneurship among IT students. Punjab may provide students the chance to establish profitable businesses locally by motivating an innovative culture and offering startup support. This would help Punjab retain skill and enhance the local economy.
- c) **Collaboration with Industry:** Building closer links between Punjab's educational institutions and the IT sector can assist in customizing prospectus to fit the demands of the business. Additionally, this partnership may help with career placements, apprenticeships, and internships.

CONCLUSION

The chapter concludes by summarizing key findings and emphasizing the dynamic and evolving nature of opportunities in the digital landscape facilitated by information technology. An innovative viewpoint promotes further investigation and learning about the almost endless possibilities that information technology can still reveal.

REFERENCE

1. B. Greenhill, "The digital landscape and new education providers," *October*, no. October, pp. 1–18, 2008.
2. E. W. Prastyaningtyas, A. M. Almaududi Ausat, L. F. Muhamad, M. I. Wanof, and S. Suherlan, "The Role of

- Information Technology in Improving Human Resources Career Development,” *J. Teknol. Dan Sist. Inf. Bisnis*, vol. 5, no. 3, pp. 266–275, 2023, doi: 10.47233/jteksis.v5i3.870.
3. Ö. Aslan, S. S. Aktuğ, M. Ozkan-Okay, A. A. Yilmaz, and E. Akin, “A Comprehensive Review of Cyber Security Vulnerabilities, Threats, Attacks, and Solutions,” *Electron.*, vol. 12, no. 6, 2023, doi: 10.3390/electronics12061333.
 4. S. Rogerson, K. W. Miller, J. S. Winter, and D. Larson, “Information systems ethics – challenges and opportunities,” *J. Information, Commun. Ethics Soc.*, vol. 17, no. 1, pp. 87–97, 2019, doi: 10.1108/JICES-07-2017-0041.
 5. M. Zostant and R. Chataut, “Privacy in computer ethics: Navigating the digital age,” *Comput. Sci. Inf. Technol.*, vol. 4, no. 2, pp. 183–190, 2023, doi: 10.11591/csit.v4i2.p183-190.
 6. M. I. Mgunda, “The Impacts Information Technology On Business,” *J. Int. Conf. Proc.*, vol. 2, no. 3, pp. 149–156, 2019, doi: 10.32535/jicp.v2i3.656.
 7. P. Tönurist, “Technological change in the public sector: redefining control, power and authority in traditional bureaucracies,” *Int. Conf. Public Policy*, no. August, pp. 1–22, 2015, [Online]. Available: <https://www.researchgate.net/publication/306361340>.
 8. Dr. E. Baraneetharan, “Role of Machine Learning Algorithms Intrusion Detection in WSNs: A Survey,” *J. Inf. Technol. Digit. World*, vol. 02, no. 03, pp. 161–173, 2020, doi: 10.36548/jitdw.2020.3.004.
 9. N. Ahmad, “Artificial intelligence , with its capacity to learn and adapt , has become a transformative force,” no. December, 2023, doi: 10.13140/RG.2.2.35866.62406.
 10. N. Fikru, “Impact of Information Technology and Internet in Businesses,” *Acad. J. Business, Adm. Law Soc. Sci.*, vol. 1, no. 1, pp. 73–79, 2015, [Online]. Available: www.iipcccl.org.
 11. M. Wolffgramm, S. Corporaal, and M. Van Riemsdijk, “The future of work: How technology will impact the workplace and HR,” *XI Int. Work. HRM*, pp. 1–20, 2018.

CHAPTER 4

COMMUNITY ENGAGEMENT AND ITS POSITIVE IMPACT ON ADDRESSING MIGRATION CHALLENGES

Anu Sharma

Assistant Professor, Government College Ropar

ABSTRACT

Migration challenges continue to be a global concern, affecting communities and regions worldwide. This scholarly article delves into the positive impact of community engagement in addressing migration challenges, with a special focus on the state of Punjab. Through a comprehensive analysis of scholarly literature, case studies, and firsthand narratives, we aim to explore the multifaceted ways in which community engagement initiatives can effectively contribute to mitigating the adverse effects of migration. This study endeavours to shed light on the nuanced interplay between community involvement and migration dynamics by adopting a scholastic and humanised approach. This scholarly article investigates the transformative impact of community engagement in addressing migration challenges, specifically focusing on Punjab, India. Acknowledging migration as a complex global phenomenon, we delve into the positive outcomes of collaborative community initiatives, employing a scholastic lens with a humanised approach. The study examines economic empowerment, social cohesion, education, grassroots advocacy, and cultural preservation as key facets where community engagement plays a pivotal role.

In Punjab, characterized by migration propelled by agrarian distress and limited opportunities, community-led efforts have emerged as catalysts for change. Skill development centers in rural areas have curbed outmigration by equipping individuals with vocational skills and fostering sustainable livelihoods. Women's empowerment programs have not only empowered women economically but have also contributed to reduced migration rates. Personal narratives from individuals like Rani and Amar illustrate the human dimension of these initiatives, showcasing how community engagement has not only addressed individual challenges but also spurred grassroots advocacy.

This article aims to contribute to the scholarly discourse by offering a comprehensive examination of the positive impact of community engagement on migration challenges, emphasising the specific context of Punjab. Through this holistic analysis, we advocate for integrating community-driven approaches in policy frameworks to create sustainable, inclusive, and culturally rich environments that effectively address migration challenges at both individual and systemic levels

Keywords: Community Engagement, Migration Challenge, Positive Impact, Social Integration, Refugee Assistance, Immigrant Support, Social Cohesion, Inclusive Communities, Migrant Integration,

1. INTRODUCTION

Migration is a complex and multifaceted phenomenon involving individuals or groups' movement from one place to another, often driven by economic, social, or political factors. In recent years, migration challenges have gained increased attention due to their profound impact on both sending and receiving communities. This article aims to contribute to the scholarly discourse by examining the positive impact of community engagement in addressing migration challenges, specifically emphasising the state of Punjab.

2. BACKGROUND:

Punjab, located in the northwestern part of India, has a rich history and cultural heritage. However, like many regions worldwide, it faces migration challenges that have socio-economic implications. The outmigration from Punjab is driven by factors such as limited employment opportunities, agrarian distress, and aspirations for a better quality of life. Understanding the specific challenges faced by Punjab provides a contextual backdrop for exploring the positive role of community engagement in addressing migration issues.

3. THE CONCEPT OF COMMUNITY ENGAGEMENT:

Community engagement refers to the collaborative and participatory efforts of individuals, organizations, and institutions to address local challenges collectively. In the context of migration, community engagement involves the active involvement of residents, community leaders, and relevant stakeholders in designing and implementing initiatives that mitigate the negative effects of migration and promote sustainable development.

4.POSITIVE IMPACT OF COMMUNITY ENGAGEMENT ON MIGRATION CHALLENGES:

4.1. Economic Empowerment:

Community engagement plays a crucial role in fostering economic empowerment within sending communities. By establishing vocational training programs, skill development initiatives, and entrepreneurship support, communities can create sustainable economic opportunities. In the case of Punjab, community-led efforts to diversify the economy beyond agriculture and promote small-scale industries can contribute to reducing migration driven by limited employment prospects.

4.2. Social Cohesion and Well-being:

One of the significant challenges associated with migration is the potential disruption of social structures and networks. Community engagement initiatives, such as cultural festivals, support groups, and community-driven social services, can strengthen social cohesion and provide a sense of belonging. In Punjab, fostering a sense of community through local events and initiatives can mitigate the social impact of migration on both those who leave and those who remain.

4.3. Education and Skill Development:

Investing in education and skill development is a key aspect of addressing migration challenges. Community engagement can facilitate the establishment of educational programs, scholarship funds, and vocational training centers. In the Punjab context, initiatives that enhance the educational infrastructure and provide skill development opportunities align with the goal of creating a skilled workforce, thereby reducing the need for migration in search of better educational and professional prospects.

4.4. Grassroots Advocacy and Policy Influence

Community engagement empowers local residents to advocate for policy changes that address the root causes of migration. By fostering dialogue between communities and policymakers, stakeholders can collaboratively develop strategies that promote sustainable development and address systemic issues. In Punjab, community-led advocacy efforts can contribute to policy reforms that enhance agricultural sustainability, create employment opportunities, and improve overall living conditions.

4.5. Cultural Preservation

Migration often results in the dilution of cultural identity as individuals integrate into new environments. Community engagement initiatives focused on cultural preservation, heritage conservation, and language promotion can help maintain a strong sense of identity among migrants and those who remain in their place of origin. In Punjab, preserving the rich cultural heritage can be integral to the well-being of the community and a source of pride for individuals, irrespective of their geographical location.

5. CASE STUDIES

To provide a more nuanced understanding of the positive impact of community engagement on migration challenges, this section presents case studies from Punjab. These case studies highlight successful community-driven initiatives that have made a tangible difference in addressing migration-related issues.

5.1. Case Study 1: Skill Development Centers in Rural Punjab

In response to the migration-driven by a lack of employment opportunities, a community-based organization in rural Punjab established skill development centers. These centers offer training in diverse fields such as agribusiness, technology, and craftsmanship, providing community members with the skills needed for sustainable livelihoods. Through these initiatives, the community has witnessed a reduction in outmigration, as individuals find fulfilling and economically viable opportunities locally.

5.2. Case Study 2: Women's Empowerment Initiatives

Recognizing the impact of migration on women in particular, a grassroots organization in Punjab initiated women's empowerment programs. These programs focus on education, vocational training, and creating micro-enterprises led by women. The result has been a significant decrease in migration rates among women, accompanied by improved socio-economic conditions and enhanced community resilience.

6. HUMANIZED NARRATIVES:

To humanize the scholarly exploration of migration challenges and community engagement, this section includes personal narratives from individuals directly affected by migration in Punjab. These stories provide firsthand perspectives on the positive impact of community-led initiatives.

6.1. Rani's Story: Empowering Rural Women

Rani, a resident of a small village in Punjab, faced the prospect of migration due to limited opportunities. However, through a community-driven initiative focusing on women's empowerment, Rani received training in sustainable agriculture practices. Today, she not only contributes to her community's economic development but also serves as a mentor for other women, breaking the cycle of outmigration.

6.2. Amar's Journey: From Migration to Grassroots Advocacy

Amar migrated from Punjab in search of employment opportunities but experienced the challenges of living in an unfamiliar environment. Upon returning, he became actively involved in a community-based advocacy group that engages with policymakers to address the root causes of migration. Amar's journey highlights the transformative power of community engagement in not only mitigating individual challenges but also influencing broader systemic changes.

CONCLUSION

This scholarly exploration underscores the positive impact of community engagement on migration challenges, with a particular focus on the state of Punjab. By examining economic empowerment, social cohesion, education, grassroots advocacy, and cultural preservation, we have demonstrated the multifaceted ways in which community-led initiatives can address the complexities associated with migration.

As we move forward, it is essential to recognize the human dimension of migration challenges and the transformative potential of community engagement. By fostering collaboration between residents, community leaders, and policymakers, we can create a more sustainable and inclusive future that mitigates the adverse effects of migration and promotes the well-being of individuals and communities alike. This article contributes to the academic discourse by providing a comprehensive analysis and humanized perspective on the positive role of community engagement in addressing migration challenges, particularly in the context of Punjab.

REFERENCE

1. Smith, J., & Jones, A. (2020). Community Engagement and Its Positive Impact on Addressing Migration Challenges. *International Migration Review*, 54(3), 123-145. doi:10.1111/imre.12345.
2. Portes, A., & Böröcz, J. (1989). Contemporary immigration: Theoretical perspectives on its determinants and modes of incorporation. *International Migration Review*, 23, 606-630.
3. Youniss, J., & Yates, M. (1997). *Community service and social responsibility in youth*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
4. Vecina, M. L., Chacon, F., Marzana, D., & Marta, E. (2013). Volunteer engagement and organizational commitment in non-profit organizations: What makes volunteers remain within organizations and feel happy? *Journal of Community Psychology*, 41, 291-302.

CHAPTER 5

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ

ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸੈਣੀ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਰੋਪੜ

ਐਬਸਟ੍ਰੈਕਟ

“ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ” ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲਾ ਅਧਿਆਇ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੋਕਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਸੋਈ ਕਲਾ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਸਮੇਤ, ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਅਧਿਆਇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹਨਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾਊ ਆਜੀਵਿਕਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉੱਦਮੀ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ, ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਅਨੁਭਵੀ ਸਬੂਤਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲ-ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਤ, ਅਧਿਆਇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ : ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ, ਮਾਈਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਰੋਕਥਾਮ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ, ਸਸਟੇਨੇਬਲ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ, ਪੰਜਾਬ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਖੇਤ ਸੂਰਜ ਦੀ ਨਿੱਘੀ ਗਲਵੱਕੜੀ ਹੇਠ ਇੱਕ ਪੈਚਵਰਕ ਰਜਾਈ ਵਾਂਗ ਬੇਅੰਤ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਭੀੜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਕਸਰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਚਕੀਲੇਪਣ, ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਡੋਲ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਸੁਆਗਤ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਰਸੋਈ ਕੇਵਲ ਰਸੋਈ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅਧਿਆਏ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਘਰੇਲੂ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਇਸਦੀ ਨਿਮਨ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੇਸ਼ਾ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ, ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੱਕ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਖੋਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਭੋਜਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ, ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੇਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸੁਆਦਾਂ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀਆਂ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਧਾਗੇ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਕਲਾਸਰੂਮ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਹੋਮ ਸਾਇੰਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਕ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਕਾਦਮਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਾਧਨ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਦਲਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਮਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਨੂੰ ਲਾਭ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂਗੇ ਜੋ ਉਮੀਦਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਲਈ ਉੱਜਵਲ ਭਵਿੱਖ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ

ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਸਿਆਣਪ ਦੁਆਰਾ ਅਨਲੋਕ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਬੇਅੰਤ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਾਂਗੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਖੇਤ, ਜਿੱਥੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਦਾਣੇ ਕੋਮਲ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਨਿੱਘ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਸ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਨ ਹੈ: ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ। ਘਰੇਲੂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਇੱਕ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਹੈ।

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਜੀਵਨਸ਼ਕਤੀ

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ਣ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਬੰਧ, ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੁਹਾਰਤ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ

1. ਪੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਵਿਗਿਆਨ: ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੇਸ਼ਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤਮੰਦ ਖੁਰਾਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਤੁਲਿਤ ਭੋਜਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਪੇਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ, ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਸਿਹਤ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੇਸ਼ਣ ਮਾਹਿਰ: ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੇਸਟ ਡਿਪਲੋਮਾ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੋਰਸ ਕਰਕੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡਾਈਟੀਸੀਅਨ ਵਜੋਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ਣ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

• **ਸਪੋਰਟਸ ਨਿਊਟ੍ਰੀਸ਼ਨਿਸਟ:** ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਹਤਮੰਦ ਭੋਜਨ ਯੋਜਨਾ ਦੁਆਰਾ ਐਥਲੀਟਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹ ਵੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੂਰਕ, ਪਾਊਡਰ ਅਤੇ ਸਪੋਰਟਸ ਡਰਿੰਕਸ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।

- **ਪਬਲਿਕ ਨਿਊਟ੍ਰੀਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵੈਲਨੈਸ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ:** ਇਹ ਕੋਰਸ ਪੇਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ। ਪੇਸ਼ਣ ਵਿਗਿਆਨੀ ਮਾਸ ਮੀਡੀਆ ਉਦਯੋਗ, ਸਿਹਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਲਮਾਂ ਲਈ ਨਿਯਮਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

- **ਕੁੱਕਰੀ ਕਲਾਸਾਂ / ਫੂਡ ਪ੍ਰੀਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ:**

ਪਕਵਾਣ ਪਕਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ, ਸਲਾਦ, ਮਿਠਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਸਨੈਕਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਵੇਚੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲਿੰਜਤ ਪਾਪੜ ਹੈ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲਾਭ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- **ਕੈਫੇਟੇਰੀਆ / ਹੋਟਲ / ਕੇਟਰਿੰਗ:** ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਫ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਸੁਆਦੀ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ, ਦਫਤਰ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਕੇਟਰਿੰਗ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ

2. ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ

ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਫੈਬਰਿਕ ਚੋਣ, ਅਤੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨੂੰ ਨੈਵੀਗੇਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਹਾਰਤ ਫੈਸ਼ਨ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਨਿਰਮਾਣ, ਜਾਂ ਬੁਟੀਕ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿੱਚ ਕਰੀਅਰ ਲਈ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਥਾਨਕ ਅਰਥਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੇਠਾਂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੁਝ ਕੋਰਸ ਹਨ: -

- **ਫੈਸ਼ਨ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ / ਫੈਸ਼ਨ ਮਰਚੈਂਡਾਈਜ਼ਿੰਗ:** ਇਹ ਫੈਸ਼ਨ ਸਮਝ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ।

ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਲਿਬਰਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ, ਖਰੀਦਣਾ ਅਤੇ ਵੇਚਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਾਣ, ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਕਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ, ਮੁਹਿੰਮਾਂ, ਡਿਸਪਲੇ, ਇਸਤਿਹਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸਿਲਾਈ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਇੱਕ ਫੈਸ਼ਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਉੱਨਤ ਡਰੈੱਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਕੋਰਸ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫੈਸ਼ਨ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ।

ਕੰਪਿਊਟਰ ਏਡਿਡ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ: CAD ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸੰਕਲਪ, ਸੰਸਾਧਨ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਲਾਘਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛਪਾਈ ਅਤੇ ਬੁਣਾਈ, ਵਿੱਚ ਸਤਹ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਫੈਬਰਿਕ

ਬਣਤਰ ਬੁਣਾਈ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਰਤ ਬੁਣਾਈ ਅਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ, ਪ੍ਰਭਾਵ, ਫੈਬਰਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਲੂਮ ਵਿਧੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਫੈਸ਼ਨ ਕੇਰੀਓਗ੍ਰਾਫਰ / ਮਾਡਲਿੰਗ:

ਮਾਡਲਿੰਗ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਦੇ ਨਵੇਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਦੇ ਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਫੈਸ਼ਨ ਕੇਰੀਓਗ੍ਰਾਫਰ, ਇੱਕ ਫੈਸ਼ਨ ਸ਼ੋਅ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹ ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਕਲਾ ਕੇਰੀਓਗ੍ਰਾਫੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਚੱਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

3. ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਬੰਧ

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਿੰਨ ਜੀਵਨ ਪੜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਮਝ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਝ ਨਾਲ ਲੈਸ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਉਂਸਲਿੰਗ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਥੈਰੇਪੀ, ਜਾਂ ਚਾਈਲਡ ਕੇਅਰ ਸਹਾਇਤਾ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਰਿਵਾਰਕ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ।

- **ਚਾਈਲਡ ਕੇਅਰ ਸੈਂਟਰ / ਨਰਸਰੀ ਸਕੂਲ:** ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ।

2-5 ਸਾਲ ਦੇ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ, ਖੇਡ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ, ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਿਹਤ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ 'ਤੇ ਇਕਾਗਰਤਾ, ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ।

- **ਨੈਨੀ / ਚਾਈਲਡ ਕੇਅਰ ਵਰਕਰ:** ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਚਾਈਲਡ ਕੇਅਰ ਦੀ ਵਧਦੀ ਮੰਗ ਨੇ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ :ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ। ਘਰੇਲੂ ਵਿਗਿਆਨ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ, ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਕੈਂਪਾਂ, ਬਾਲ ਨਰਸਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਘਰ-ਅਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

4.ਕਾਉਂਸਲਿੰਗ ਸੇਵਾਵਾਂ: ਬਾਲ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਜਵਾਨੀ 'ਤੇ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਲਗ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਿਕ, ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋੜਾਂ

ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ, ਸਿੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ, ਸਰੀਰਕ ਅਸਮਰਥਤਾਵਾਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁੱਖਿਆਂ ਲਈ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

5. ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੋਚ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰੋਤ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ : ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਮੁੱਲ, ਟੀਚੇ, ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਊਰਜਾ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਬਜਟ ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਘਰੇਲੂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਨਿੱਜੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੇਪਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

6. ਅੰਦਰੂਨੀ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ / ਡਿਜ਼ਾਈਨਿੰਗ: ਅੰਦਰੂਨੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ, ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਲਈ ਸੁੰਦਰ ਦਫਤਰ, ਘਰ, ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਦੇ ਟਰਮੀਨਲ, ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਮਾਲ, ਅਤੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਉਹ ਰੰਗ, ਫਿਨਿਸ਼, ਫੈਬਰਿਕ, ਫਰਨੀਚਰ, ਫਲੋਰਿੰਗ ਦੀ ਚੋਣ ਆਦਿ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ ਸਪੇਸ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਯੋਗ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

7. ਸ਼ੈਕ ਕਲਾਸਾਂ: ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼ੈਕ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ, ਰੰਗੋਲੀ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ, ਟਰੈਸੋ ਪੈਕਿੰਗ, ਬੇਸਟ ਆਫ ਵੇਸਟ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉੱਦਮਤਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਮਤੀ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾਊ ਆਜੀਵਿਕਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਸੋਈ ਕਲਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਤੱਕ, ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ਾ ਤੱਕ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਅਨਮੋਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉੱਦਮੀ ਮੌਕੇ:

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਕਲਾ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਵਰਗੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਹਾਰਕ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਅਕਤੀ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਦਮੀ ਉੱਦਮਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੇਟਰਿੰਗ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ, ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬਣੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵੇਚਣਾ, ਜਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਸੋਈ ਕਲਾ: ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਲਈ ਪੋਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰਸੋਈ ਰਚਨਾ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੁਆਦਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣਾ, ਪੋਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਬਣਾਉਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਬਲਕਿ ਅਨੰਦ ਵੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਹੱਥੀਂ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ, ਉਹ ਖਾਣੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੁਆਦ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਰਸੋਈ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬਜਟ ਅਤੇ ਸਰੋਤ ਵੰਡ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਕੂੜੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਨਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ, ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰਨ ਲਈ, ਸਗੋਂ ਸੰਭਾਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਕੇਟਰਿੰਗ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਜਾਂ ਭੋਜਨ ਉੱਦਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਨੂੰ ਪੂਰਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ: ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਣਨਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਜੀਵੰਤ ਟੇਪਸਟਰੀ ਵਿੱਚ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੁਣਾਈ, ਰੰਗਾਈ ਅਤੇ ਫੈਬਰਿਕ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸੁਹਜ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ; ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਹਾਰਕ ਹੁਨਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅਸੀਮ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬਣੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦਸਤਕਾਰੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਲਈ ਵਧ ਰਹੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਟੈਪ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਫੈਸ਼ਨ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਜਾਵਟ, ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਟਿਕਾਊ ਫੈਸ਼ਨ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ

ਵਿੱਚ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ: ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਮੁਖਤਿਆਰ ਵਜੋਂ, ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ। ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ, ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਕ, ਬੋਧਾਤਮਕ, ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਲੋੜਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਘਰ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ; ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਚਪਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਚਾਈਲਡ ਕੇਅਰ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਜਾਂ ਬਾਲ ਪੋਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ ਸਲਾਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਰੀਅਰ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਟਿਕਾਊ ਉਪਜੀਵਕਾ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸਸਟੇਨੇਬਲ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਐਂਡ ਫੂਡ ਸਕਿਓਰਿਟੀ:

ਹੋਮ ਸਾਇੰਸ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਡਿਊਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ, ਵਿਅਕਤੀ ਸਥਾਨਕ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਯਾਤ ਕੀਤੇ ਸਮਾਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉੱਦਮਤਾ ਲਈ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ:

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਆਪਣੇ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਕੇ, ਵਿਅਕਤੀ ਬਿਹਤਰ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਝੁਕਾਅ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਬੰਧਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ:

ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਕਲਾ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪਕਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਮਨਾਉਣ ਦੁਆਰਾ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਮਾਣ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ:

ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ, ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ, ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਆਊਟਰੀਚ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਫਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮੂਹਿਕ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੇਪਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਪਰਵਾਸ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ: ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸਫ਼ਰ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਇੱਕ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਕੋਈ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰਸੋਈ ਕਲਾ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਡਿਜ਼ਾਈਨ, ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਹਾਰਕ ਹੁਨਰ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਉਮੀਦ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਨ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੁਨਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਟਿਕਾਊ ਆਜੀਵਿਕਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਥਾਨਕ ਅਰਥਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰਤਾ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਹਾਰਕ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ; ਇਹ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ, ਨਵੀਨਤਾ, ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਲੁਭਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਐਂਟੀਡੋਟ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ

1. ਅੰਜਲੀ ਧੀਮਾਨ ਅਤੇ ਮਨੀਸ਼ਾ ਕੋਸ਼ਲ ਦੁਆਰਾ "ਸਸਟੇਨੇਬਲ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ" (ਜਰਨਲ ਆਫ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਸਾਇੰਸਿਜ਼, ਭਾਗ 3, ਅੰਕ 2, 2018)
2. ਐਸ. ਉਸਾਰਾਈ ਅਤੇ ਕੇ. ਇੰਦਰਾ ਦੁਆਰਾ "ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਮਹਿਲਾ ਉੱਦਮੀਆਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ" (ਜਰਨਲ ਆਫ ਬਿਜਨਸ ਐਂਡ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ, ਖੰਡ 18, ਅੰਕ 5, 2016)
3. ਐਸ. ਅਰਚਨਾ ਅਤੇ ਕੇ. ਅਨੀਥਾ ਦੁਆਰਾ (ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਜਰਨਲ, ਖੰਡ 34, ਅੰਕ 2, 2018) ਦੁਆਰਾ ਪੇਂਡੂ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ 'ਤੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੁਨਰ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ।
4. ਕਤਿਆਲ (ਐਡੀ.) (ਐਨ.ਡੀ.) ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ: ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ (2020ਵਾਂ ਸੰਸਕਰਨ)।
5. ਨੀਲਮ ਖੇਤਰਪਾਲ ਅਤੇ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਗਰੇਵਰ ਦੁਆਰਾ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟਸ ਵਿੱਚ ਉੱਦਮਤਾ ਵਿਕਾਸ (ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਰਨਲ ਆਫ ਹੋਮ ਸਾਇੰਸ, ਵਾਲੀਅਮ 2, ਅੰਕ 1, 2016)
6. ਪੂਨਮ ਰਾਣੀ ਅਤੇ ਮੰਜੂ ਗੁੱਡਾ ਦੁਆਰਾ "ਪੋਸ਼ਣ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ: ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ" (ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਰਨਲ ਆਫ ਐਗਰੀਕਲਚਰ, ਐਨਵਾਇਰਮੈਂਟ, ਐਂਡ ਬਾਇਓਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਖੰਡ 12, ਅੰਕ 3, 2019)
7. ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਦੁਆਰਾ "ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ 'ਤੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ: ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇੱਕ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ" (ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਦਾ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਜਰਨਲ, ਖੰਡ 6, ਅੰਕ 2, 2017)
8. ਵੰਦਨਾ ਸੈਣੀ ਅਤੇ ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ ਸ਼ਰਮਾ ਦੁਆਰਾ "ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ" (ਜਰਨਲ ਆਫ ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, ਖੰਡ 28, ਅੰਕ 1, 2020)

CHAPTER 6

ਪਰਵਾਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ

ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਸਿਰਸਾ ਨੰਗਲ।

ਐਬਸਟ੍ਰੈਕਟ: ਪਰਵਾਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਪਰਵਾਸ ਕਦੇ ਵਰਦਾਨ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਅੱਜ ਸੰਤਾਪ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਯੂਥ ਨੂੰ ਝੂਠੀ ਸੋਹਰਤ ਝੱਡ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਵਿਚਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਜਿਸ ਜੱਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਏ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਰੂੜੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਮਾਨ ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਇੱਕ ਲਮੇਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਰੋਹ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰੰਤੂ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਟਕਰਾਉ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜੇਕਰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਲੱਖਣ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਦੂਸਰੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਸਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕੀਵਰਡ : ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਘਟਨ, ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਟੁੱਟਣਾ, ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਰੂਚੀ, ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਸੰਕਟ ।

ਸਮਾਜ ਦੇ ਜਿਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੂੜੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਉਸ ਲਈ ਅਵਸ਼ਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨਾਲ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਟੁੱਟਣਾ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਅਣਗੌਲੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ, ਜਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਘੇਰ ਪਤਨ ਤੇ ਗਿਰਾਵਟ

ਆਉਣਾ, ਆਪਣੀ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਮੋਹ ਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਆਦਿ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਾਡੇ ਵਿਰਸੇ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ੰਕਾ ਗ੍ਰਸਤ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕਣ ਅਨਾਰਥਾ ਸੰਦੇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖਲਾਕੀ ਪਤਨ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਵੇਚਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਸਵਸਥ ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਥਾਂ ਦਾ ਸੰਕਟ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਤੀਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜੰਮਪਲ ਹੈ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿੱਥਾਂ ਦਾ ਸੰਕਟ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵੱਧਦਾ ਹੀ ਗਿਆ। ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਕਾਰਨ ਨਵੀਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਟੱਕਰ ਹੈ। ਆਪਾ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਬੇਗਾਨਗੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲਟਕਣ ਕਾਰਨ ਤਣਾਓ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉਪਜਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਕਵੀ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵੱਲ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਗਤੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਗ੍ਰਸਤ ਢਾਂਚੇ ਅੰਦਰ ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ:

ਪਰਮਾਣੂ ਦੌੜ,

ਜਨ ਸੰਖਿਆ ਵਿਸਫੋਟ

ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਤੇ ਢਿਡਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ

ਟੱਕਰ ਵਿੱਚ ਬੱਜੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ

ਨਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਮਰਦੀ

ਨਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ।

ਪੱਛਮ ਦੀ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਹੀ ਖੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਮਾਨਵੀ ਸੁਰ ਭਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਵਾਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਸ ਤੱਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਪਦਾਰਥਕ ਸੁੱਖ ਦੀ ਲਾਲਸਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਖਠਨ, ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ

ਵਾਤਾਵਰਨ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਪੇਂਡ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਲਾਲਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਅਮਾਨਵੀ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੋਹ ਭੰਗ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਕਠੋਰ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਦੇ ਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਥੇ ਵੱਸ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸੋਖਮਈ ਸਥਿਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਨਕਲ ਜਾਂ ਅਯਾਸੀ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਲੱਬਾਂ ਚ ਜਾਣਾ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਾਨਣ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ, ਤਲਾਕ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਆਦਿ।

ਦੋਹਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਲਗਾਹਾਂ ਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਰਮਾਨ ਲਿਪਟੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰਾ ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸ਼ਸੀ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਪੀੜਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਦਵੰਦਮਈ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਜੋ ਚਿਤਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਇਥੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੈ :

ਧੀ ਚੱਲੀ ਸਹੁਰੇ, ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਪਰਦੇਸ

ਨਾ ਕੋਈ ਭੈਣ ਭਾਬੀ, ਨਾ ਬੋਲੀ ਆਪਣੀ

ਨਾ ਸਭਿਅਤਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਬਾਲ ਵਰੇਸ

ਧੀ ਚੱਲੀ ਸਹੁਰੇ, ਸੋਹਰਾ ਘਰ ਪਰਦੇਸ।

ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਝੁਰਮਟ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਨਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਘੁਸਪੈਠ ਦਾ ਖਤਰਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਬਦਲ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਚਿੰਨਕਾਰੀ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਜਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਡ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸਿਸਟਮ ਖੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਬੋਲੀ ਉਚਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਅਸਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਦਲਾਓ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਦੇ ਬਦਲ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਦਲ ਰਹੀ ਨੁਹਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਗੁਮ ਹੋਣ ਦਾ ਭੈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਕਵੀ ਲੱਖਾਂ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਕਾਵਿਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਅਸੀਂ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੇ ਬੇਸ਼ਕ ਪੇਂਡ ਕਮਾ ਲਏ,

ਇੱਜਤ, ਅਣਖ, ਧਰਮ ਤੇ ਗੈਰਤ ਸਣੇ ਔਲਾਦ ਗਵਾ ਲਏ,

ਬੋਲੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਸੱਭਿਅਤਾ ਕੁਝ ਵੀ ਰਿਹਾ ਨਾ ਪੱਲੇ,

ਖੱਟੀ ਖੱਟਣ ਆਏ ਸੀ ਪਰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਕੇ ਚੱਲੇ।

ਆਰਥਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਆਏ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਸੁਖਾਲੇ ਹੋਏ, ਪਰ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਓ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਨ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਨਾ ਰੱਖਿਆ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਪਰਤ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੰਡੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਆਤਮ ਗਿਲਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਾਰਥਕ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਇਹਨਾਂ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਕੇਵਲ ਰੋਟੀ ਤੀਕਰ ਸੀਮਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਸਿਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਪਿਸ ਰਹੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਵੀ ਇਸ ਸਰਾਪ ਨੂੰ ਇੰਜ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਭੁੱਖਾ ਢਿੱਡ, ਸੁੱਕੇ ਬੁੱਲ

ਹੁੰਗਾਰਾ ਵੀ ਭਰਿਆ ਨਾ ਜਾਏ

ਉਹ ਬਾਤ ਪਾਏ

ਸਾਡੇ ਮੂੰਹੋਂ

ਜਵਾਬ ਰੋਟੀ ਆਏ।

ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮਿੱਤਰ ਰਾਸ਼ਾ ਨੇ 'ਅੱਕ ਦੇ ਫੁੱਲ' ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ ਪਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਕ ਛਾਨਣ ਅਜਨਬੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਮਾਨਣ। ਕਿਸੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨੇਹ - ਮਾਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਘਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਇੰਡੇ ਪਾਕ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜੁਬਾਨਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਮੋਹਿੰਦਰ ਸੂਮਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਖੱਟਣ ਗਏ ਪ੍ਰਦੇਸ਼' ਵਿੱਚ :

ਖੰਡਾਂ ਬਾਝ ਦੁੱਧ ਮਿੱਠਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ

ਬਿਰਛਾਂ ਬਾਜ ਨ ਛਾਵਾਂ,

ਮਾਵਾਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਪੁੱਤਰ ਪਲਦੇ
ਜਿੱਤ ਨਾ ਬਾਝ ਭਰਾਵਾਂ,
ਬੋਲੀ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਕੋਮਾਂ ਬਣਦੀਆਂ
ਸੱਚੀਆਂ ਖੇਲ ਸੁਣਾਵਾਂ,
ਵੇ ਬੱਚੇ ਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ
ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖਾਨੇ ਪਾਵਾਂ,
ਵੇ ਬੱਚੇ ਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕੋਈ ਸਥੂਲ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਦੋ ਚਾਰ ਹਰਫਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤਾਂ ਬਹੁ ਪਸਾਰੀ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਰਨੀ, ਕਥਨੀ, ਸੋਚਣੀ ਤੇ ਤੱਕਣੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅੰਸ਼ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਲਾਮਈ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਭਰਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਜ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਜਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਧੁਨਾਂ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਪੱਛਮੀਕਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਨਵੀਂ ਪੀੜੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਵਾਜੇ ਤੇ ਸਾਜ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਾਜ ਜਿਵੇਂ ਫੋਲ ਅਲਗੋਜੇ ਵੰਜਲੀਆਂ ਡੱਫ ਵਾਜੇ ਜੋੜੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪੱਛਮ ਦੇ ਸਾਜ ਜਿਵੇਂ ਗਿਟਾਰ ਵਾਇਲਨ ਆਦਿ ਜਿਆਦਾ ਰੋਚਕ ਤੇ ਦਿਲਕਸ਼ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਧੁਨਾਂ ਪੇਪ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਜਿਹੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਧੁਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖਲਤ ਮਲਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਥੱਲੇ ਲੱਚਰ ਤੇ ਅਸਲੀਲ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਜੋ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਪਲੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੀਤ ਤਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਮਿੱਠੇ ਰਸੀਲੇ ਤੇ ਰੰਗ ਰਤੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਰੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਨਵੀਂ ਪੌਂਦ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਮਿੱਠੀ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਟੀਕੇ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਨਵੀਂ ਪੌਂਦ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਪਾਹਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤਾਪ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਜਨਤਾ ਦਾ ਸਿੱਖਿਅਤ ਹੋਣਾ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣੇ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਹਿ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੈਮੀਨਾਰ ਕਰਵਾਉਣੇ। ਯੂਥ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਭੇੜ-ਚਾਲ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਣ।

ਸਿੱਟਾ : ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਖਰੇਵੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਤਿਆਂ, ਰਸਮ ਰਿਵਾਜਾਂ, ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਹਰ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਰਿਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ,(ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ) ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ।
2. ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ,ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ।

CHAPTER 7

"STEMMING THE TIDE: STRATEGIES TO COUNTER MIGRATION IN PUNJAB"

Dalvinder Singh

Assistant Professor, Department of Mathematics, Government College, Ropar

ABSTRACT

Migration has been a longstanding issue in Punjab, with many individuals seeking opportunities elsewhere due to limited prospects in their hometowns. This chapter explores the role of science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education in addressing Punjab's migration challenges. By equipping students with the necessary skills for local industries, STEM education has the potential to break the chains of migration, fostering economic growth and prosperity within the region. Through a comprehensive analysis of the current landscape and the potential of STEM education, this chapter presents a knowledge-centric vision for Punjab's future, one where individuals can thrive within their communities.

Keywords: Mathematics Education, Practical Skills, STEM Fields, Problem-Solving, Innovation, Migration

INTRODUCTION

Punjab has faced significant migration challenges over the years, with a large portion of its population seeking opportunities outside the region. This phenomenon not only drains the local talent pool but also poses various socioeconomic challenges for Punjab's development. To address these issues, it is crucial to examine the role of STEM education in preparing students for the local job market.

UNDERSTANDING PUNJAB'S MIGRATION CHALLENGES

Punjab's migration challenges stem from a combination of factors, including limited job opportunities, inadequate infrastructure, and a lack of economic diversification. Many individuals, particularly the youth, are compelled to migrate to other regions in search of better prospects, leading to a brain drain phenomenon. Punjab faces several migration challenges that have significant socioeconomic implications for the region. These challenges stem from a combination of factors, each contributing to the phenomenon of migration in its own way:

1. **Limited Job Opportunities:** One of the primary reasons for migration from Punjab is the limited availability of job opportunities, particularly in rural areas. Many individuals, especially the youth, find it difficult to secure employment that aligns with their skills and aspirations. This lack of economic prospects often drives them to seek better opportunities elsewhere, leading to outmigration.

2. **Agricultural Dependence:** Punjab's economy is heavily reliant on agriculture, which employs a significant portion of the population. However, the agricultural sector has been facing challenges such as declining productivity, land fragmentation, and water scarcity. As a result, agricultural incomes have stagnated, pushing individuals to explore alternative livelihood options outside the state.
3. **Inadequate Infrastructure:** Infrastructure deficiencies, including poor road connectivity, inadequate healthcare facilities, and limited access to quality education, pose barriers to economic development within Punjab. The lack of essential services and amenities in rural areas compels residents to migrate to urban centers or other regions where infrastructure is more developed.
4. **Educational Disparities:** Disparities in educational opportunities exacerbate migration trends in Punjab. Many rural areas lack access to quality education, resulting in a disparity in educational attainment levels between urban and rural populations. Without adequate educational opportunities, individuals may lack the skills and qualifications needed to secure gainful employment within Punjab, prompting them to migrate in search of better educational and career prospects.
5. **Social Factors:** Social factors such as lack of social security, caste-based discrimination, and gender inequality also contribute to migration from Punjab. Discriminatory practices and limited social support systems can hinder individuals' ability to thrive within their communities, prompting them to seek refuge elsewhere.
6. **Environmental Degradation:** Environmental degradation, including soil erosion, water pollution, and deforestation, poses challenges to livelihoods in Punjab, particularly for agricultural communities. Climate change-related impacts, such as unpredictable weather patterns and water scarcity, further exacerbate these challenges, compelling some residents to migrate in search of more stable living conditions.

THE IMPORTANCE OF STEM EDUCATION

STEM education plays a pivotal role in addressing Punjab's migration challenges by empowering students with the skills and knowledge needed to thrive in local industries. By focusing on science, technology, engineering, and mathematics, students can develop critical thinking, problem-solving, and innovation abilities essential for driving economic growth within Punjab. One of the primary objectives of STEM education in Punjab is to align curricula with the needs of local industries. By collaborating closely with businesses and industry experts, educational institutions can tailor their programs to ensure that students graduate with relevant skills and qualifications. This alignment not only enhances employability but also encourages individuals to remain in Punjab, contributing to its socioeconomic development. By focusing on STEM disciplines, educational institutions can empower students with the necessary expertise and knowledge that align with the needs of local industries. This, in turn, can create job opportunities within Punjab, reducing the incentive for individuals to migrate in search of employment elsewhere.

The role of Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) education in equipping students with skills for local industries is pivotal in addressing Punjab's migration problem. By focusing on STEM disciplines, educational institutions can empower students with the necessary expertise and knowledge that align with the needs of local industries. This, in turn, can create job opportunities within Punjab, reducing the incentive for individuals to migrate in search of employment elsewhere.

EQUIPPING STUDENTS WITH RELEVANT SKILLS THROUGH STEM EDUCATION:

1. **Technical Proficiency:** STEM education provides students with technical skills essential for various industries, such as software development, engineering, biotechnology, and manufacturing. These skills include programming, data analysis, design, and problem-solving.
2. **Critical Thinking and Innovation:** STEM education fosters critical thinking and innovation, enabling students to identify challenges, propose solutions, and adapt to changing circumstances. These skills are highly valued by employers in diverse sectors.
3. **Collaboration and Communication:** STEM education emphasizes collaboration and communication, preparing students to work effectively in teams and convey complex ideas to diverse audiences. These interpersonal skills are crucial for success in the workplace.
4. **Curriculum Alignment:** Educational institutions can align their curriculum with the skill requirements of local industries. For example:
 - a) Introducing courses in computer programming, data analysis, and software development to meet the growing demand for IT professionals in the region.
 - b) Offering specialized engineering programs focusing on fields such as civil engineering, mechanical engineering, and electrical engineering to cater to the needs of infrastructure development projects.
5. **Industry Partnerships:** Collaborating with local industries allows educational institutions to understand their needs and tailor their programs accordingly. For instance:
 - a) Partnering with manufacturing companies to provide students with hands-on experience in production processes, quality control, and automation technologies.
 - b) Forming alliances with healthcare organizations to offer practical training opportunities for aspiring nurses, medical technicians, and healthcare administrators.
6. **Internship and Apprenticeship Programs:** Providing students with opportunities to gain real-world experience through internships and apprenticeships enhances their employability. Examples include:
 - a) Offering internships at technology firms where students can work on software development projects under the guidance of experienced professionals.
 - b) Facilitating apprenticeship programs in construction companies, where students learn carpentry, masonry, and other trades while working on actual construction sites.
7. **Hands-On Learning:** Incorporating hands-on learning experiences into the curriculum helps students develop practical skills and problem-solving abilities. For instance:
 - a) Setting up laboratories equipped with state-of-the-art equipment for conducting experiments in physics, chemistry, and biology.
 - b) Organizing robotics competitions where students design, build, and program robots to solve specific challenges, fostering creativity and innovation.
8. **Professional Development Workshops:** Organizing workshops and seminars featuring industry experts allows students to stay updated on the latest trends and technologies. Examples include:
 - a) Hosting seminars on renewable energy technologies, where students learn about solar power, wind energy, and biofuels from experts in the field.

- b) Conducting workshops on data analytics and machine learning, where students gain practical insights into how these technologies are applied in various industries such as finance, healthcare, and marketing.

By implementing these initiatives, Punjab can mitigate the factors contributing to migration and create a conducive environment for economic growth and development. STEM education plays a crucial role in addressing Punjab's migration challenges by creating local job opportunities, addressing agricultural challenges, promoting entrepreneurship and innovation, improving healthcare, and enhancing infrastructure development. By investing in STEM education and leveraging the expertise of STEM professionals, Punjab can foster economic growth, reduce dependency on migration, and create a sustainable future for its residents.

Among STEM SUBJECTS, Mathematics can play a significant role in improving practical skills and providing students with opportunities to stay in their own state by fostering critical thinking, problem-solving abilities, and enhancing their overall academic and professional competencies. Here's how mathematics can contribute:

1. **Problem-Solving Skills:** Mathematics teaches students how to analyze complex problems, break them down into smaller, manageable components, and develop systematic approaches to solve them. These problem-solving skills are transferable to various practical scenarios, including those encountered in industries within their own state.
2. **Logical Reasoning:** Mathematics cultivates logical reasoning skills, enabling students to make sound decisions based on evidence and data. This skill is essential for professions requiring analytical thinking, such as engineering, finance, and computer science, all of which offer ample opportunities within their home state.
3. **Numerical Literacy:** Proficiency in mathematics equips students with numerical literacy, enabling them to interpret and analyze quantitative information effectively. This skill is invaluable in fields like economics, business management, and scientific research, where data-driven decision-making is essential for success.
4. **Technological Proficiency:** Mathematics serves as the foundation for understanding and utilizing various technological tools and platforms. By mastering mathematical concepts, students can excel in disciplines such as programming, data analysis, and information technology, which are in demand across industries within their own state.
5. **Innovation and Entrepreneurship:** Mathematics fosters creativity and innovation, empowering students to develop novel solutions to real-world problems. This entrepreneurial mindset can inspire students to start their ventures or contribute to innovative projects and initiatives within their state, thereby creating opportunities for themselves and others.
6. **Career Opportunities in STEM Fields:** Many lucrative career opportunities in science, technology, engineering, and mathematics (STEM) exist within every state. By excelling in mathematics, students can pursue careers in fields such as software development, civil engineering, biotechnology, and renewable energy, contributing to the growth and development of their own state's economy.
7. **Access to Higher Education:** Proficiency in mathematics opens doors to higher education opportunities within their state, including prestigious universities, research institutions, and technical colleges. By pursuing advanced degrees and certifications in STEM-related disciplines, students can gain specialized knowledge and skills that are highly valued in the job market.

Overall, mathematics serves as a catalyst for improving practical skills, fostering innovation, and providing students with a wide range of opportunities to stay and thrive in their own state. By emphasizing mathematics education and its practical applications, states can empower their youth to contribute meaningfully to local industries, innovation ecosystems, and socioeconomic development.

GOVERNMENT INITIATIVES TO ADDRESS MIGRATION

To address migration from Punjab, several practical government initiatives can be implemented:

1. **Promotion of Skill Development Programs:** The government can establish skill development programs focused on sectors with high demand for skilled labor, such as information technology, healthcare, manufacturing, and agriculture. These programs should provide training in relevant skills and offer certifications to enhance employability.
2. **Investment in Rural Infrastructure:** Improving infrastructure in rural areas, including roads, schools, healthcare facilities, and water supply systems, can create job opportunities and improve living standards, thereby reducing the incentive for rural residents to migrate to urban centers.
3. **Support for Entrepreneurship:** The government can provide support for entrepreneurship by offering financial incentives, business incubation facilities, and access to mentorship programs. This can encourage individuals to start businesses in their hometowns, creating local employment opportunities and stimulating economic growth.
4. **Expansion of Educational Opportunities:** Expanding access to quality education in rural areas can empower youth with the skills and knowledge needed to pursue higher education and secure employment locally. This may involve building more schools, improving teacher training, and providing scholarships or subsidies for students from disadvantaged backgrounds.
5. **Promotion of Agricultural Innovation:** Investing in agricultural research and innovation can enhance productivity and profitability in the agricultural sector, reducing the reliance on manual labor and creating new opportunities for employment in rural areas.
6. **Incentives for Industry Localization:** Providing incentives for industries to localize their operations in Punjab can create job opportunities and stimulate economic development in the region. This may include tax incentives, subsidies, and infrastructure support for businesses willing to set up or expand their operations in Punjab.
7. **Support for Returnee Migrants:** For individuals who have already migrated from Punjab, the government can provide support for their return and reintegration into the local community. This may involve offering training programs, job placement assistance, and access to social welfare schemes.
8. **Awareness Campaigns:** Launching awareness campaigns to educate residents about the opportunities and resources available in Punjab can help dispel misconceptions about migration and promote the benefits of staying in the region.

In summary, Punjab's migration challenges are multifaceted and deeply intertwined with economic, social, environmental, and educational factors. Addressing these challenges requires a comprehensive approach that addresses root causes such as limited job opportunities, inadequate infrastructure, educational disparities, and social inequalities. By implementing targeted interventions and policies aimed at promoting economic diversification, enhancing educational opportunities, improving

infrastructure, and addressing social disparities, Punjab can work towards mitigating migration trends and fostering sustainable development within the region.

REFERENCES

1. Azeem, M., et al. (2020). "The Role of STEM Education in Economic Development." *Journal of Education and Development*, 45(2), 210-225. Link
2. Smith, J. (2018). *STEM Education and Workforce Development: A Comprehensive Overview*. New York: Routledge.
3. Boaler, J. (2016). *Mathematical Mindsets: Unleashing Students' Potential through Creative Math, Inspiring Messages and Innovative Teaching*. John Wiley & Sons.
4. National Council of Teachers of Mathematics. (2020). *Principles to Actions: Ensuring Mathematical Success for All*. Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.
5. Stigler, J. W., & Hiebert, J. (1999). *The Teaching Gap: Best Ideas from the World's Teachers for Improving Education in the Classroom*. Free Press.
6. Zeitz, P. (2006). *The Art and Craft of Problem Solving*. John Wiley & Sons.
7. Schoenfeld, A. H. (2007). "What Doesn't Work: The Challenge and Failure of the What Works Clearinghouse to Conduct Meaningful Reviews of Studies of Mathematics Curricula." *Educational Researcher*, 36(8), 507-511.
8. <http://researchscholar.net/>

CHAPTER 8

RETAINING COMPUTER SCIENTISTS IN INDIA: ADDRESSING MIGRATION CHALLENGES

Gurdeep Singh

*Assistant Professor, Department of Computer Science, Government College
Ropar, Punjab, India*

ABSTRACT

Amidst the prevailing migratory patterns, the difficulty of maintaining talented computer scientists has become crucial in India's vibrant technology industry. This abstract examines the many aspects of this subject, analyzing the factors that contribute to the emigration of computer scientists from India to other nations and the subsequent effects on the country's technical ecology. This text explores the consequences of talent drain, loss of intellectual capital, and stagnation of innovation. It emphasizes the pressing need for proactive measures to prevent the movement of skilled individuals. This abstract presents a thorough examination of the tactics used by both public and commercial sectors. It suggests inventive ideas to improve employment chances, create a favorable work atmosphere, and fortify research ecosystems. India can enhance its status as a prominent technological powerhouse, fully use its talented labor pool, and stimulate sustained economic development in the digital era by directly confronting these migratory obstacles.

Keywords: Retaining Computer Scientists, Migration Challenges, Skilled Migration India, Brain Drain India, Talent Retention Strategies, Innovation Ecosystem, Indian IT Professionals Migration.

INTRODUCTION

At the core of India's thriving technology sector, there remains a significant challenge: how to keep its highly qualified computer scientists from leaving the country due to global migration trends. This introduction provides a foundation for a more thorough investigation of the complex network of elements that contribute to this phenomenon and the resulting influence on India's technical capabilities. The emigration of skilled computer scientists from India to more favorable opportunities elsewhere is a significant issue that concerns governments, business leaders, and academic academics [1]-[3].

The phenomenon of computer scientists from India migrating to nations that seem to provide better opportunities is a trend that requires scrutiny. Various variables, including attractive job prospects and favorable immigration regulations, collaborate to attract these experts away from their native country. Nevertheless, the consequences of this exodus of skilled individuals are significant and varied, with far-reaching ramifications for India's technology industry and overall economic environment.

This introduction contextualizes the debate by including academic views and empirical facts, focusing on global migration patterns and India's technological trajectory. The text highlights the need to take proactive steps to retain and use the knowledge and skills of India's computer scientists, by addressing the issues of talent drain and innovation stagnation. By implementing strategic interventions based on thorough research and new policy frameworks, India has the potential to successfully traverse the intricate challenges of migration and establish itself as a global leader in technology innovation.

MIGRATION TRENDS AND REASONS

The migration patterns seen among computer scientists in India demonstrate an intricate interaction between socio-economic forces and individual ambitions. To comprehend these tendencies, it is necessary to conduct a detailed analysis of the causes that motivate migration, both in terms of pushing people away from their home countries and pulling them towards new destinations. Additionally, it is important to consider the wider context of global patterns of movement.

A notable phenomenon is the substantial emigration of proficient computer scientists from India to nations with well-established technology centers, such as the United States, Canada, Australia, and European countries [1]. The migration is motivated by a blend of push factors, such as restricted career progression prospects, stagnant wages, and perceived administrative obstacles within India's technology industry, as well as pull factors, such as higher salaries, access to state-of-the-art research facilities, and a more favorable work-life balance overseas [2].

The rapid growth of India's technology sector has resulted in a high demand for proficient experts, resulting in a scarcity of talented individuals inside the country. As a result, international organizations and startups often seek the attention of Indian computer scientists, presenting them with very profitable work prospects and ensuring potential professional paths abroad. Moreover, the appeal of state-of-the-art research facilities and prestigious academic institutions in host nations acts as a strong attraction for those aspiring to pursue advanced education or explore certain fields of study in greater depth [3].

Additionally, the accessibility of immigration routes and advantageous regulations in host nations, such as the H-1B visa program in the United States or the Global Talent Stream in Canada, serve as additional motivations for Indian computer scientists to migrate [4]. These paths provide opportunities for qualified professionals and their families to obtain permanent residence or citizenship, ensuring long-term security and stability.

The significance of these migratory patterns in India's technology industry cannot be underestimated. The departure of proficient computer scientists leads to a depletion of talent, depriving Indian enterprises of critical knowledge and impeding their capacity to develop and compete in the global market. Moreover, the brain drain problem leads to a depletion of intellectual resources, impeding the progress and advancement of India's technological ecosystem in the future [5].

Impact on India's Technology Sector:

The emigration of highly trained computer scientists from India has substantial ramifications for the country's technology industry, exerting influence on its innovation environment, competitiveness, and long-term economic trajectory. To fully comprehend the diverse and complex influence of migration on India's technology industry, a thorough analysis is necessary to explore its repercussions on many dimensions of the sector.

1. Brain Drain:

The primary consequence of skilled migration is the depletion of talent faced by India's technology industry. Indian enterprises are now experiencing a scarcity of talent in crucial domains like artificial intelligence, machine learning, cybersecurity, and software development, as highly trained computer scientists are leaving the country to pursue chances outside. The emigration of skilled individuals not only impedes the capability of Indian companies to engage in innovative practices but also restricts their ability to handle intricate projects and successfully compete in the international market.

Furthermore, the departure of proficient experts reduces the reservoir of seasoned personnel accessible for managerial roles in Indian technology firms. Consequently, organizations may have difficulties in formulating and implementing long-term strategic objectives, resulting in a state of stagnation and reduced competitiveness over time.

2. Depletion of Intellectual Capital:

Skilled migration not only leads to the actual loss of talent but also causes a substantial depletion of India's intellectual capital. Experienced computer scientists who go to other countries bring with them important information, skills, and insights gained from years of working in the Indian IT industry. The intellectual capital serves as a crucial asset in promoting innovation, addressing intricate problems, and pushing the boundaries of technology.

India's diminished intellectual capital hampers its ability to engage in domestic innovation and research and development (R&D), hence restricting the advancement of revolutionary technologies and solutions that may position the nation as a leader in the global technological arena. Moreover, the lack of seasoned mentors and influential figures in the technology industry might hinder the progress of new professionals, intensifying the scarcity of skilled individuals and impeding the development of a dynamic innovation network.

3. Innovation Ecosystem:

The influx of skilled migrants also presents obstacles to the establishment of a strong and dynamic innovation ecosystem in India. The emigration of skilled computer scientists results in the nation losing crucial participants in joint research endeavors, technological incubators, and startup ecosystems. These people often play crucial roles in promoting a culture of innovation, guiding budding entrepreneurs, and accelerating the process of bringing innovative ideas and technology to the market.

Moreover, the movement of highly qualified experts may result in the division of innovation networks and the forfeiture of vital linkages between universities, businesses, and the government. The lack of cohesion hampers the exchange of information, joint resolution of problems, and interdisciplinary research efforts, impeding the development of groundbreaking discoveries and transformative technologies.

4. Economic Consequences:

The influence of skilled migration goes beyond the technology industry, impacting India's whole economic panorama. The departure of proficient computer scientists reduces the nation's ability to produce valuable intellectual assets, entice international investments, and stimulate economic expansion via technical advancement. In addition, the emigration of skilled individuals leads to a brain drain phenomenon, in which India experiences a loss of its most talented individuals to nations that provide more advantageous job prospects and a higher quality of life.

The economic ramifications of skilled migration are especially evident in places like Bangalore, Hyderabad, and Pune, which have established themselves as prominent technological centers in India. The emigration of highly qualified people from these places not only upsets well-established innovation ecosystems but also damages the economic vitality and competitiveness of local economies.

To address the consequences of skilled migration on India's technology industry, it is necessary to implement proactive strategies that promote local opportunities, stimulate innovation, and provide a favorable climate for retaining talented individuals. Essential tactics encompass:

1. **Strengthening Domestic Opportunities:** Indian enterprises should prioritize providing attractive remuneration, stimulating initiatives, and prospects for career growth to keep highly skilled professionals inside the nation. This entails allocating resources toward implementing upskilling and reskilling initiatives, which aim to provide professionals with the most current technology skills and knowledge.
2. **Enhancing Research and Development:** Augmenting funding in research and development facilities, creating partnerships between academia and industry, and establishing technology incubators are crucial for promoting native innovation and propelling technological progress. Government incentives and subsidies may stimulate private sector involvement in R&D activities and streamline the process of bringing research outputs to the market.
3. **Fostering Entrepreneurship:** Establishing a conducive environment for startups and entrepreneurship might incentivize proficient individuals to engage in pioneering endeavors inside India. This encompasses the optimization of regulatory procedures, facilitating the availability of financial resources and guidance, and cultivating an environment that encourages boldness and innovation.
4. **Enhancing the quality** of life for talented individuals by improving infrastructure, healthcare, education, and urban amenities will increase India's appeal as a location for talent retention. Furthermore, by tackling socioeconomic gaps and fostering inclusion, we may establish a fair and supportive atmosphere that benefits all individuals in society.

India can effectively address the consequences of skilled migration on its technology industry and establish itself as a leading global center for innovation in the digital era by executing these key strategies.

RETAINING TOP TALENT IN PUNJAB'S TECH INDUSTRY

Ensuring a strong pool of computer scientists in Punjab is critical for the state's competitiveness in the national and global tech landscape. To address the challenge of skilled migration, Punjab needs proactive strategies that enhance job prospects, cultivate a positive work environment, and strengthen the overall innovation ecosystem.

1. Competitive Employment & Development Opportunities:

Competitive Salaries & Benefits: Offer salaries that are on par with national and international markets, adjusted for cost of living. Attractive bonus structures, stock options, and comprehensive health benefits can further incentivize staying in Punjab.

Meaningful Work: Provide challenging and impactful projects that allow computer scientists to utilize their skills and solve complex problems.

Professional Development: Invest in programs like mentoring, training, and certifications to boost employee satisfaction and retention. This fosters a supportive environment that promotes skill development and career advancement.

2. Fostering a Thriving Work Culture:

Innovation & Collaboration: Encourage a culture that fosters creativity, collaboration, and diversity within organizations. Prioritize diversity and inclusion initiatives to ensure equal opportunities for all.

Work-Life Balance: Implement flexible work arrangements like remote work options and flexible hours to enhance employee well-being and retention.

Open Communication: Cultivate an environment that promotes open communication, where employees feel valued and heard. This can significantly improve job satisfaction and retention.

3. Strengthening Punjab's Tech Ecosystem:

Academia-Industry Collaboration: Promote collaboration between universities and tech companies to facilitate knowledge exchange, technology transfer, and joint research projects.

Support for Innovation Hubs: Support the development of vibrant tech hubs within Punjab. These hubs should foster a strong sense of community through industry events, meetups, and networking opportunities for computer scientists.

4. Government Initiatives for Retention:

R&D Funding: Increase government funding for research and development initiatives in Punjab. Encourage collaboration between universities and tech companies to create a stimulating research environment.

Startup Support: Offer assistance to tech incubators, startup accelerators, and research parks to support aspiring entrepreneurs and innovators.

Tax Breaks & Incentives: Implement government incentives like tax breaks, financial aid, and investment opportunities to stimulate entrepreneurship and innovation, particularly in key technology sectors.

Streamlined Regulations: Simplify administrative procedures and reduce regulatory hurdles for businesses. Offer incentives for companies to invest in research and development within Punjab.

CONCLUSION

In conclusion, a proactive and multi-pronged strategy is needed to overcome the migratory issues that India is experiencing in maintaining its computer scientists. To keep up with the rest of the world when it comes to technology, innovation, and long-term economic growth and development, India must do its best to hold on to its talented workers.

The loss of talented computer scientists to nations with better job opportunities is a major setback for India's IT industry. Declining long-term economic prospects, disruption of existing innovation ecosystems, and diminished ability for indigenous innovation are all consequences of skilled migration in India.

India can reduce the effects of skilled migration and hold on to its best employees by emphasizing innovation, creating a positive work atmosphere, and creating more employment possibilities. Making domestic employment prospects more appealing to computer scientists may be achieved by offering competitive pay, interesting work assignments, and career development programs. Increased job

satisfaction and retention may be achieved by cultivating an inclusive, supportive, and innovative work environment. A conducive atmosphere that invites talented individuals to remain and contribute to India's development and success may be achieved by investments in R&D, encouragement of entrepreneurship, and simplification of regulatory procedures.

In addition, programs run by the government that encourage innovation, entrepreneurship, and research and development are vital to building a system that keeps good employees around. The government may foster an atmosphere that is attractive to talent retainers and propel long-term economic development by enacting laws and incentives that encourage the expansion of the technology industry.

REFERENCES

1. B. Khadria, "Indian skilled migration to the European Union: Continuity and change," Migration Policy Institute, 2016.
2. A. Mukherjee, "Brain drain: Why India needs to look beyond its IT professionals' exports," Forbes India, 2021.
3. R. Narayanan, "Strategies to stem the brain drain of Indian talent," World Economic Forum, 2018.
4. United States Citizenship and Immigration Services. "H-1B Specialty Occupations, DOD Cooperative Research and Development Project Workers, and Fashion Models." Retrieved from <https://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/temporary-workers/h-1b-specialty-occupations-dod-cooperative-research-and-development-project-workers-and-fashion-models>.
5. Ministry of External Affairs, Government of India. "Indian Community Welfare Fund (ICWF)." Retrieved from <https://www.mea.gov.in/icwf.htm>.

CHAPTER 9

ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਸ ! ਇੱਕ ਮਿੱਠਾ ਜ਼ਹਿਰ : ਪੰਜਾਬ ਸੰਦਰਭ

ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਸਾਖਾ ਮੈਨੇਜਰ, ਲੀਗੇਸੀ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਕੰਸਲਟੈਂਟਸ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮਿਟੇਡ ਪਟਿਆਲਾ

ਐਬਸਟ੍ਰੈਕਟ-ਪਰਵਾਸ ਇੱਕ ਯੁੱਗਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸਣ ਜਾਂ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਬੰਧਤ ਜਨ ਜਾਤੀ ਲਈ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਵਾਸ ਉਸ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਇਹੀ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਯੂਰਪੀ ਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਮਹਾਦੀਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਰਵਾਸ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਇਹੀ ਪਰਵਾਸ ਆਪਣੇ ਗਹਿਰੇ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਸਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਅੱਜ ਲੱਖਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਇੱਕ ਹੈ। ਅੱਜ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹੋਣਹਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਵੀ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪਰ ਪਰਵਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਦਰਦ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਬੁੱਢੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਦ ਲੱਗਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਹੁਣ ਜ਼ਹਿਰ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ੌਂਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੀ ਹੈ ਉਸ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦੁਆਰਾ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਪੈਣ ਜਾ ਰਹੇ ਭਿਆਨਕ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਇੱਥੇ ਸਾਜ਼ਗਾਰ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪਰਵਿਰਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸ਼ਬਦ ਕੁੰਜੀ- ਪਰਵਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬ, ਸਿੱਖ ਪਰਵਾਸ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ

ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣ ਦਾ ਭਲਾ ਕਿਸ ਦਾ ਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਬੇਗਾਨੇ ਦੇਸ਼ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸਣਾ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸਣ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਮਹਾਨ, ਪਾਵਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਜਾਇਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਤੇਜ਼ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਹੀਂ

ਸਗੋਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਤ ਹੁਣ ਇਹ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਹਰ ਹਿੱਲਾ ਵਸੀਲਾ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਤਰਾਉਂਦੇ। ਆਖਰ ਕਿਉਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੱਡਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ? ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਗਤ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਪਰਵਾਸ ਕੀ ਹੈ

‘ਪਰ’ ਅਤੇ ‘ਵਾਸ’ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਹੈ। ‘ਪਰ’ ਤੋਂ ਭਾਵ ਦੂਸਰਾ ਜਾਂ ਪਰਾਇਆ ਅਤੇ ‘ਵਾਸ’ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਜਾਂ ਵੱਸਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਪਰਵਾਸ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸਣ ਨੂੰ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨ : ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭ

ਪਰਵਾਸ ਇੱਕ ਯੁੱਗਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਲੋਕ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ, ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਸਹਿਣ ਯੋਗ ਮੌਸਮ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਮਾਤੀ ਜਬਰਜੁਲਮ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ। ਮਨੁੱਖੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ

1. ਮੌਸਮੀ ਪਰਵਾਸ ਜੋ ਕੇਵਲ ਖੇਤੀ ਜਾਂ ਫਸਲਾਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
2. ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਚੰਗੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. ਗ਼ਰੀਬ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਸਤ ਰਾਜਾਂ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ, ਗ਼ਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਵੱਖਰੇਵਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
4. ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਗੈਰ-ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਰਿਹਾ ਹੈ।
5. ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਲਾਤ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਪਰਵਾਸ।
6. ਅਰਾਜਕਤਾ, ਦੰਗੇ, ਨਸਲਕੁਸ਼ੀ ਆਦਿ ਵੀ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।
7. ਬੌਧਿਕ ਪਰਵਾਸ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਮੂਲ-ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਭਾਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਬੜੇ ਘੱਟ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਚੰਗੇ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕ ਕਾਰਨ ਹਨ ਪਰ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਚੰਗੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਭਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਦਾ। ਉਹ ਭੋਜਨ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸਮਝ ਵਧੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ

ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਜੋ ਕਿ ਨਿਰੰਤਰ ਹੁਣ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪਰਵਾਸ : ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਦਰਭ

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਯੂਰਪੀ ਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਮਹਾਦੀਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੰਤਵਾਂ ਅਧੀਨ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਖਾਸਕਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਇੱਕ ਰਿਵਾਜ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋ ਚੱਕਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ ਪੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨੌਜਵਾਨੀ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਆਈਲਿਟਸ ਦੇ ਪੇਪਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨੌਜਵਾਨ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਸੋਚ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਉਜਵੱਲ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕਤਾ ਪੱਖੋਂ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਬਦਲਾਅ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਪਰਵਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਚੰਗਾ ਸਾਬਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਥੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਝੱਲਣੇ ਪਏ ਹਨ।

ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਸਿਰਫ ਸ਼ੌਂਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਚਿੰਤਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਖਾਸਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਸਹੀ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਅਵਸਰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਗੁਣਾਂ 60 ਜਾਂ ਫਿਰ 80 ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਟੈਕਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਬਦਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਹਿਮ ਲੋੜ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਸਿਹਤ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਮੁਫਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਸਿਹਤ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਆਸ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹਰ ਇੱਕ ਨਾਗਰਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਨੌਜਵਾਨੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀ ਚੱਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਇਸ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਨੌਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਤੇ ਜਨਮ-ਦਾਤਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਧੱਕਾ ਲੱਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ੀਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੰਗਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਵੀ ਹੈ।

ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਛੋਟਾ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਹੱਥੀ ਕਿਰਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰੁਝਾਨ ਕਾਰਨ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬੱਚੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਹੋਟਲਾਂ, ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪਾਂ, ਟੈਕਸੀ ਚਲਾਉਣ (ਲੇਬਰ) ਆਦਿ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਸੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਵੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਚੱਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ* ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀਆਂ ਅਫਸਰ ਅਸਾਮੀਆਂ ਉੱਪਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਲੋਂ ਫਾਡੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਜਿਤਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹੁਣ ਦਿਖ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਕੋਈ ਨਵੀਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤੋੜਨਾ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ, ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ।

ਅੱਜ ਖ਼ਬਰਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ ਤੇ ਹੋਰ ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਵਾੜਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨੌਕਰੀਆਂ ਘੱਟ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗਾਈ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਥੇ ਪੜ੍ਹਨ ਗਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਾਲਜ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਮਾਤਾਂ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਈ ਘੰਟੇ ਸ਼ਿਫਟਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਰਚੇ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਸਿਹਤ ਸਬੰਧੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਦਾ ਦਰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਪੂਰਵਕ ਰਵੱਈਆ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਕੰਮਚੋਰ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹ ਕੰਮ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਇੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਗਏ ਹਨ ਸਗੋਂ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਥੋਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਏ ਕਿ ਉਹ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ। ਅੱਜ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹੋਣਹਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਵੀ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ ਤਰੱਕੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਰਵਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੁਖਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ, ਘਰ, ਪਰਿਵਾਰ ਛੱਡਣਾ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੋਇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇੱਧਰ ਪੰਜਾਬ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਵਿੱਤੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਗਲਤ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ 70 ਅਤੇ 80 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ 3 ਜਾਂ 4 ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਬੱਚੇ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇਪਣ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਜਦਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਬੱਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਮਾਪੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ, ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਤਰਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸਦੇ ਹਨ, ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਕੋਸਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਪਰਵਾਸ ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਦ ਲੱਗਦਾ ਹੁੰਦਾ ਉਹੀ ਫਿਰ ਜ਼ਹਿਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਪੈਣ ਜਾ ਰਹੇ ਭਿਆਨਕ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਇੱਥੇ ਸਾਜ਼ਗਾਰ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਵੱਧ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਸਵੈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਸਕਣ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਬਣ ਸਕਣ।

ਸਹਾਇਕ ਸਰੋਤ

1. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 2005
2. ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, (ਸੰਪਾ।), ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1996
3. ਚੰਚਲ ਬਾਲਾ (ਡਾ.), ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਅਨੁਭਵ, ਲੋਕਾਇਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2009.
4. ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਹਿਰੂ , ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਨੇਡੀਅਨ ਸਾਹਿਤ, (ਸਮੀਖਿਆ), ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 1999
5. ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2005
6. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੱਜ, ਪਰਵਾਸ: ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ, ਐਨ।ਆਰ। ਆਈ। ਸਭਾ, ਪੰਜਾਬ, 2000

CHAPTER 10

ਪਰਵਾਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ : ਪੰਜਾਬ ਸੰਦਰਭ

ਹਰਜਸ ਕੌਰ

ਐਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਰੋਪੜ

ਐਬਸਟ੍ਰੈਕਟ- ਜੀਵੰਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਤੇ ਸਿਦਕੀ ਆਬਾਦੀ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪੰਜਾਬ ਅੱਜ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਦਰਪੇਸ਼ ਚਣੌਤੀ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਮੇਤ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਸੀਮਤ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਜੀਵਨ ਲਈ ਇੱਛਾਵਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਅ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲਾਭਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹਨ। ਬੋਧਾਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਤੱਕ, ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਗੰਭੀਰ ਸੋਚ ਦੇ ਹੁਨਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਮੌਕੇ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕਰਾਤਮਕ ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਉਤਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਹੋ ਰਹੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ, ਨਿੱਜੀ ਵਿਕਾਸ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਵਾਹਨ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਮੌਕੇ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ਕੁੰਜੀ- ਪੰਜਾਬ-ਪਰਵਾਸ, ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ, ਸੰਗੀਤ, ਪਰਵਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬ

ਪੰਜਾਬ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰਾਜ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੀਵੰਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਆਬਾਦੀ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਦਰਪੇਸ਼ ਚਣੌਤੀ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਸੀਮਤ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਜੀਵਨ ਲਈ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵੀ ਇੱਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਹੱਲ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਚਿੰਤਕ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ

ਠੱਲ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਅ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ

ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਰਾਏ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵਸਣਾ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਹਰ ਖੇਤਰ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵੱਧੀਆ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਵਿਆਪਕ ਵਿਸ਼ਵੀ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ, ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਮੌਕੇ ਲੱਭਣ ਲਈ ਧੱਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ, ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਡਿੱਗਦਾ ਮਿਆਰ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਿਰਤਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਵਧਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ

ਹਰ ਰਾਜ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀਤਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਮੌਲਿਕ ਸੰਗੀਤਕ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅਪਣੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਧਾਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਪਣੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਹ ਅਨੇਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕਲਾਤਮਕ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣ ਗੁਣ ਹਨ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ, ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਉਸਾਰੂ ਢਾਂਚਾ ਬਣਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ : ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪਰਵਾਸ

ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਮੌਕੇ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕਰਾਤਮਕ ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਉਤਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਹੋ ਰਹੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਵੇ।

ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਲਈ, ਰਸਮੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕਰਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਆਪਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਕਲਾਸਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ, ਢਾਂਚਾਗਤ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਸਿਖਲਾਈ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ

ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ।

ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸ 'ਤੇ ਅਸਰ

ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ, ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲਾਭਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹਨ। ਬੋਧਾਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕੀਕਰਨ ਤੱਕ, ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਹਨ। ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਸਕਰਾਤਮਕ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਗੰਭੀਰ ਸੋਚ ਦੇ ਹੁਨਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਮਦਰਦੀ, ਇੱਕਜੁਟਤਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਅਕ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ, ਸਿੱਖਿਅਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਕਦਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਦੀ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਹੱਤਵ ਤੋਂ ਅੱਗੇ, ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਚਾਲਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਰਚਨਾਤਮਕ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਮਾਲੀਆ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੰਗੀਤ ਉਤਸਵ, ਸਮਾਰੋਹ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਗੀਤ ਉਤਪਾਦਨ, ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਟੂਡੀਓ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਤੱਕ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਮਾਲਕੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਆਧਾਰਿਤ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਲਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਸਕਰਾਤਮਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੋ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਸ਼ਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਰਣਨੀਤੀ ਵਜੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਜ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ, ਨਿੱਜੀ ਵਿਕਾਸ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਵਾਹਨ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਮੌਕੇ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸੁਧਾਰਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਉੱਜਵਲ ਭਵਿੱਖ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੰਦਰਭ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, (ਸੰਪਾ.), ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ, ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1999
2. ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, (ਸੰਪਾ.), ਬਦੇਸ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1993
3. ਸ.ਪ. ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰ, ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੈਮੀਨਾਰ -ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ : ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦਸੰਬਰ 1992.
4. ਸ.ਪ. ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਤਰਕਾਰੀ, 10ਵੀਂ ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਕਾਨਫਰੰਸ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਨਵੰਬਰ, 1983.
5. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੱਜ, ਪਰਵਾਸ: ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ, ਐਨ. ਆਰ. ਆਈ. ਸਭਾ, ਪੰਜਾਬ, 2000
6. ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਹਿਰੂ , ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਨੇਡੀਅਨ ਸਾਹਿਤ, (ਸਮੀਖਿਆ), ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 1999
7. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਵੰਦ (ਸੈਮੀਨਾਰ), ਐਨ. ਆਰ.ਆਈ. ਸਭਾ, ਜਲੰਧਰ, ਤੀਜੀ ਸਾਲਾਨਾ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ, 1999.
8. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ (ਡਾ.), ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਵੰਦ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਸਰੂਪ (ਸੈਮੀਨਾਰ) ਐਨ.ਆਰ.ਆਈ. ਸਭਾ, ਜਲੰਧਰ, ਤੀਜੀ ਸਾਲਾਨਾ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ, 1999.
9. ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਲੋਕ ਗੀਤ

CHAPTER 11

CAUSES OF INTERNATIONAL MIGRATION FROM PUNJAB: EMERGING ISSUES AND CHALLENGES

Harpreet Kaur

Assistant Professor, Govt College Ropar

ABSTRACT

In the realm of international migration, the state of Punjab emerges as a focal point, driven by a confluence of factors that propel its residents to seek opportunities abroad. This trend, marked by its intensity and complexity, invites scrutiny into the underlying causes propelling such movements. Economic disparities, often cited as primary motivators, compel individuals to migrate in pursuit of improved living standards and employment prospects. These economic drivers are complemented by social factors, including family connections and community networks abroad, which facilitate and encourage the migration process. Furthermore, educational aspirations and the pursuit of higher qualifications play a significant role. The allure of foreign education systems, known for their superior resources and opportunities, draws a substantial number of Punjabi youth. Political dynamics within Punjab, characterized by policy decisions and governance issues, also contribute to this migratory trend. These factors, when combined, create a potent mix that drives the continual flow of migrants from Punjab to various international destinations, reshaping the demographic and socio- economic landscape of the region.

Keywords: International Migration, Punjabi youth, Economic factors, Educational Aspirations

Migration is a worldwide occurrence. It is a dynamic and multifaceted force that is gaining momentum, expanding in scope, and becoming increasingly intertwined with politics, all of which facilitates people's mobility. Migration refers to the act of relocating from one place, region, state, or country to another. This movement has significant demographic and socio-economic impacts on both the population leaving and the population receiving migrants. Migration is a significant catalyst for profound societal transformations. Policy makers and academicians possess informal understandings of this phenomenon. In the absence of a genuine, precise, and dependable investigation, there exists a widespread belief regarding migration that contributes to the advancement of a certain society. Migration refers to the movement of people from one geographic location to another, resulting in a permanent change of habitation.

International migration is a long-standing phenomenon. Recently, it has experienced fluctuations in both intensity and trajectory. The Doaba region in Punjab, known for its long history of migration, has observed altered patterns. Presently, the primary emphasis is on dispatching students abroad. The phenomenon of international migration is characterised by significant and enduring events, which provide challenges in accurately forecasting the trends and patterns specific to a certain geographic

area. Young individuals migrate for a multitude of reasons. The choice to relocate is frequently associated with significant life changes, such as pursuing advanced education, securing employment, or entering into marriage. Many young individuals opt or are compelled to migrate in order to evade destitution, brutality, strife, or are displaced as a consequence of warfare or climate change impacts. Consequently, young people are significantly present in migration for humanitarian purposes, such as being refugees, asylum-seekers, and unaccompanied kids.

The phenomenon of international migration from rural Punjab to various countries around the world is a topic of considerable interest and importance. This migration trend has deep roots and significant implications, not only for the individuals and families involved but also for the wider societal, economic, and cultural landscapes both in Punjab and abroad.

Migration has a long history in India, and cross-border migration is not a new phenomenon. International remittances have played a significant role in India's growth and development. Large-scale international migration has sparked a surge in migration-related research and is widely researched by scholars across the globe. In terms of international migration, India is the leading country of origin and has always been a labour-sending country to other parts of the world. Thus, India has a long history of exporting migration. However, migration records were found before Britain captured India, but the well-documented migration started under British rule. Due to the need for workers in colonial rubber, and sugarcane plantations generally, Indians migrated as indentured labourers to the various parts of the world.

The history of continuous migration from Punjab dates more than 125 years back; it primarily began under India's colonial authority when Britain captured Punjab in 1849 (Nanda & Veron, 2015). After that, Punjabi's began to migrate to other parts of the world as indentured labourers, mainly to British colonies as army personnel (Singh, 2008). The post-1947 period is marked by a significant exodus of Sikhs from the Doaba region of Punjab. Their flow of movement was majorly to three Western countries (the UK, Canada, and the USA). Emigration from the Malwa area began to dominate in the late 1960s. Sikhs immigrated to different European nations, mainly from the 1960s to 1990s, during political upheaval. From Punjab, they traveled to Norway, Denmark, Finland, and Poland. Punjabi's worked as labourer in restaurants and eventually started their businesses over time. In certain areas, Punjabi's migrated for the second time from South African nations, primarily Uganda, to European countries, where marital alliances or better job prospects made them permanently reside in these European countries (Bhachu, 1985; Jacobsen & Myrvold, 2011). The presence of Punjabi's in France is a relatively new phenomenon, with the first wave of migration in the late 1970s and early 1980s when a few Sikhs came as illegal immigrants first in Germany and Belgium, and then in France (Moliner, 2011). After the Cold War ended in 1989, untouched land and sea routes opened for Punjabi migrants, with many landing in Greece, Italy, and Spain (Zachariah & Rajan, 2007). In the contemporary period of globalization, the migration of skilled workers has been taking place to Australia and Canada, from almost the entire Punjab (Rajan & Percot, 2011).

Haas (2005) examined the relation between international migration, remittances and development. As per the study, there was an essential relationship between migration and development, because when educated and skilled person migrate from one nation to another, it affects the development of both countries. Origin country obtains advantages of remittances and the destination country gets benefit of his/her services. So the remittances contributed to the good of both sending and receiving nations. In the study, it was noticed that migration brought drastic changes in the life of recipients, mainly through improved living standards. The study further explored that per capita income and expected economic growth had a negative impact while the size of population; national income had a positive impact on the total and per capita remittances.

Gupta and Hegde (2009) studied that migrants and temporary workers from India sent large amounts of remittances to India. These remittances helped the country of origin compensate for the social losses incurred as a result of the brain drain. In this study, they inspected the social and economic features that influenced the payment patterns of Indian families living in the United States. The survey revealed several important factors that influence remittances such as; family loans, strategic goals, remittance channels, etc.

Gurucharan (2013) considered the future of Indian immigrants. In this study, the author outlined the migration and sought to point out certain shortcomings of the migration policy. The main purpose of this study was to learn more about the government's immigration policy and related reforms. The report also provided some suggestions for overcoming migration-related obstacles.

A case study by Sahai and Lum (2013) investigated the influx of Punjabis immigrants into the Italian dairy industry. Studies show that low-skilled workers generally migrated to Italy and other Gulf countries, while high-skilled workers migrated to the United Kingdom and other Western countries. It was observed that the Punjabis proved themselves through their efforts, gained a high reputation from Italian employers, and now preferred to hire Indians for other expatriates.

CAUSES OF YOUTH MIGRATION

Multiple reasons contribute to the migration of young people to affluent nations. Among these considerations, the factors responsible for migration from Punjab can be categorized as push and pull forces. Both of these causes bear equal responsibility for migration. The factors are as follows:

High unemployment rates, both in the province of Punjab and across India, serve as a significant driving force behind the migration of young individuals to developed nations. The primary element that leads to migration is the disparity between the increase in population and the limited growth of amenities. The population of Punjab is steadily growing, resulting in many being compelled to accept poor wages in order to secure some form of income. There is a notable and enduring legacy of emigration, particularly in Punjab, where there has been a consistent trend of people moving abroad in recent years. The standard of living in foreign countries surpasses that of individuals in Punjab. The allure of a superior standard of living and the disparity in currency values entice individuals to immigrate to foreign nations and enjoy an opulent lifestyle replete with abundant amenities. The absence of Multi National Companies (MNCs) and corporate establishments in Punjab results in a dearth of work prospects for business administration graduates in the region. Consequently, many graduates are enticed by more appealing employment options abroad.

Improved education infrastructure: Developed countries have superior education facilities in comparison to India. Through the pursuit of education in a foreign country, students are afforded the chance to immerse themselves in the charm and customs of an unfamiliar region. Students often relocate in order to have the opportunity to experience diverse educational methodologies. The state government policies are highly unsuitable and impose a significant burden on the populace, particularly the business community. The remaining earnings is inadequate for future expansion and advancement, hence compelling entrepreneurs to relocate to other countries. Punjab has experienced limited industrial development, resulting in a scarcity of government sector jobs. The industries in places such as Amritsar, Batala, Jalandhar, Ludhiana, and Mandi Gobindgarh were lost during the period of militancy. Established industrialists relocated from the state, resulting in the decline of these industries. Successive governments in Punjab have made no significant visible efforts to bring about substantial development in both the agriculture and industrial sectors. Due to the decrease in job prospects and the youth's unwillingness to participate in farming, there has been a rise in the youth's inclination to venture outside.

Pull factors : The availability of both skilled and unskilled occupations is causing a significant number of young individuals from Punjab to migrate in search of better employment opportunities. Employment opportunities, both for skilled and unskilled workers, are more readily accessible in industrialised countries compared to India. The salary/wages paid there are significantly higher compared to India.

Family and kinship network: A minimum of 40% of the Punjab population has established residence in developed countries overseas. One significant factor driving the migration of young individuals from Punjab is the desire to become part of the family and kinship network established in these countries. Excellent quality of life and abundant educational prospects: The availability of superior educational institutions and a high quality of life are significant factors contributing to the decision to migrate to another country. Education at the international level is often regarded as significantly enhancing one's quality of life. The allure of independence, a superior quality of life, novel cultures, and unique customs often entice students to embark on educational pursuits in foreign countries.

Demographic factor: Variations in population growth rates across different parts of a country have been identified as a key factor influencing internal migration. Rural areas typically exhibit greater fertility rates and natural population growth, leading to a migration of people towards urban areas. Another significant demographic determinant in internal migration is marriage, since women tend to relocate to be with their spouses. Improved public service and political environment are significant factors contributing to migration to industrialized countries. It is evident that individuals relocated from their prior residences due to dissatisfaction with the quality of municipal services, public transportation, and a perceived lack of safety.

Economic determinants: One of the main attractions is the potential for improved job chances. Who wouldn't desire a lucrative and fulfilling occupation, correct? Economic stability encompasses more than just the salary received. Economic stability also has a significant impact. The opportunity to reside in a location with a thriving economy might be exceedingly enticing.

Desire for Academic Achievement: Highly intelligent individuals are greatly attracted to the prospect of gaining admission to prestigious educational institutions. It concerns the pursuit of intellectual aspirations. Education frequently results in enhanced employment opportunities. Therefore, it is evident why individuals relocate for academic purposes.

INFLUENCES FROM FAMILY AND SOCIETY

Family Reunification: At times, it revolves around being in the presence of cherished individuals. The desire to reunite with family members is a compelling factor that drives migration.

Social Networks: Do not underestimate the influence of social circles. Establishing social connections or becoming part of a community in a new location can have a significant impact.

FACTORS PERTAINING TO THE OVERALL WELL-BEING AND ENVIRONMENTAL CONDITIONS

Health and Safety: It is universally desired to reside in an environment that is secure and conducive to good health. If the existing location does not offer that, it is necessary to search for alternatives.

Environmental Changes: Due to the shifting climate, several individuals are relocating to areas that offer more consistent and predictable environmental conditions.

Political and governance factors: Political stability is a highly desirable condition that many people aspire to experience, as it offers numerous advantages.

Exploration and Adventure: For many individuals, it revolves around the exhilaration of discovering unfamiliar cultures and locations. Cultural immersion offers a significant opportunity for acquiring knowledge by exposing oneself to a foreign culture.

Technology has greatly enhanced global connectivity, making the world more interconnected than ever before. The process of globalization has facilitated the movement of individuals across international borders. The phenomenon of migration in the current era dominated by information and technology. In the current era of digitalization, there is an unprecedented level of accessibility to information regarding migration, which significantly impacts the process of making decisions. The process of migration is intricate and impacted by a wide range of circumstances. Gaining comprehension of these factors facilitates a comprehensive understanding of the reasons behind individuals' relocation decisions.

This multifaceted phenomenon is further exacerbated by challenges such as legal barriers, cultural integration issues, and the often precarious status of migrants in destination countries. These challenges not only affect the migrants but also have profound implications for both Punjab and the receiving nations. The interplay of these diverse elements underscores the complexity of migration patterns and necessitates a comprehensive approach to understanding and addressing the nuances of this global movement.

POLITICAL FACTORS RESPONSIBLE FOR INTERNATIONAL MIGRATION FROM RURAL PUNJAB

The phenomenon of international migration from rural Punjab is not solely a consequence of economic or social factors; political dynamics play a crucial role as well. Understanding these political factors is essential to grasp the complete picture of why many individuals from rural Punjab choose to leave their homeland for foreign shores.

Government Policies in Punjab and India: The political landscape in Punjab and the broader Indian context significantly influence migration. Government policies related to agriculture, employment, and rural development directly impact the livelihoods of rural Punjabis. When these policies are perceived as inadequate or failing to address rural issues, people may consider migration as an alternative.

Political Stability and Governance: Political stability and effective governance contribute to the socio-economic environment. In situations where there is political unrest or ineffective governance, individuals may feel uncertain about their future and opt for migration to more stable environments.

Immigration Policies of Destination Countries: The immigration policies of popular destination countries like Canada, the UK, and Australia are a significant factor. Policies that facilitate legal migration through work, study, or family reunification visas can encourage people from Punjab to migrate. Conversely, strict immigration laws can deter or redirect migration flows.

Bilateral Agreements and International Relations: The diplomatic relations between India and other countries can impact migration. Bilateral agreements on issues like work visas, student exchange programs, and mutual recognition of qualifications can ease the migration process for Punjabis.

Political Conflicts and Social Unrest: Although Punjab is relatively peaceful, historical and occasional current political conflicts in the region or the broader country can create a sense of insecurity, pushing individuals towards migration as a safer option.

Regional Disparities and Center-State Relations: The relationship between Punjab and the central government in India can affect migration. Policies that are perceived to disadvantage Punjab in favor of other states may lead to dissatisfaction and fuel migration decisions.

Corruption and Bureaucracy: High levels of corruption and bureaucratic hurdles in obtaining essential services or running businesses can lead to frustration and disillusionment, driving people to seek opportunities in countries with more transparent and efficient systems.

Human Rights and Personal Freedoms: In scenarios where there are concerns about human rights violations or restrictions on personal freedoms, individuals may migrate to countries that offer a more liberal and secure environment.

Impact of Historical Political Movements: Punjab's history, marked by significant political movements and events, continues to influence the collective psyche. Memories of political turmoil can have a lingering effect, contributing to the migration mindset.

Role of Political Parties and Leaders: The agendas and narratives promoted by local political parties and leaders can shape public opinion about migration. Promises of improved conditions abroad, as opposed to the local political climate, can sway people's decisions to migrate.

In conclusion, the political context of migration from rural Punjab is multifaceted, involving a complex interplay of local, national, and international political factors. These factors collectively influence the decision-making process of potential migrants, shaping their perceptions of opportunities and challenges both at home and abroad.

CONCLUSION

In conclusion, the migration phenomenon from Punjab is a complex tapestry woven with various economic, social, educational, and environmental threads. As we look to the future, understanding these drivers is key to shaping migration policies and supporting those who embark on this life-changing journey. International migration from rural Punjab is a multifaceted phenomenon with deep-rooted causes and wide-ranging impacts. While it presents numerous opportunities for the migrants and their families, it also poses challenges that need thoughtful management. Balancing the economic benefits with the social and cultural implications is crucial for the sustainable future of both Punjab and the host nations.

REFERENCES

1. Agnihotri N., & Apra, A.(2022). Punjab to Abroad- Factors, Causes and Advantages A Case Study of the International Migration From Rural Punjab. *SMS Journal of Entrepreneurship & Innovation*, 8 (2), 35-45.
2. Gupta R. & Hegde, A. (2009). An exploratory study of financial remittances among non-resident Indians in the United States. *Journal of Family and Economic Issues*, 30 (2), 184–192,
3. Gurucharan, G. (2013). *The Future of Migration from India: Policy, strategy and modes of Engagement*. ICM (India Centre for Migration). New Delhi.
4. International Organization for Migration (2017). World migration report 2018. Geneva. Retrieved 20-08-2021, from https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf
5. Khadria, B. (2006). India: Skilled Migration to Developed Countries, Labour Migration to the Gulf, 7(1),4-37.
6. Kapuria, S. & Birwal, D. (2017, January). International migration from Punjab: trends and challenges. *Researchpedia*, 4 (1), 24-36.
7. Lewis, W.A. (1954). *Economic Development with Unlimited Supplies of Labour*. Retrieved , from <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368lewistable.pdf>

8. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19 (3), 431-466.
9. Rosenzweig (2005,June). *Consequences of migration for developing countries*. [United nations expert group meeting of international migration and development]. Department of Economic and Social Affairs, United Nations Secretariat, New York.
10. Saha, K.C. (2012). *Irregular migration from India to the EU: Punjab & Haryana Case Study*. CARIM-India-developing a knowledge base for policy making on India-EU Migration. CARIM-India Research Report 2012/28. RSCAS/Publications. European University Institute, Italy.
11. Sahai, P., & Lum, K. (2013). *Migration from Punjab to Italy in the Dairy Sector: The Quiet Indian Revolution*. CARIM- India -Developing a knowledge base for Policymaking on India- EU migration. CARIM-India Research Report 2013/10. RSCAS/Publications. European University Institute, Italy.

CHAPTER 12

THE ROLE OF PUNJABI LANGUAGE IN MITIGATING MIGRATION: AN ANALYSIS

Jatinder Kumar

Assistant Professor, Dept. of Punjabi, Government College Ropar

ABSTRACT

This essay explores the multifaceted phenomenon of migration from Punjab, driven by economic, social, political, and environmental factors. It investigates the potential of promoting Punjabi language education as a strategy to mitigate migration chains. Drawing on theories of migration and language revitalization strategies, the study underscores how fostering linguistic identity and cultural pride through education can impact migration patterns, offering insights into preserving cultural heritage amidst globalization pressures.

Keywords: **Language revitalization:** Efforts to preserve, promote, and restore the use of a language, often in response to language shift, endangerment, or decline.

Cultural identity: The sense of belonging and connection individuals or communities feel towards their cultural heritage, including traditions, customs, language, and values.

Global diaspora: The dispersion of a group of people from their original homeland to various locations around the world, maintaining cultural ties and identities with their ancestral roots.

Assimilation pressures: Societal or individual expectations for immigrants or minorities to adopt the cultural norms, values, and practices of the dominant society.

Competing linguistic priorities: Choices or preferences regarding which languages individuals or communities prioritize learning or using, influenced by factors such as economic advantages, social status, or educational opportunities.

INTRODUCTION

Migration is a multifaceted phenomenon influenced by economic, social, political, and environmental factors. In Punjab, as in many regions globally, migration abroad has become a prevalent pursuit, driven by aspirations for better economic opportunities, social mobility, and improved quality of life. This essay investigates the potential of language, specifically the promotion of Punjabi language education, as a means to mitigate the chain of migration from Punjab. By examining theories of migration and language revitalization strategies from diverse global contexts, this study aims to elucidate how fostering linguistic identity and cultural pride through education can impact migration patterns.

UNDERSTANDING MIGRATION: CAUSES AND CONSEQUENCES

Migration is a multifaceted phenomenon influenced by a combination of economic, social, political, and environmental factors, each contributing uniquely to the decision-making processes of individuals and communities. Understanding these factors requires a nuanced exploration of their roles and interactions.

Economic Factors

Economic theories, such as neoclassical economics, emphasize wage differentials and job prospects as fundamental drivers of migration. Individuals and families often migrate in search of better economic opportunities, where higher wages, improved employment prospects, and access to better living standards motivate them to move from their place of origin. For instance, rural-to-urban migration within countries or international migration from less developed to more developed regions are frequently driven by these economic disparities. Economic migrants often seek to improve their financial well-being and that of their families, viewing migration as a means to achieve higher incomes, better job security, and improved standards of living.

The "new economics of labor migration" theory expands on these economic motivations by highlighting the role of social networks and community ties in migration decisions. Social networks facilitate the exchange of information and resources related to job opportunities, housing, and social support in destination areas. Family members, friends, and community connections play crucial roles in providing migrants with the necessary information and assistance to navigate the migration process effectively. Moreover, established migrant communities in destination countries often serve as social and economic anchors, offering newcomers support networks that facilitate integration and adaptation.

Political Factors

Political instability, conflict, and persecution are significant drivers of forced migration. Individuals and families often flee their home countries due to political repression, human rights abuses, armed conflict, or civil unrest. Political refugees and asylum seekers seek safety and protection in countries where they can escape persecution and live free from fear of violence or oppression. The geopolitical landscape, including changes in government policies, international relations, and diplomatic tensions, can also influence migration patterns. Political factors can create conditions that compel individuals and communities to leave their homelands, disrupting social structures and cultural identities in both sending and receiving countries.

Environmental Factors

Environmental changes, such as natural disasters, climate change, and environmental degradation, increasingly contribute to migration movements. Disasters like hurricanes, floods, droughts, and wildfires can displace populations, forcing people to seek safer and more stable living conditions elsewhere. Climate change impacts, such as rising sea levels, desertification, and loss of agricultural productivity, can exacerbate migration pressures by threatening livelihoods and exacerbating resource scarcity. Environmental migrants often relocate within their own countries (internal migration) or cross international borders in search of environments that can sustain their communities and livelihoods.

SOCIAL AND CULTURAL IMPACTS

The consequences of migration extend beyond the individual migrant to affect sending and receiving communities, economies, social structures, and cultural identities. In sending communities, migration can lead to demographic changes, with a disproportionate number of working-age adults leaving, which can strain local economies and social services. Families left behind may experience social disruptions, including changes in familial roles, responsibilities, and dynamics. In receiving countries, migration can contribute to cultural diversity, labor market dynamics, and economic growth, while also presenting challenges related to integration, social cohesion, and xenophobia.

THE ROLE OF LANGUAGE IN MIGRATION

Language serves as a pivotal factor in the migration process, influencing both the integration of migrants into host societies and the preservation of their cultural identities. Upon migrating, language becomes essential for communication, accessing services, and participating in economic, social, and civic activities in the host country. Proficiency in the host country's language facilitates integration, enhances employment prospects, and fosters social interactions, thereby enabling migrants to navigate and contribute to their new environments more effectively.

Simultaneously, language plays a profound role in maintaining migrants' cultural identities and fostering community cohesion. Language is not merely a means of communication but a repository of cultural heritage, traditions, values, and collective memory. It connects individuals within migrant communities, reinforcing social bonds and providing a sense of belonging amidst unfamiliar surroundings. The use of native languages in daily interactions, cultural practices, and educational settings helps sustain cultural continuity across generations, preserving unique identities within diasporic communities.

However, globalization and economic pressures pose significant challenges to the preservation of native languages among migrant populations. The dominance of global languages such as English, Spanish, or Mandarin in economic, educational, and media spheres can marginalize minority languages, including those spoken by migrant communities. As younger generations prioritize languages perceived to offer greater economic opportunities or social mobility, there is a risk of native languages being sidelined or even forgotten. This erosion of linguistic diversity can weaken cultural ties, diminish intergenerational transmission of cultural knowledge, and potentially reinforce aspirations for migration among younger generations who may perceive proficiency in a dominant language as essential for success.

In addressing these challenges, promoting multilingualism and supporting the revitalization of native languages through education, community initiatives, and policy interventions are crucial. By recognizing the dual role of language in migration—as a tool for integration and as a repository of cultural identity—societies can foster inclusive environments that respect and celebrate linguistic diversity, thereby enriching both host communities and migrant populations.

PUNJABI LANGUAGE: CULTURAL ANCHOR AND GLOBAL DIASPORA

Punjabi language and culture represent a rich tapestry of history, traditions, and identity, deeply rooted in the Punjab region of South Asia. Despite its global diaspora, which includes significant communities in countries like the United Kingdom, Canada, the United States, and beyond, the transmission of Punjabi language and culture faces multifaceted challenges.

Assimilation pressures within diasporic communities often lead younger generations to prioritize the dominant languages of their host countries, such as English or French, over Punjabi. These pressures

stem from the desire to integrate successfully into mainstream society, access educational and professional opportunities, and avoid social marginalization. As a result, proficiency in Punjabi may decline as younger individuals focus on acquiring skills perceived as more economically advantageous or socially prestigious.

Competing linguistic priorities further complicate efforts to maintain Punjabi proficiency. In households where multiple languages are spoken, including those of both parents and the dominant language of the host country, Punjabi may struggle to retain its prominence. This linguistic diversity within families can dilute intergenerational transmission of Punjabi, particularly if younger generations use it less frequently in daily interactions or formal educational settings.

Perceptions of economic utility also influence language retention among diasporic Punjabi communities. Some may view proficiency in Punjabi as less advantageous in terms of career prospects compared to dominant languages or languages with wider global reach. As a result, there may be less emphasis on formal education in Punjabi or investment in cultural programs that promote language fluency and cultural understanding.

Addressing these challenges requires concerted efforts to promote Punjabi language education and cultural initiatives within diasporic communities. Strategies could include integrating Punjabi into school curricula, offering language classes and cultural programs, fostering community-based language immersion experiences, and leveraging digital technologies to make Punjabi language resources more accessible and engaging for younger generations. By valuing and preserving Punjabi language and culture, diasporic communities can maintain their unique identities while contributing to global cultural diversity.

THEORETICAL PERSPECTIVES ON LANGUAGE REVITALIZATION

Theoretical frameworks, such as Fishman's Graded Intergenerational Disruption Scale (GIDS), offer valuable insights into assessing language vitality and formulating strategies for language revitalization. Effective approaches often encompass formal education initiatives, community-based language programs, and digital resources aimed at preserving and promoting Punjabi language proficiency. Case studies from other regions, such as successful revitalization efforts of Welsh in Wales or Maori in New Zealand, provide practical lessons and strategies applicable to promoting Punjabi language education.

CASE STUDIES AND BEST PRACTICES

Analysing successful case studies of language revitalization efforts reveals common themes and best practices. These initiatives typically involve collaborative efforts between government agencies, educational institutions, community organizations, and native speakers to create supportive language environments. Key components include curriculum development, teacher training, cultural integration, and leveraging technology to enhance language learning experiences. By fostering pride in cultural heritage and linguistic identity, these initiatives aim to strengthen community bonds and mitigate the erosion of native languages.

Challenges and Barriers

Despite the benefits of language revitalization efforts, significant challenges persist in promoting Punjabi language education effectively. These challenges encompass funding limitations, adapting curriculum to contemporary needs, ensuring access to qualified teachers, and addressing the perception of Punjabi as a language with limited economic utility in a globalized world. Overcoming

these barriers necessitates a comprehensive approach that integrates cultural preservation with practical language skills relevant to modern contexts.

Policy Implications and Recommendations

Policy frameworks play a crucial role in supporting language revitalization initiatives. Governments, both in Punjab and within diaspora host countries, can enact policies that prioritize Punjabi language education in school curricula, allocate resources for teacher training programs, establish community centers for cultural and linguistic activities, and collaborate with non-governmental organizations to promote Punjabi language proficiency. International organizations, such as UNESCO, can provide guidelines and support for multilingual education policies that preserve linguistic diversity.

CONCLUSION: TOWARDS SUSTAINABLE MIGRATION PATTERNS:

In conclusion, while migration from Punjab is shaped by a complex interplay of economic, social, and political factors, the role of language in influencing migration patterns is significant. Promoting Punjabi language education represents a proactive strategy to preserve cultural identity, foster community cohesion, and potentially mitigate the chain of migration. Drawing upon global theories of migration and successful language revitalization strategies, stakeholders can collaborate to develop comprehensive initiatives that empower individuals to thrive both locally and globally. Through these efforts, the Punjabi language can serve as a potent tool in breaking the cycle of migration, promoting sustainable development within Punjab, and nurturing strong connections with its global diaspora.

REFERENCES

1. Fishman, J. A. (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters.
2. King, K., Fogle, L. W., & Logan, T. A. (2014). *A Focus on Language Planning and Policy: Selected Papers from the Annual Language Policy Research Network Conference*. Multilingual Matters.
3. Skutnabb-Kangas, T. (2000). *Linguistic Genocide in Education—Or Worldwide Diversity and Human Rights?* Lawrence Erlbaum Associates.
4. UNESCO. (2003). *Education in a Multilingual World*. UNESCO Education Position Paper.
5. Wei, L. (2000). *The Bilingualism Reader*. Routledge.
6. Wright, S. (2004). *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation*. Palgrave Macmillan.

CHAPTER 13

IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON INDIAN ECONOMY

Jugdev Singh

Research Scholar, Department of Economics, Punjabi university Patiala

ABSTRACT

Migration is a prevalent global occurrence, with millions of individuals relocating from one nation to another annually. India is a prominent source country for migrant workers worldwide. Individuals from India are choosing to travel to industrialized nations in search of improved career prospects and quality of life, resulting in the formation of transnational families that retain connections with their migratory counterparts. The movement of family members has a significant impact on both the migrants themselves and their relatives who remain behind. It has an influence not just in terms of economics, but also in terms of social and emotional aspects. Various variables impact migration within families, compelling them to move towards industrialized nations. Individuals relocate due to a multitude of factors, such as climate change, economic deprivation, and concerns over climatic stability, population dynamics, and fundamental human liberties. Over time, immigration gives rise to social, economic, and political challenges in the nations that receive immigrants. This article aims to examine the positive and negative effects of overseas migration on the Indian economy.

INTRODUCTION

In recent years, migration has become a widespread occurrence. Countless individuals globally relocate from their usual area of residence in pursuit of better opportunities (Malhotra & Devi, 2016). Migration may be defined in several ways. According to Lee, "migration is permanent or semi-permanent change of residence." Migration has a significant impact on both the population that migrants leave behind (donor population) and the population that receives them (receiver population), in terms of demographics and socio-economic factors. Migration is a significant catalyst for profound societal transformations (Kaur, 2015). Movement of people from one location to another for a variety of reasons, including the pursuit of improved employment opportunities, education, or refuge from conflict or natural disasters, is referred to as migration. Internal or international migration may be enduring or transient in nature (Gautam & Sharma, 2023).

Males constitute a disproportionately large portion of Asian migrants (Kaur, 2022). When it came to transferring workers to other nations, India was still a major player. According to the International Organization for Migration (2020), the largest diaspora in the globe was Mexico with 11.8 million people, followed by 17.5 million people from India (Kaur & Kaur, 2022). The determinants of migration, including economic pressures, changing age demographics, population growth, rapid urbanization, and environmental strain, are expected to persist and worsen in the future decades.

Individuals relocate due to a multitude of factors, such as climate change, economic deprivation, concerns over climatic stability, population dynamics, and violations of human rights (Aswani & Bhat, 2022). Globalization has led to a significant expansion and heightened intensity of social interactions in international affairs. Globalization encompasses more than just economic exchanges; rather, it involves the enhanced exchange of information and technology, which leads to more worldwide connections and the movement and expansion of transnational families. Individuals seeking improved career prospects and quality of life relocate to industrialized nations, resulting in the establishment of transnational families that retain connections with their migratory counterparts. The movement of family members has a significant impact on both the migrants themselves and their relatives who remain behind. It has an influence not just in terms of economics, but also in social and emotional aspects. Migration in families is driven by several variables that compel people to move towards advanced nations (Kaur & Kaur, 2022). Push-pull variables continue to be a primary reason of migration; poverty, trouble finding a job, a lower quality of life, and so on are some of the push causes, while improved work possibilities, health facilities, and economic security are the pull factors. The choice to migrate is not made on an individual basis; rather, it is carefully planned in a strategic manner to ensure the well-being of the families left behind. Thus, migration serves as a means to address poverty and optimize economic gains (Thet, 2014).

OBJECTIVE

The objective of this research is to study the positive and negative impact of international Migration on Indian economy.

METHODOLOGY

The nature of this study is conceptual, and it examines websites, research papers, and articles that were produced by famous academics and journalists. The information that was gathered from secondary sources and released by prominent personalities, in addition to the information on international migration, was analyzed online from reputable websites. It would be smart to make use of sources that are available online.

POSITIVE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION

Remittances impact on economy

In 2021, India has received an estimated remittance of over 87 billion USD from abroad (Bhattacharjee & Bhattacharjee, 2021). The most study highlighted that migrant households mostly used remittances for acquiring consumer items, with a substantial portion being allocated towards savings, purchasing equipment and housing, as well as making home upgrades. India saw the biggest influx of remittances, amounting to a substantial sum of US \$78.6 billion, from its diaspora residing outside. Punjab is highlighted as one of the Indian states having the largest percentage of Non-Resident Indians (NRIs) (Kaur & Kaur, 2022). The potential of remittances as a development source for family welfare has been more and more acknowledged. People may keep up a higher standard of living and economic independence with the support of remittances. Most remittances go toward necessities like food, clothes, schooling, housing, businesses, and healthcare, with a portion going toward savings or investments. Remittances were often used to alleviate poverty and surmount economic adversities at the sender's area of origin, assist other family members in elevating their socioeconomic status, and improve the general quality of life. The majority of remittances were allocated towards sustaining regular family expenses, such as education and healthcare, whereas only a negligible portion could be classified as an investment (Kaur & Kaur, 2022). Remittances have a direct correlation with the welfare of migrant families and, on a larger scale, they contribute to the economic advancement of the home nation (Bhattacharjee & Bhattacharjee, 2021).

WOMEN EMPOWERMENT

There is a possibility that migration by spouses may let women play a more significant role in decision-making, particularly in nuclear households, where they will have a larger degree of control over resources. Additionally, they may start to take on authoritative roles in topics pertaining to the family, and they often become aware of their own potential for engaging in entrepreneurial endeavors. Therefore, alterations in the composition of households have the potential to shake up the conventional framework of patriarchy and result in the creation of new chances for women to acquire agency and control over the money that is supplied by their husbands (Kaur, 2022).

Job opportunity for semi and low skilled workers

India has a significant proportion of internal migration and is also one of the primary nations from which international migrants originate. India has a substantial diaspora community in nations such as Kuwait, United Arab Emirates, Saudi Arabia, USA, and others, in relation to worldwide migration. There is a population of 8.4 million Indians residing and employed in the Gulf nations. A significant number of migrants from Indian states such as Bihar, West Bengal, Uttar Pradesh, Kerala, etc. relocate to the Gulf nations. (Sasikumar, 2015). The need for semi-skilled and low-skilled labor in several critical industries of Gulf Cooperation Council (GCC) nations, the United States of America, and other countries is the reason for this. Infrastructure development are other contributing factors. Regarding employment prospects there is a notable pattern of low-skilled migration in Rajasthan, where a considerable number of individuals go to Middle Eastern and Southeast Asian nations for employment in sectors such as construction, domestic services, and hospitality (Bhattacharjee & Bhattacharjee, 2021).

Migration way out of poverty

The relationship between migrant workers' low wages and the growing income gap in India at the present moment. The movement patterns of marginalized groups, poses the question of whether migration can alleviate poverty, and proposes concrete measures that are now being implemented and need to be supported. We can't fully grasp migration dynamics because of a macro-micro paradox: although the wealthy are overrepresented in migration statistics, the most vulnerable populations' movements go unrecorded (Aswani & Bhat, 2022).

Better job opportunity and a higher living standard

The closeness of Pakistan and the existence of sizable diaspora groups in countries like the US and UK have contributed to India's high rate of foreign migration. A large number of Indian professionals, including doctors, engineers, and information technology specialists, are migrating to industrialized nations like the US, Canada, and Australia in quest of better employment prospects and a higher quality of life. This phenomenon is known as skilled migration. Another notable development in India is the outmigration of students seeking higher education to nations like the US, UK, and Australia (Gautam & Sharma, 2023).

CHANGES IN THE OLD PATRILINEAL JOINT FAMILY SETUP

As a result, Indian women often find themselves caught between two houses, rather than having their ties to their parents' home severed totally. A woman is expected to remain in the patrilineal home with her husband after the wedding. She is often escorted by a male family member whenever she goes outdoors, and she is not permitted to do so without her in-laws' permission. Nevertheless, when husbands migrate, it disrupts the traditional patrilineal joint family structure and often results in nuclear homes. This shift in power dynamics might mean less influence for in-laws and more independence for women. Under such circumstances, women have the opportunity to liberate

themselves from the influence of their mothers-in-law and establish independent households. Women living in nuclear households possess enhanced agency in decision-making and are more likely to engage in substantial employment. Consequently, the process of nuclearizing households is considered a crucial factor in promoting women's empowerment, with male migration potentially playing a significant role. Within a nuclear home, a woman may possess a higher degree of autonomy in making autonomous choices or handling associated affairs. In addition, the husband may engage in intimate communication with his wife and provide financial support to her separately. Under such circumstances, women have the opportunity to exert more influence over family resources, resulting in an elevation of their power within the family unit (Kaur, 2022)

Change life style and hereditary occupation

Since change is inherent in the natural world, it's no surprise that the effects of migration to urban centers have had a profound effect on India's rural young. Most young people in rural areas likewise desire to leave their traditional ways of life behind and become part of the contemporary world. The lifestyle of young people in rural India has changed due to the impact of globalization, industrialization, urbanization, and westernization. Nowadays, very few individuals are willing to pursue their traditional employment, while the majority are unwilling to continue with it. It has been observed that agriculture has failed to meet people's requirements and there is a lack of enthusiasm in joining the agricultural industry. The majority of individuals abandoned their ancestral occupations due to the partition of land among family members (Singh & Kahlon, 2016).

Economic Growth

The contributions of migrant workers to overall economic growth: In addition to social welfare legislation, agrarian reforms, and labor union efforts, migration has been the most significant factor in assisting India's impoverished to escape poverty. Via migration, the population of working age is increased. Migrants transfer their expertise and contribute to the development of the human capital of the host nations. Furthermore, migrants help to advance technology (Aswani & Bhat, 2022).

Social and Political Justification for Migration

Migration may also be influenced by social and political issues. Individuals may emigrate from their native nations in order to reunite with family members who have already relocated or to seek refuge from societal prejudice or persecution. Individuals may choose to emigrate from their own nations in order to evade political persecution or to elude living under repressive regimes. For instance, a significant number of Cubans emigrated to the United States in order to flee from the communist tyranny prevailing in their country of origin. In response to the implementation of a new national security legislation in China that restricted their civil freedoms, many from Hong Kong chose to relocate to other nations. After the 1984 tragedy, a significant number of people from Punjab in India emigrated (Gautam & Sharma, 2022). However, these people now transfer money to left-behind family to invest in small enterprises and participate in local politics (Cohen, 2011). The politics and policies are subject to change based on the requirements of migrants (Rai, 2015). So migration has positive impact on these people.

Better Economic Opportunities

Migration is driven by economic opportunity. Many people leave their native nations for better jobs or greater pay. Mexican immigrants commonly leave low-paying occupations in Mexico for better-paying positions in the US. Indian software developers and other professionals also relocate to the US and other industrialized nations for greater incomes and better career chances. In 2015, migrants made a significant contribution to the global gross domestic product (GDP), amounting to a range of \$6.4

trillion to \$4.9 trillion, which accounted for 9.4% of the total GDP (Aswani & Bhat, 2022). Migrants may be attracted to their destination by the favorable economic circumstances, including higher incomes, improved job opportunities, and potential for wealth accumulation, as they want to escape the domestic social and political environment of their native area. Similarly, those who are jobless or need aid must emigrate from their own country when the economic conditions are unfavorable in order to ensure their survival (Aswani & Bhat, 2022).

Pull and Push Factors

Migration is primarily driven by factors such as uneven economic growth, inter-regional discrepancy, and variations in living standards across different socio-economic groups. Pull factors, such as improved job prospects and greater salaries, attract individuals to seek better work chances. Conversely, push factors, such as lack of employment options in underdeveloped areas, drought, and scarcity, compel individuals to leave their current locations (Khan et al., 2010). Push factors are reasons a person leaves an area and goes elsewhere. Low productivity, unemployment, underdevelopment, bad economic circumstances, lack of advancement chances, depletion of natural resources, and natural disasters may force individuals to leave their home for better economic prospects. Even subdividing property leads to migration since it's too tiny for a family. Pull factors include improved jobs, income, facilities, working conditions, and amenities that attract migrants. City ward movement occurs when industry, trade, and business increase rapidly. Migration from the countryside to cities is closely linked to industrialization, technical development, and other cultural changes that define contemporary civilization in practically all areas of the globe. Under the capitalistic paradigm of growth, many investments concentrate in metropolitan centers, encouraging people to relocate there for higher-paying employment (Kainth, 2010).

NEGATIVE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION

Brain Drain

Currently, there is a shift in the inclination of Punjabi and Indian rural young towards relocating to other countries. Currently, they have a preference for settling overseas via educational opportunities rather than relying on marriage or employment permits. Evidently, the Indian youth is reluctant to pursue further education in their hometown. The primary cause of brain drain is a scarcity of job prospects. Furthermore, it has been noted that individuals who have established in an area prior to others play a significant part in captivating and arousing the interest of rural young to generate income in foreign currency and convert it into substantial amounts in their hometown. This enables them to construct large mansions and purchase luxurious automobiles. This is why rural youngsters are constantly eager to go to different nations (Singh & Kahlon, 2016).

Adverse impact on left behind family

People relocate to better living circumstances, but the family left behind suffers, especially the children's schooling. Migration has a major effect on left-behind women's standing in the family, in addition to socioeconomic factors. Wives find life tough without their husbands. Her burden grows since woman must do various additional tasks traditionally done by males (Khan et al., 2010). No modest change in wife education was seen in several states. Many factors prevented all spouses from continuing their studies following their husbands' relocation. The main reason was that greater obligations prohibited them from furthering their studies. More over half of ladies cited loneliness as their top social issue after their husbands left (Khan et al., 2010).

Negative Impact on women empowerment

Nevertheless, migration may also have adverse impacts on the empowerment of women. Migration might perpetuate conventional gender norms and expectations, so constraining women's capacity to engage in the labor market and other civic endeavors. As an example, women may face societal pressure to assume household and caring responsibilities, whilst males are expected to primarily provide financial support. It was common for migrating women to encounter sexism and a lack of employment prospects in the UK. Leaving children and other dependents behind is a common reason for women to migrate, which may cause disruptions in family relations. The women and their families may have mental health issues as a result of the stress and strain this causes (Gautam & Sharma, 2023).

Dropping their traditional occupation

In India, punjabi rural youth in transition. The younger generation in rural Punjab is not interested in pursuing conventional careers. Reasons to quit the conventional vocation include land division and falling earnings in the industry. Accordingly, they are leaving for pastures greener elsewhere. A growing trend among rural kids is to study overseas and eventually reside there. It is challenging to satisfy the employment requirements here because of a lack of technological capabilities. As a result, many young people from rural Punjab are leaving their homes and starting new lives overseas (Singh & Kahlon, 2016).

Increase crime

The movement of criminal minds has had a number of detrimental effects, including an increase in the crime rate in urban areas and an overstretch of the local resources, both of which have brought about a further deterioration of the environment and an increase in pollution of all kinds, including ideas, actions, and the environment. "Beedhies," "tambacoo," and "guthka" are all readily accessible in every nook and cranny of the streets, which has led to a rise in the prevalence of the drug situation. Because of this, young people in the Punjabi community have begun abusing drugs, which has resulted in social difficulties within the culture (Rai, 2015).

Neglect higher education

It has been noted that a majority of students have discontinued their study and are seeking opportunities overseas to improve their quality of life. The presence of unemployment has deterred many from pursuing higher education in their own country. The majority of respondents indicate that the government has not been successful in providing work opportunities to highly skilled young people. Consequently, many choose to relocate to another country instead of subjecting themselves to the hardships caused by unemployment in their native country (Singh & Kahlon, 2016).

Increased women stress

The migration of males has a significant influence on the women who are left behind. These women are then responsible for the tasks of the home and take on additional obligations, which is something that has been noticed often in other communities as well. On the other hand, women who reside in patriarchal joint families are more likely to be dominated by other members of their family and their in-laws. This results in them being dependant, overloaded, and having restricted mobility, which often leads to feelings of sadness and tension (Rajkarnikar, 2020).

Health Problems

India continued to be one of the most important nations in terms of sending workers all over the globe (Kaur & Kaur, 2022). Labourers toiling in arduous conditions and living in unsanitary environments

have significant occupational health issues and are susceptible to illness. Individuals employed in quarries, building sites, and mines are exposed to a range of health risks, mostly respiratory ailments. Due to the employer's failure to adhere to safety protocols, accidents occur with high frequency. Due to their transient status, migrants are unable to avail themselves of a range of health and family care programs. They do not have access to free public health care facilities and programs (Kaur, 2015).

Remittances as increasing inequality

Communities that extensively rely on remittances may develop a dependency on this particular source of revenue. This interdependence may sustain disparities by strengthening a pattern of dependence on other entities instead of fostering local economic growth and prospects. Migrant workers often send remittances after departing from their native countries in pursuit of improved economic prospects. This phenomenon might result in a "brain drain" when highly talented people emigrate from their countries of origin, so depriving such nations of precious human capital. The phenomenon of brain drain may worsen existing disparities by resulting in the retention of a workforce with lower levels of skills and impeding local growth (Kaur & Kaur, 2022).

Suicide and Substance Use

Migration has a major influence on Asian youth. Most youngsters adapt to globalization and establish a bicultural or hybrid identity to live in their local culture and participate in the global society. However, some adolescents find it harder to adjust to fast cultural changes. The images, attitudes, and possibilities people see in global culture weaken their conviction in local culture. However, global culture seems strange to them, unlike what they know from their own experience. Instead of being bicultural, people may feel alienated from both their local and global cultures. Depression, suicide, and drug use may result from youth identity uncertainty. Since rapidly entering the global society, many civilizations have seen a rise in youth suicide and drug use (Arnett, 1998).

CONCLUSION AND IMPLICATIONS

The study found that Asian migrants are mostly men. India was still a prominent role in labor migration. Future decades are projected to see economic pressures, shifting age demographics, population expansion, fast urbanization, and environmental hardship worsen migration. Climate change, economic hardship, climatic stability concerns, population dynamics, and human rights abuses drive people to move. It also changes social structure by increasing individualism, which led to the breakup of joint families and the rise of nuclear families. Most rural adolescents seek to modernize their lifestyle. In the long term, immigration produces social, economic, and political problems in host nations. Migrants sometimes struggle to fit into their new communities, causing problems with trade, peace, culture, religion, language, agriculture, economics, social integration, pastoralism, and more.

If India wants to tackle migration, it should develop all states fairly and establish industry in every state so locals don't have to travel abroad to work. A labor market monitoring body should be established to ensure that companies pay migrants fairly and recruiting firms target them for positions that match their qualifications. To protect their human rights and fundamental entitlements, the human rights commission should be revived. This will reduce crime and deter criminals from moving to other states.

REFERENCES

1. Arnett, J.J., (1998). Learning To Stand Alone: The Contemporary American Transition To Adulthood In Cultural And Historical Context. *Human Development*, 41, 295-315. <https://Psycnet.Apa.Org/Record/1998-03163-001>.

2. Aswani, T.D., & Bhat, S., (2022). Review Of Literature Related To Labour Migration: Types, Causes, And Impacts. *International Journal Of Management, Technology, And Social Sciences (IJMTS)*, 7(2), 191-224. [Http://Dx.Doi.Org/10.47992/IJMTS.2581.6012.0216](http://Dx.Doi.Org/10.47992/IJMTS.2581.6012.0216).
3. Bhattacharjee, D., & Bhattacharjee, S., (2021). A Study Of Migration Management And The Role Of Migration Resource Centers With Special Reference To India. *Journal Of Intellectuals*, 1(1), 130–143. <https://Journals.Bahonacollege.Edu.In/I Ndex.Php/Joi/Article/View/Joi2021-1-1- 11>.
4. Cohen, J.H. (2011). Migration, Remittances, And Household Strategies. *Annual Review Of Anthropology*, 40(0), 103-114. <https://Www.Annualreviews.Org/Doi/10.1146/Annurev-Anthro-081309-145851>.
5. Gautam, B., & Sharma, V. K., (2023). Women Empowerment : Various Dimensions. Research Gate, 205-214. https://Www.Researchgate.Net/Publication/370766666_Women%27s_Empowerment_Various_Dimensions?Enrichid=Rgreg-23ca103b900294976fee5883fbf72aa3-XXX&Enrichsource=Y292zxjqywdlozm3mdc2njy2njtbuzoxmtqzmti4mte1odq3ntm5mkaxnjg0mtuxotm1otky&El=1_X_2&Esc=Publicationcoverpdf.
6. Kainth, G.S., (2010). Push And Pull Factors Of Migration: A Case Study Of Brick Kiln Migrant Workers In Punjab. *Munich Personal Repec Archive*. <https://Mpra.Ub.Uni-Muenchen.De/30036/>.
7. Kaur, A.P., (2022). Migration A Road To Empowerment? Agency, Resources, And The Left Behind Women In Punjab, India. *Asian Journal Of Women's Studies*, 28(2), 167-185. <https://Doi.Org/10.1080/12259276.2022.2052595>.
8. Kaur, A.P., & Kaur, G., (2022). Migration And Remittances Matrix: Family To Village Level Perspective. *Indian Journal Of Economics And Development*, 18(2), 450-458. https://Www.Researchgate.Net/Publication/361755448_Migration_And_Remittances_Matrix_Family_To_Village_Level_Perspective.
9. Kaur, B., (2015). Social Impact Of Migration In Punjab. *International Journal Of Innovative Research & Development*, 4(2), 2278-0211. <https://Www.I-Scholar.In/Index.Php/IJIRD/Article/View/143768>.
10. Khan, I. A., Mahmood, S., Yasin, G., & Shahbaz, B., (2010). IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON SOCIAL PROTECTION OF MIGRANTS FAMILIES LEFT BEHIND IN AGRARIAN COMMUNITIES OF DISTRICT TOBA TEK SIGNH, PUNJAB, PAKISTAN. *Pak. J. Agri. Sci., Vol. 47(4)*, 425-428. https://Www.Academia.Edu/2677005/IMPACT_OF_INTERNATIONAL_MIGRATION_ON_SOCIAL_PROTECTION_OF_MIGRANTS_FAMILIES_LEFT_BEHIND_IN_AGRARIAN_COMMUNITIES_OF_DISTRICT_TOBA_TEK_SIGNH_PUNJAB_PAKISTAN.
11. Malhotra, N., & Devi, P., (2016). Analysis Of Factors Affecting Internal Migration In India. *Amity Journal Of Economics*, 1(2), (34–51). <https://Www.Amity.Edu/Userfiles/Admaa/A446apaper%203.Pdf>
12. Rai, K., (2015). Pros And Cons Of Migration In Punjab. *International Journal Of Innovative Research & Development*, 4(3), 56-57. https://Www.Internationaljournalcorner.Com/Index.Php/Ijird_Ojs/Article/View/135309.
13. Rajkarnikar, P. J. (2020). Male Migration And Women's Decision-Making In Nepal. *Review Of Economics Of The Household*, 18(4), 959–982. <https://Doi.Org/10.1007/ S11150-020-09504-Z>.
14. Sasikumar, S., (2015). From India To The Gulf Region: Exploring Links Between Labour Markets, Skills And The Migration Cycle. Deutsche Gesellschaft Für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) Gmbh And The International Labour Organization (ILO). https://Www.Ilo.Org/Newdelhi/Whatwedo/Publications/WCMS_397363/Lang--En/Index.Htm.
15. Singh, B., & Kahlon, N.R., (2016). CHANGING PERCEPTIONS OF RURAL YOUTH IN PUNJAB: A SOCIOLOGICAL STUDY IN AMRITSAR DISTRICT OF PUNJAB. *Asia Pacific Journal Of Research*, 1(35), 46-51. <https://Www.Semanticscholar.Org/Paper/CHANGING-PERCEPTIONS-OF-RURAL-YOUTH-IN-PUNJAB%3A-A-IN-Singh-Kahlon/Bdbecced98f00fc500d664c779465a74c75d97d1>.
16. Thet, K.K. (2014). Pull And Push Factors Of Migration: A Case Study In The Urban Area Of Monywa Township, Myanmar. *News From The World Of Statistics*, 1(24), 1-14. https://Www.Academia.Edu/27784961/Pull_And_Push_Factors_Of_Migration_A_Case_Study_In_The_Urban_Area_Of_Monywa_Township_Myanmar.

CHAPTER 14

REGIONAL INDUSTRY-DRIVEN STEM EDUCATION: A STRATEGY TO CURB MIGRATION BY BALANCING SKILL IMPORTANCE ACROSS DISCIPLINES

Kulwinder Kaur

Government College Ropar

ABSTRACT

This research paper investigates the role of regional industry-driven STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) education as a strategic approach to mitigating migration by aligning skill demand and supply across various disciplines. The phenomenon of migration, especially from rural to urban areas or from developing to developed regions, is often driven by the pursuit of better economic opportunities. By focusing on localized STEM education programs that are closely linked to the needs of regional industries, this article argues that it is possible to create sustainable pathways for economic growth while simultaneously reducing the pressures of migration. The article discusses the importance of identifying skill gaps, fostering collaboration between educational institutions and industries, and implementing targeted educational initiatives to equip local populations with the necessary skills to thrive in the regional workforce. Case studies and examples from various regions will be analyzed to highlight successful strategies and potential challenges in implementing industry-driven STEM education initiatives. The findings suggest that a proactive approach to STEM education, tailored to regional needs, can serve as a potent tool for fostering economic development and curbing migration.

Keywords: STEM Education, Regional Development, Industry Collaboration, Migration, Skill Alignment.

INTRODUCTION

Migration, whether internal or international, has been a significant phenomenon throughout human history. It is often driven by economic disparities between regions, where individuals seek better job opportunities, improved living standards, and access to essential services. However, the consequences of migration can be complex, leading to demographic imbalances, strain on urban infrastructure, and brain drain from less economically developed regions. In recent years, there has been growing recognition of the need to address the root causes of migration by fostering economic development in regions experiencing outmigration. One promising approach is through the promotion of industry-driven STEM education tailored to local needs.

UNDERSTANDING THE ROLE OF STEM EDUCATION IN REGIONAL DEVELOPMENT

STEM education encompasses disciplines that are critical for innovation, technological advancement, and economic growth. By equipping individuals with skills in science, technology, engineering, and mathematics, STEM education plays a vital role in preparing the workforce for the jobs of the future. However, the effectiveness of STEM education programs can vary significantly depending on how well they align with the needs of local industries. In many regions, there is a mismatch between the skills taught in educational institutions and the skills demanded by employers, leading to unemployment or underemployment among graduates

1. **Driving Workforce Preparedness and Employability:** One of the primary roles of STEM education in regional development is to ensure workforce preparedness and enhance employability. By providing students with a strong foundation in science, technology, engineering, and mathematics, STEM education aligns the skills of the workforce with the demands of local industries. This alignment reduces unemployment, fosters economic mobility, and attracts investment by demonstrating the availability of a skilled labor pool.[1]
2. **Fostering Technological Advancements and Innovation:** STEM education serves as a catalyst for technological advancements and innovation, driving productivity gains and competitive advantage within regions. By nurturing a pipeline of skilled professionals, entrepreneurs, and researchers, STEM education fuels the development and adoption of cutting-edge technologies. Furthermore, STEM-focused research and development initiatives stimulate economic growth, create high-value jobs, and position regions as hubs of innovation excellence.[2]
3. **Addressing Socioeconomic Disparities and Inequities:** In many regions, socioeconomic disparities and inequities persist, limiting access to quality education and economic opportunities. STEM education has the potential to address these disparities by providing marginalized communities with pathways to upward mobility and prosperity. By promoting inclusivity, diversity, and equal access to educational resources, STEM initiatives can empower individuals from underserved backgrounds to participate fully in the regional economy.[3]

IDENTIFYING SKILL GAPS AND INDUSTRY NEEDS

A crucial step in developing industry-driven STEM education programs is identifying skill gaps and understanding the specific needs of regional industries. This requires close collaboration between educational institutions, government agencies, and private sector stakeholders. Surveys, interviews, and labor market analyses can help identify emerging trends, technological advancements, and areas of skill shortages within the region. By gaining insights into industry needs, educators can tailor curriculum and training programs to ensure they are relevant and responsive to changing market demands. This section explores the methodologies, challenges, and significance of identifying skill gaps and industry needs in the context of STEM education for regional development.

1. **Methodologies for Identifying Skill Gaps:** Several methodologies can be employed to identify skill gaps within a region's workforce. These include:
 - a) **Labor Market Analysis:** Conducting comprehensive analyses of the local labor market to identify emerging trends, occupational shortages, and skill demands across various industries.
 - b) **Stakeholder Consultation:** Engaging with employers, industry associations, trade unions, and workforce development agencies to gather insights into their skill requirements, recruitment challenges, and training needs.

- c) **Skills Assessment Surveys:** Administering surveys and assessments to current employees, job seekers, and educational institutions to assess skill levels, identify gaps, and prioritize training areas.
 - d) **Utilization of Data Analytics:** Leveraging data analytics tools and techniques to analyze job postings, resumes, and online learning platforms to identify in-demand skills and emerging job roles within the region.
2. **Understanding Industry Needs: Understanding industry needs is essential for tailoring STEM education programs to meet the evolving demands of local employers. Key considerations include:**
- a) **Technological Advancements:** Staying abreast of technological advancements, industry trends, and disruptive innovations that shape the skills landscape within key sectors.
 - b) **Global Competitiveness:** Assessing the region's competitive position in global markets and identifying areas where the workforce requires specialized skills or training to maintain competitiveness.
 - c) **Regulatory Environment:** Understanding regulatory frameworks, industry standards, and compliance requirements that impact skill requirements within regulated industries such as healthcare, finance, and manufacturing.
 - d) **Future Workforce Demands:** Anticipating future workforce demands by considering demographic trends, automation, digitalization, and the adoption of new technologies that reshape job roles and skill requirements.
3. **Challenges in Identifying Skill Gaps and Industry Needs: Identifying skill gaps and industry needs in STEM education for regional development is not without challenges. These challenges include:**
- a) **Data Availability:** Limited availability of reliable data and metrics to assess skill gaps, especially in emerging industries or niche sectors.
 - b) **Rapid Technological Change:** The rapid pace of technological change can lead to skills obsolescence and challenges in predicting future skill requirements accurately.
 - c) **Coordination and Collaboration:** Coordinating efforts among multiple stakeholders, including government agencies, educational institutions, and industry partners, to collect, analyze, and act on skill gap data effectively.
 - d) **Bias and Subjectivity:** Addressing biases and subjectivity in the assessment of skill gaps, including perceptions of which skills are deemed valuable or essential by different stakeholders.
4. **Significance of Skill Gap Analysis for STEM Education:** Skill gap analysis plays a significant role in informing the design, delivery, and evaluation of STEM education programs for regional development. By identifying priority areas for skill development, educational institutions can tailor their curriculum, training programs, and course offerings to meet industry needs effectively. Moreover, skill gap analysis facilitates evidence-based decision-making, resource allocation, and policy formulation to address workforce shortages and enhance regional competitiveness.[4][5]

FOSTERING COLLABORATION BETWEEN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND INDUSTRIES

Successful industry-driven STEM education initiatives rely on strong partnerships between educational institutions and industries. Collaboration can take various forms, including internships, apprenticeships, guest lectures, and industry-sponsored research projects. These partnerships not only provide students with real-world experience but also allow educators to stay updated on industry developments and adapt their curriculum accordingly. Moreover, by actively involving industry stakeholders in the design and delivery of educational programs, institutions can ensure that graduates possess the skills and competencies required to succeed in the workforce. This section explores the significance, strategies, challenges, and benefits of fostering collaboration between educational institutions and industries in the context of STEM education for regional development.

1. Significance of Collaboration: Collaboration between educational institutions and industries holds several key benefits for regional development:

- a) **Relevance and Practicality:** Industry collaboration ensures that educational programs are aligned with the current and future needs of local employers, thereby enhancing the relevance and practicality of STEM education.
- b) **Workforce Preparedness:** By providing students with exposure to industry practices, technologies, and challenges, collaboration fosters workforce preparedness and enhances graduates' employability.
- c) **Innovation and Research:** Partnerships between academia and industry facilitate collaborative research, innovation, and technology transfer, driving economic growth and competitiveness within the region.
- d) **Professional Development:** Collaborative initiatives such as internships, co-op programs, and industry-sponsored projects offer students valuable opportunities for professional development, networking, and mentorship.[6]

2. Strategies for Collaboration: Effective collaboration between educational institutions and industries requires strategic planning and coordination. Key strategies include:

- a) **Establishing Partnerships:** Educational institutions can establish formal partnerships with local industries, business associations, chambers of commerce, and economic development agencies to facilitate collaboration and resource sharing.
- b) **Industry Advisory Boards:** Creating industry advisory boards comprising representatives from key sectors helps ensure that educational programs remain responsive to industry needs, trends, and developments.
- c) **Experiential Learning Opportunities:** Integrating experiential learning opportunities such as internships, apprenticeships, and industry-sponsored projects into the curriculum allows students to gain practical experience and industry insights.
- d) **Continuing Education and Training:** Offering continuing education and professional development programs tailored to industry needs enables incumbent workers to upskill, reskill, and stay abreast of technological advancements.
- e) **Joint Research and Innovation Centers:** Establishing joint research centers, innovation hubs, and technology transfer offices facilitates collaboration on research projects, product development, and commercialization efforts.[7]

3. Challenges and Considerations: Despite its potential benefits, fostering collaboration between educational institutions and industries presents several challenges and considerations:

- a) **Misaligned Objectives:** Misaligned objectives, priorities, and timelines between academia and industry can hinder effective collaboration and mutual understanding.
- b) **Resource Constraints:** Limited financial resources, infrastructure, and personnel may impede the implementation of collaborative initiatives, particularly for smaller educational institutions and industries.
- c) **Intellectual Property Rights:** Addressing intellectual property rights, confidentiality, and ownership issues in collaborative research projects requires clear agreements and legal frameworks.
- d) **Cultural Differences:** Bridging cultural differences, communication barriers, and organizational structures between academia and industry necessitates ongoing dialogue, relationship-building, and trust-building efforts.

4. Benefits of Collaboration: Despite the challenges, fostering collaboration between educational institutions and industries offers numerous benefits:

- a) **Enhanced Employability:** Collaboration enhances graduates' employability by providing them with relevant skills, industry connections, and real-world experience.
- b) **Economic Development:** Collaboration drives economic development by supporting innovation, entrepreneurship, and technology commercialization within the region.
- c) **Talent Retention:** Industry collaboration helps retain local talent by creating job opportunities, internships, and career pathways for graduates within the region.
- d) **Knowledge Transfer:** Collaboration facilitates knowledge transfer, technology diffusion, and best practice sharing between academia and industry, fostering a culture of lifelong learning and innovation.[8]

IMPLEMENTING TARGETED EDUCATIONAL INITIATIVES

To effectively address skill mismatches and promote regional development, it is essential to implement targeted educational initiatives that prioritize high-demand fields and emerging industries. This may involve establishing specialized STEM academies, vocational training centers, or incubators focused on key sectors such as renewable energy, advanced manufacturing, or information technology. Additionally, initiatives such as scholarship programs, financial incentives, and outreach efforts can help attract and retain talent within the region, reducing the incentive for migration. This section explores the significance, strategies, challenges, and benefits of implementing targeted educational initiatives in the context of STEM education for regional development.

1. Significance of Targeted Educational Initiatives: Targeted educational initiatives play a crucial role in addressing skill gaps, promoting industry relevance, and driving socioeconomic development within regions. Key reasons for their significance include:

- a) **Addressing Skill Shortages:** Targeted initiatives enable educational institutions to focus resources on areas where there is a demonstrated need for skilled workers, such as emerging industries, high-demand occupations, or underserved communities.

- b) **Promoting Industry Relevance:** By aligning curriculum, training programs, and learning outcomes with industry needs and standards, targeted initiatives ensure that graduates possess the relevant skills, competencies, and credentials required for employment in key sectors.
- c) **Fostering Inclusive Growth:** Targeted initiatives can help bridge socioeconomic disparities by providing underserved populations, such as women, minorities, and individuals from low-income backgrounds, with access to quality education, training, and career pathways.
- d) **Stimulating Innovation Ecosystems:** By nurturing talent, entrepreneurship, and research excellence, targeted initiatives contribute to the development of vibrant innovation ecosystems that attract investment, drive technology transfer, and spur economic growth within the region.[9]

2. Strategies for Implementation: Effective implementation of targeted educational initiatives requires careful planning, stakeholder engagement, and collaboration. Key strategies include:

- a) **Needs Assessment:** Conducting comprehensive needs assessments to identify priority areas for intervention, including skill shortages, industry demands, regional strengths, and opportunities for growth.
- b) **Partnership Building:** Establishing partnerships with industry stakeholders, government agencies, community organizations, and educational institutions to co-design, co-fund, and co-implement targeted initiatives that address shared priorities and objectives.
- c) **Curriculum Design:** Developing curriculum, training materials, and instructional resources that are aligned with industry standards, certification requirements, and best practices, ensuring relevance, rigor, and applicability to real-world contexts.
- d) **Outreach and Recruitment:** Engaging with diverse populations, including underrepresented groups, rural communities, and non-traditional learners, to promote awareness, participation, and enrollment in targeted educational programs through targeted outreach, recruitment, and marketing efforts.
- e) **Evaluation and Continuous Improvement:** Establishing mechanisms for monitoring, evaluation, and feedback to assess the effectiveness, impact, and outcomes of targeted initiatives and inform continuous improvement efforts, including curriculum updates, program refinements, and strategic adjustments.[10]

3. Challenges and Considerations: Implementing targeted educational initiatives presents several challenges and considerations that must be addressed:

- a) **Funding Constraints:** Limited financial resources, budget uncertainties, and competing priorities may hinder the implementation and sustainability of targeted initiatives, requiring innovative financing mechanisms, public-private partnerships, and resource mobilization strategies.
- b) **Access and Equity:** Ensuring equitable access to targeted educational programs for all learners, including those from disadvantaged backgrounds, rural areas, or underrepresented groups, requires proactive efforts to overcome barriers such as affordability, transportation, childcare, and digital divide.

- c) **Quality Assurance:** Maintaining quality standards, academic integrity, and program relevance in targeted initiatives necessitates robust mechanisms for curriculum development, faculty training, student support, and accreditation compliance.
- d) **Scalability and Replicability:** Scaling up successful targeted initiatives and replicating best practices across different regions, institutions, and contexts requires careful planning, documentation, knowledge sharing, and capacity building efforts to ensure sustainability and impact.

4. Benefits of Targeted Educational Initiatives: Despite the challenges, implementing targeted educational initiatives offers numerous benefits:

- a) **Meeting Workforce Demands:** Targeted initiatives address critical skill shortages and industry demands, ensuring that the regional workforce is equipped with the right skills, competencies, and credentials to meet current and future employment needs.
- b) **Empowering Communities:** Targeted initiatives empower individuals from diverse backgrounds to pursue education, training, and career pathways that align with their interests, talents, and aspirations, thereby fostering social mobility, economic empowerment, and community resilience.
- c) **Driving Innovation and Competitiveness:** Targeted initiatives stimulate innovation, entrepreneurship, and knowledge creation within regions by nurturing talent, fostering collaboration, and providing resources and support to aspiring entrepreneurs, researchers, and innovators.
- d) **Building Sustainable Economies:** Targeted initiatives contribute to the development of sustainable economies by enhancing human capital, attracting investment, and creating opportunities for economic diversification, job creation, and wealth generation.[11]

CASE STUDIES AND EXAMPLES

Several regions around the world have successfully implemented industry-driven STEM education initiatives to spur economic growth and curb migration. For example, in the state of Baden-Württemberg, Germany, the Dual Education System combines classroom learning with on-the-job training, ensuring that students acquire practical skills while meeting industry standards. Similarly, the Research Triangle Park in North Carolina, USA, serves as a hub for collaboration between universities, research institutions, and high-tech companies, driving innovation and entrepreneurship in the region. This section presents case studies and examples from diverse regions and contexts, highlighting the significance and outcomes of targeted initiatives in addressing skill gaps, promoting industry relevance, and fostering inclusive growth.

1. **Case Study:** Massachusetts Institute of Technology (MIT) Regional Entrepreneurship Acceleration Program (REAP) The MIT REAP is a global initiative that helps regions accelerate economic growth and job creation through innovation-driven entrepreneurship. Participating regions undergo a comprehensive assessment to identify their strengths, weaknesses, and opportunities for innovation and entrepreneurship. Based on the assessment findings, tailored action plans are developed collaboratively by local stakeholders, including educational institutions, government agencies, industry leaders, and community organizations. These action plans prioritize targeted initiatives such as entrepreneurship education, technology transfer, startup incubation, and ecosystem development to build regional innovation capacity and competitiveness. The MIT REAP has been implemented in diverse regions worldwide, including

cities in the United States, Europe, Asia, and Latin America, leading to tangible outcomes such as new startup formations, job creation, and increased investment in innovation.[12]

2. **Case Study:** The Silicon Valley Model Silicon Valley in California, United States, is renowned for its vibrant innovation ecosystem, characterized by the close collaboration between educational institutions, research organizations, venture capital firms, and technology companies. The success of Silicon Valley can be attributed in part to targeted educational initiatives that nurture talent, foster entrepreneurship, and support technology transfer. For example, Stanford University's Stanford Research Park serves as a hub for technology commercialization, housing over 150 companies, including industry giants such as Google, Hewlett-Packard, and Tesla. Similarly, the University of California, Berkeley, has established numerous research centers, incubators, and accelerators that facilitate collaboration between academia and industry, leading to breakthrough innovations in areas such as biotechnology, artificial intelligence, and clean energy. The Silicon Valley model has inspired similar initiatives in regions around the world seeking to emulate its success in driving economic growth and innovation through targeted education and entrepreneurship.[13]

CONCLUSION

The exploration of targeted educational initiatives in STEM education for regional development underscores the critical role these programs play in addressing skill gaps, promoting industry relevance, and fostering inclusive growth. Through case studies, examples, and analysis, it becomes evident that tailored educational initiatives are essential drivers of economic prosperity, innovation ecosystems, and social mobility within regions worldwide.

By aligning educational programs with the needs of local industries and communities, targeted initiatives ensure that graduates are equipped with the skills, competencies, and credentials needed to succeed in the workforce. Whether through partnerships with industry stakeholders, curriculum design informed by labor market demands, or outreach efforts to underserved populations, targeted initiatives address the unique challenges and opportunities faced by regions seeking to enhance their human capital and economic competitiveness. Importantly, targeted educational initiatives contribute to building inclusive and resilient societies by providing opportunities for all individuals to pursue education, training, and career pathways that align with their interests and aspirations. By promoting access, equity, and diversity, these initiatives empower marginalized communities, bridge socioeconomic disparities, and promote social cohesion within regions.

REFERENCES

1. National Science Board. (2015). Revisiting the STEM Workforce: A Companion to Science and Engineering Indicators. National Science Foundation.
2. European Commission. (2017). Science, Technology, Engineering and Mathematics Education: The Role of the EU in Promoting Quality Education in Mathematics and Science. European Commission.
3. World Economic Forum. (2020). The Future of Jobs Report 2020. World Economic Forum.
4. Mincer, J. (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), 281-302.
5. Carnevale, A. P., Smith, N., & Melton, M. (2011). STEM: Science, Technology, Engineering, Mathematics. Georgetown University Center on Education and the Workforce.
6. European Commission. (2016). Enhancing Industry-Education Partnerships: A Guide for Employers. Publications Office of the European Union.
7. World Economic Forum. (2018). Shaping the Future of Education, Gender and Work. World Economic Forum.

8. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2017). Building America's Skilled Technical Workforce. The National Academies Press.
9. UNESCO. (2020). Education for Sustainable Development: Learning Objectives. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
10. Organization for Economic Co-operation and Development. (2019). Skills Strategy Implementation Guidance for Portugal: Strengthening the Adult-Learning System. OECD Publishing.
11. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2018). The Integration of the Humanities and Arts with Sciences, Engineering, and Medicine in Higher Education: Branches from the Same Tree. The National Academies Press.
12. Florida, R. (2017). The Rise of the Creative Class, Revisited. Basic Books.
13. Freeman, R. B. (2015). The New Tyranny of the Guilds: Challenges and Opportunities in the Digital Economy. NBER Working Paper No. 21006.

CHAPTER 15

ਯੁਵਾ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ ਦਰਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ (ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ)

ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਰਿਸਰਚ ਸਕਾਲਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਸੋਂ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਬਣ ਗਏ। ਉਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਆਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਨੇਕ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਇਹੀ ਯਤਨ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਅਲੱਗ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰੁਚੀਆਂ ਵੱਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਉਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਧਾਵਾਂ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਵਾਰਤਕ ਆਦਿ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਉੱਪਰ ਕਲਮ ਅਜਮਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਹੋਂਦ-ਵਿਧੀ ਕਾਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਮੀਖਿਅਕਾਂ ਵਲੋਂ ਲਗਭਗ ਅਣਗੋਲਿਆਂ ਰਿਹਾ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨੇ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਸ ਵੰਨਗੀ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ “ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਵਾਸ ਕਰਨਾ” ਭਾਵ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਬਦਲਣਾ। ਦਰਅਸਲ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਮਹਿਜ਼ ਘਰ ਜਾਂ ਆਵਾਸ ਬਦਲਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਇੱਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਰਚਨਾ

ਅੰਦਰ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ/ਕੌਮ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਓਪਰੀਆਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ : ਇਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਵਾਸ। ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸਥਾਨ/ਸਪੇਸ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਸਥਾਨ/ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਦੋਹਾਂ ਸਥਾਨਾਂ/ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਮਿੱਥਾਂ, ਜੀਵਨ ਜਾਚਾਂ, ਜੀਵਨ ਵਿਧੀਆਂ/ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਮਲਿਤ ਕਰਕੇ ਚੱਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਨਾ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ/ਭਾਸ਼ਿਕ ਅਵਚੇਤਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਵੇਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਖ਼ਾਸ ਮਿਕਦਾਰ 'ਚ ਦੋਹਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ/ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਪੇਸ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਾ ਹੈ।¹ ਪਰਵਾਸ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਥਾਪਨ-ਵਿਥਾਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਆਦਤਾਂ, ਭੋਜਨ, ਰੋਸਈ/ਕੁਜ਼ੀਨ ਆਦਿ ਵੀ ਥਾਪੀਆਂ-ਵਿਥਾਪੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰ, ਪਰਾਈ ਧਰਤ, ਪਰਾਏ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸ਼ੌਕ ਜਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਪੂਰ ਕਾਰਜ ਹੈ।² ਉਥੇ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਪਛਾਣ ਹਿਤ ਇਹ ਪੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕੀਨੀਆ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਟਕ ਰਚਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਯਤਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਸੀ। ਜਿਸ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਿਆ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਭਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ, ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਭਰਨ ਲਈ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਬਣਾਇਆ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਨਾਟਕ' ਹਮੇਸ਼ਾ 'ਰੰਗਮੰਚ' ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚਲੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਆਤੂ ਦਾ ਵਿਆਹ' ਜੋ ਕਿ 1968 ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੋਂ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜਾ ਹਵਾਲਾ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚਲੇ ਨਾਟਕ 'ਤੀਜੀ ਪਾਸ' (1972) ਨਾਲ ਹੋਈ। ਭਾਵੇਂ ਪਰਵਾਸੀ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਗਈਆਂ ਨਾਟ-ਮੰਡਲੀਆਂ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਹੋਈਆਂ ਪਰੰਤੂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ-ਧਾਰਾ

ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਰੁਖ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਇੰਗਲੈਂਡ, ਕੈਨੇਡਾ ਤੇ ਕੀਨੀਆ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, "ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ ਤੇ ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ, ਸੁਰਜੀਤ ਕਲਸੀ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ, ਰਾਜਵੰਤ ਕੌਰ ਮਾਨ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਨਾਹਰ ਐਂਜਲਾ, ਜਗਤਾਰ ਢਾਅ, ਤਰਸੇਮ ਨੀਲਗਿਰੀ, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਰ, ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ ਤੇ ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ ਜੋ ਕਿ ਨਾਟ ਮੰਚ ਤੇ ਨਾਟ-ਕਲਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇੱਕਲਤਾ, ਅਜਨਬੀਕਰਨ, ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਪੈਦੀ ਹੋਈ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਚਿਤਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਤਿੱਕੜੀ 'ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ' ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ, ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ ਨਾਟਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਖੰਡਿਤ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਨਾ ਹੈ। 'ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ' ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝਾਕਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਾਟਕੀ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕ 'ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ' ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਜੇਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਅੰਦਰ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇੰਝ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਦੀਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਮਨੁੱਖ ਇੱਕਲਤਾ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਲੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਵਿੱਚ ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਖਾਲੀਪਣ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਵੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਨਾਟਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚੌਕ ਤੋਂ ਚੌਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਰਨ ਤੱਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਝਣਾਂ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਨਾਟਕ 'ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ' ਇੱਕ ਗੀਤ ਨਾਟਕ ਹੈ ਜੋ 1984 ਦੇ ਸਮੇਂ ਫੈਲੀ ਅਸਾਂਤੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਹਿੰਸਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਸ ਅੰਦਰਲਾ ਜਾਨਵਰ ਵਹਿਸ਼ੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰਲੀ ਮਾਨਵੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਾਟ-ਤਿੱਕੜੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ 'ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ' 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਅਤੇ 'ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। 'ਮੱਕੜੀ' ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਕਾਪ੍ਰਸਤ ਸਿਆਸਤੀ ਲੋਕ, ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸੂਖਮ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜਾ ਕੇ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਆਮ ਲੋਕ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ' ਵਿਚ ਅਜੇਕੇ ਯੁੱਗ ਅੰਦਰ ਮਾਨਵੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। ਅਜੇਕਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰਥੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਲਝਕੇ

ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਪਛਾਣ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੋਗੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਇਹ ਨਾਟਕਕਾਰ ਯੁਵਾ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪਰਵਾਸੀ ਦੀਆਂ ਉਲਝੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੂਜਿਆਂ ਅੱਗੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ ਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਅਜੇਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਆਪੇ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਨਿਆਰ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਲੰਡੜਾ ਅਸਮਾਨ’ ਤਹਿਤ ‘ਹਥੇਲੀ ਤੇ ਉਗਿਆ ਸ਼ਹਿਰ’, ‘ਉਰਫ਼ ਉੱਨੀ ਸੈਂ ਨੜ੍ਹਿਨਵੇਂ’, ‘ਦਾੜੀ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ’ ਅਤੇ ‘ਲੰਡੜਾ ਅਸਮਾਨ’ ਨਾਟਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ‘ਹਥੇਲੀ ਤੇ ਉਗਿਆ ਸ਼ਹਿਰ’ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਅਜੇਕੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁੱਗ ਵਿਚਲੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਮਸ਼ੀਨੀ ਆਚਰਨ, ਖੁੱਲੇ ਜਿਨਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਤਾਘ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪਣੀ ਰੋਗੀ ਮਨੋਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਉਲਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਲੇ ਨਾਟਕ ‘ਉਰਫ਼ ਉੱਨੀ ਸੈਂ ਨੜ੍ਹਿਨਵੇਂ’ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਦਲ ਰਹੇ ਅਸਿੱਤਤਵ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਅਚੇਤ, ਚੇਤ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਨਾਟਕ ‘ਲੰਡੜਾ ਅਸਮਾਨ’ ਵੀ ਬਾਕੀ ਨਾਟਕਾਂ ਵਾਂਗ ਅਜੇਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਧੂਰੇਪਣ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਜੇਕੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚਲੇ ਮਾਨਸਿਕ ਫਾਸਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਨਾਟਕ ਮਹਾਂਨਾਟ ਦੁੱਕੜੀ ‘ਬਘਿਆੜ ਐਨਕਾਂ ਤੇ ਦਸਤਾਨਿਆਂ ਵਰਗੇ ਹੱਥ’ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਂਨਾਟਕ ‘ਘਰ ‘ਚ ਬਘਿਆੜ’ ਅਜੇਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਰੋਗੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬਘਿਆੜ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਬਘਿਆੜ ਰੂਪੀ ਜਾਨਵਰ ਆਪ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਮਹਾਂਨਾਟਕ ‘ਦਸਤਾਨਿਆਂ ਵਰਗੇ ਹੱਥ’ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ‘ਤਾਰਕਾ ਯੁੱਧ’ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਹਿ, ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਅ ਰਹੇ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਗਈ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਉਥੇ ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਜਨਮੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਟਕਰਾਅ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਜੇਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸੁੱਖ ਲਈ ਬਣਾਏ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਉਲਝਕੇ ਆਪ ਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਅੰਦਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਨਾਟਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਸੂਤਰਧਾਰ ਬੋਲਦਾ ਹੈ’ ਜਿਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ‘ਧੂਮਕੇਤ’, ‘ਇਕ ਛਾਤੀ ਵਾਲੀ ਔਰਤ’, ‘ਹਿਜੜੇ’, ‘ਨਾਟਕ ਵਿਚਲਾ ਸ਼ੈਤਾਨ’, ‘ਊਠਾਂ ਵਰਗੇ ਆਦਮੀ’, ‘ਕਲਕੀ ਅਵਤਾਰ’ ਅਤੇ ‘ਸੂਤਰਧਾਰ ਬੋਲਦਾ ਹੈ’ ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਸੱਤ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਹਨ। ‘ਧੂਮਕੇਤ’ ਨਾਟਕ

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੀ ਧੂਮਕੇਤ ਵਾਲੀ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਤੋੜਦਾ ਹੈ। ਧੂਮਕੇਤ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਰਨ ਤੱਕ ਆਏ ਹਰ ਪੜਾਅ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਝਣਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਨਾਟਕ 'ਇਕ ਛਾਤੀ ਵਾਲੀ ਔਰਤ' ਵੀ ਵਰਤਮਾਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਧੂਰੇਪਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਯੁੱਗ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਵਿਚ ਫਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਜੂਦ ਵੀ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਹਿਜੜੇ' ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਅੰਦਰਲੇ ਸੱਚ ਤੇ ਡਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਨਾਟਕ 'ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਸ਼ੈਤਾਨ' ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧਾਂ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਰ ਜਾਂ ਮਾਦਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੀ ਬਦਲਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਜਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਪਰਵਾਸੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚੋਂ ਸਾਂਝੀ ਜੋੜੀ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ-ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਨਾਟਕ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਭੂਤ' (ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਰੂਪ) ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਧੀਨ ਚਾਰ ਨਾਟਕ 'ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਭੂਤ', 'ਹਵੇਲੀਆਂ ਤੇ ਪਾਰਕਾਂ', 'ਮਲੂਕੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਾ', 'ਸੁਮੰਦਰੀ ਸ਼ੇਰ ਨਾਲ ਟੱਕਰ' ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਜਾਂ ਸੱਤਵਾਂ ਦਹਾਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰੰਤੂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਕਠੋਰ ਕੁਝੜਣਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਇਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਰਵਾਸੀ ਲੋਕ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਟਕ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਰਾਹੀਂ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨਾਹਰ ਐਂਜਲਾ ਵੀ ਪਰਵਾਸੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਪਰਵਾਸੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਦੋ ਨਾਟਕ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ' ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਪੰਜ ਨਾਟਕ, 'ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ', 'ਰੌਕੀ', 'ਅਹਿਸਾਸ', 'ਤਿੜਕਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ' ਅਤੇ 'ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੀ ਬਾਤ' ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜਾ ਨਾਟਕ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਸੁਪਰ ਵੀਜ਼ਾ ਤੇ ਹੋਰ ਨਾਟਕ' ਦੇ ਅਧੀਨ 'ਸੁਪਰ ਵੀਜ਼ਾ', 'ਨਸ਼ਿਆ ਦਾ ਨਦੀਨ' ਤੇ 'ਸਹਿਮ ਦੇ ਪਲ' ਨਾਟਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਵੰਤ ਕੌਰ ਮਾਨ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਪਟਾ ਦੌਰ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰੇ ਨਾਟਕਕਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪੂਰੇ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਇਕ ਇਕਾਂਗੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਨਾਟਕ

‘ਅਮਨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼’ ਅਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਜੰਗ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਅਤੇ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜਾ ਨਾਟਕ ‘ਸਵਾਲੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨ’ ਵੀ ਗਦਰੀ ਬਾਬਾ ਹਰਜਾਪ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਹਿਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪਤੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕਾਂਗੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਜੈ ਜਣਨੀ’ ਵਿਚ ਵੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਾਟ ਕਲਾ ਨਾਲ ਨਾਟ-ਜਗਤ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਮੂਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਂਜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਵੀ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਾਰਤਕਾਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ‘ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ’ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਡੇ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੱਕ ਦੇ ਪੂਰੇ ਨਾਟਕ, ਇਕ ਲੂਘ ਨਾਟਕ ਤੇ ਤਿੰਨ ਇਕਾਂਗੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ‘ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ’ (ਇਕਾਂਗੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ), ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ (ਪੂਰਾ ਨਾਟਕ), ਨਿਰਲੱਜ (ਪੂਰਾ ਨਾਟਕ), ਸੁੱਚੇ ਹੱਥ (ਇਕ ਲੂਘ ਨਾਟਕ) ਨਾਮ ਵਜੋਂ ਦਰਜ ਹਨ।

ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਵਰਗੀ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਏਸ਼ਿਆਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਤੇ ਨੀਚ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਏਸ਼ਿਆਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਿਆਂ ਨਾਟਕ ‘ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ’ ਵਿਚ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਵਰਤਾਲਾਪ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :

ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ : ਕਿਉਂ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗੀਐਂ ਆ ਕੇ ਪੈ ਗੇ ਸੇਫੇ ਤੇ ? (ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)

ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ : (ਕੁਝ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋ ਕੇ) ਚਿੱਤ ਢਿੱਲਾ ਐ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਐ? ਕੁਝ ਦਸੋ ਤਾਂ ਸਹੀ ।

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ : ਉਇ ਆ.....ਗੋਰਿਆ ਦਾ ਕਤੀੜ ਵਾਧਾ...(ਗੁੱਸੇ ‘ਚ ਪੂਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ)।

ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ : ਹੈ ਹੈ ਕਿ ਲੋਹੜਾ, ਕਿੱਥੇ ਘੇਰ ਲਿਆ, ,ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਔਰਤਿਆਂ ਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਸੜ ਜੇ....ਕਿਤੇ ਸੱਟ ਫੇਟ ਤਾਂ ਨੀ ਮਾਰਗੇ ਕੋਈ ?

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ: ਸੱਟ ਫੇਟ ਆਲੀ ਕਸਰ ਤਾਂ ਨੀ ਛਡਦੇ। ਕੋਈ ਧੋਲਾਂ ਮਾਰ ਗਿਆ ਕੋਈ ਅੱਗੋਂ ਬੂਟਾਂ ਦੇ ਠੁੱਡੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ...ਵੱਸ ਚਲਦਾ ਤਾਂ ਸੰਘੀ ਘੁੱਟ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ³

ਪੱਛਮੀ ਮੂਲਕ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਵ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਸਲ ਵਾਲੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਕ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਬਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸਲੀ ਹਮਲਿਆਂ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁਝਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜੀਊਣ ਸ਼ੈਲੀ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਪਹਿਰਾਵਾ, ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ ਆਦਿ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੋ ਪੱਗੜੀ ਧਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਗੋਰੇ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਿਖ ਕਾਰਨ ਉਸ ਉਤੇ ਨਸਲੀ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਪਾਤਰ ਦੁਆਰਾ ਸਥਿਤੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਉਘਾੜਦੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ : ਓਇ ਗੱਲ ਕੀ ਛਿੜਨੀ ਸੀ ਆਹ ਪੱਗ ਤੋਂ ਪੁਆੜਾ ਪੈਂਦਾ ਐ ਸਾਰਾ। ਐਥੇ ਦੇ ਬਲਾਕ ਪਰ੍ਹੇ ਐਵੇਂ ਹਾ ਹਾ ਹੀ ਹੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪੇ...ਮੈਥੋਂ ਵੀ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ ਤੇ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਯੂ ਬਾਸਟਰ ਸ਼ਟ ਅੱਪ ਕਰਿ ਤਾ...⁴

ਅਜਮੇਰ ਰੋਡ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਨਸਲੀ ਹਮਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਹੀ ਬੇਕਾਰੀ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫ਼ੈਲ ਰਹੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪੱਖਪਾਤੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ :

ਗੁਰਦੀਪ : ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਲਤ ਖਰਾਬ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਐ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਖਰਾਬ ਹੋਈ ਜਾਂਦੈ। ਅਨ-ਇੰਮਪਲਾਇਮੈਂਟ ਦਾ ਕਸੂਰ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਕਢਦੇ ਐ।⁵

ਨਸਲਵਾਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕ ਇੱਕਲਤਾ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਖਾਲੀਪਨ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਰਵਾਸੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਨਾਉ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵੀ ਵਿਖੰਡਤਾ ਦੀ ਹੋਈ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਸਲਵਾਦ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਤੌਰਕੀ ਦੇ ਅਵਸਰਾਂ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਗੁਰਦੀਪ ਤੇ ਬਲਵੰਤ ਦੀ ਵਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਗੁਰਦੀਪ : ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਕਹਿਨਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਉਂ ਵੀ ਜੇ ਕੁਝ ਅੱਜ ਡੈਡੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਈ ਐ। ਫੇਰ ਵੀ

ਬਲਵੰਤ : (ਗੁਰਦੀਪ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚਾਲੇ ਕੱਟਦਾ ਹੋਇਆ) ਪੱਗ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਂ ਫੈਦਾ ਕੀ ਐ ?⁶

ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਤੇ ਨਸਲੀ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਲੜਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੇਸ ਕਟਵਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਰਨਾਮ ਦਾ ਗੁਰਦੀਪ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਰਹੇ। ਲੇਕਿਨ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਮਾਨਸਿਕ ਤਨਾਉ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਤਾਰ ਚੜ੍ਹਾਅ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਉਤੇ ਉਹ ਅਣਖ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ: (ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਕਿਰਮਚੀ ਰੰਗ ਦੀ ਪੱਗ ਪੋਚ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਦਾਹੜੀ ਕਰੀਮ ਨਾਲ ਲਿਸ਼ਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਡਾਂਗ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਆਹ, ਮੈਂ ਜਰਾ ਦਲੀਪ ਕੇ ਘਰ ਤੱਕ ਜਾ ਆਵਾਂ।⁷

ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕਮੁੱਠ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨਸਲੀ ਹਮਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਖਿੱਚੋ-ਤਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਲੋਕ ਮੌਕਾ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਇਕਾਂਗੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕ ਖਾਸ ਕਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਨਸਲੀ ਹਮਲੇ, ਸਵੈ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਨਾਟ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਇਕਾਂਗੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਦੋ ਹੋਰ ਇਕਾਂਗੀ ਨਾਟਕ 'ਇਕ ਕੁੜੀ ਇਕ ਸੁਪਨਾ' ਤੇ 'ਵੀਜ਼ਾ' ਦਰਜ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਕੁੜੀ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਇਕਾਂਗੀ ਨਾਰੀ ਸੰਗ ਦੀਆਂ ਅਣਫੋਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਲਵੰਤ, ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਤਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੁਪਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ ਹਰ ਖਿਆਲ ਇਸ ਸਵਰਗ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵੇਗਾ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਵੰਙਾਂ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਕੇ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਲਵੰਤ ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ ਜੋ ਕਿ ਇਕਾਂਗੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਬਣ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦੁਖ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਬੈਠਿਆ ਜਿਸ ਖੁਸ਼ਨੁਮਾ ਪਰਵਾਸੀ ਮੁਲਕ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਉਹ ਸੁਪਨਮਈ ਤਸਵੀਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਿਰਜੀ ਬੈਠੀ ਸੀ ਉਹ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਚੁਕਨਾਚੂਰ ਹੋ

ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਵੀਜ਼ਾ ਇਕਾਂਗੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਦਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਾਨ-ਮਾਲ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਗਲਤ-ਸਹੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਪਰਵਾਸ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਏਜੰਟ, ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਦਫਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਉਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੀਜ਼ਾ ਇਕਾਂਗੀ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ ਦੇ ਇਕਾਂਗੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ' ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ, ਚਰਿੱਤਰ, ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬਦਇਖਲਾਕੀਆਂ ਆਦਿ ਵੇਰਵੇ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਸਲੀ ਹਮਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਔਰਤ ਦੀ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਸਥਿਤੀ, ਤੇ ਪਰਵਾਸ ਜਾਣ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਖੱਜਲ-ਖੁਆਰੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ 'ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ' ਇਕਾਂਗੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਉਠੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਫਿਕਰਮੰਦੀ ਦੀ ਚੀਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚਲੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹੀ ਸਭ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਕਸਾਅ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਅ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤਾਪ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਹੋਣਾ ਵੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਪਰਤਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਰਤੀ ਤੱਰਕੀਆਂ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵੀ ਗੱਡੇ ਹਨ। ਸੋ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲੜੀ ਤਹਿ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਾਹਿਤ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਵੀ ਹੈ। ਜੇ ਚਿੰਤਾਵਨੀ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਬੰਦੀਆਂ ਪਾਉਂਦਾ ਅਡੋਲ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਗੰਭੀਰ ਹਨ ?

ਹਵਾਲੇ

1. ਮਨਮੋਹਨ, ਪਰਵਾਸ : ਥਾਪਨ-ਵਿਥਾਪਨ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਅਸਰ, ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਪੰਨਾ-21
2. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ (ਡਾ.), ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰਭ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 6
3. ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ, ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ, ਪੰਨਾ 12
4. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 13
5. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 21
6. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 25
7. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 33
8. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 41
9. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 64

CHAPTER 16

MIGRATION: EDUCATION, SKILL TRAINING AND UNEMPLOYMENT

Mansi Kaushik **Manjeet SinghParamvir Singh**

**Ph.D. Scholar, Department of Sports Science, Punjabi University, Patiala, Punjab*

***Ph.D. Scholar, Department of Sports Science, Punjabi University, Patiala, Punjab*

****Professor, Department of Sports Science, Punjabi University, Patiala, Punjab*

ABSTRACT

Education and skill training are important components to reduce the rate of joblessness and stop migration. Teachers play a vital role in education and skill training by using different methods and developing critical thinking, problem-solving, communication, and collaboration skills that are highly valued by employers. Reasons for unemployment are illiteracy, poverty, population growth, regional differences, gender differences, technological displacement, slow economic growth, and underemployment. If society and government work on these reasons and by giving new career opportunities, migration, and unemployment can be reduced at a certain level.

Keywords: Education Needs, Skill Training, Unemployment Reasons, Migration, Skill Development Programs

INTRODUCTION

The role of teaching in education is multifaceted and directly influences the issue of joblessness. Teaching imparts essential knowledge, skills, and competencies to students, preparing them for the good workforce. Effective teaching methods help students develop critical thinking, problem-solving, communication, and collaboration skills that are highly valued by employers. If any individual wants to teach then teaching skills are required properly with effectiveness like (1) questioning skills, (2) reinforcement skills, (3) variation skills, (4) explaining skills, (5) learning skills opening and closing, (6) small group discussion guiding skills, (7) small classroom management skills, and (8) small group and individual teaching skills (Sariaman Gultom, et. al., 2020). Teaching skills are the pedagogical skills of a teacher. Pedagogical competence is the way a teacher teaches and guides the learning process in the classroom by creating effective relationships with students. Teachers' pedagogical competencies are their ability to teach, which includes various aspects of the science of educating, as well as fundamental teaching skills (Nyoman Sugihartini, et. al., 2020).

Education and skill training play a key role in reducing unemployment, sustaining the growth of the economy and ensuring overall progress (M. Swapna, 2018) because if an individual has education and skill regarding their work or sector in which an individual wants to grow. Indian Education system totally concentrates on the marks of the student, not on the skill or competency that has been built. Education is a lifelong process of acquiring knowledge, skills, values, beliefs and habits. It encompasses formal instruction provided by schools, colleges, universities and other educational institutions. There are some key aspects of education like formal education, informal education, skill development values and beliefs, socialization, empowerment and equity, and global citizenship. Education's main purpose as a means of improving knowledge, ability, and comprehension has been lost, not only does India's education system lack a framework or processes to recognize an innate skill or a child's talent, but it's also well-positioned to actually hide and kill that talent (Ms. Manya Jain, 2020).

Education is about imparting scientific temperament and inquisitive questioning skills that help in increasing the skills, logical thinking and confidence of students (Ms. Manya Jain, 2020). If an individual has proper knowledge of teaching skills then the work at the root level can be done in an effective way to increase the awareness of students at the grass root level in any field. If awareness regarding skill training in different sectors is given then the students can find the way for the future.

In recent times unemployment is a major problem not only for the youth but also for the family, society and economy. There are so many factors like lack of skills among job seekers due to this worklessness rate increase and if the youth doesn't have the required skill set then it also reduces the scope of growth of the country. Lack of job opportunities is the major cause of underemployment in India and it acts as a hurdle in the growth of India (Ms. Megha Grover, et. al., 2020).

WHY UNEMPLOYED?

There are so many reasons for unemployment, one common reason is the lack of awareness regarding the new innovations in different sectors, some reasons for unemployment:

Illiteracy: One of the fundamental purposes behind joblessness is because of a lesser number of individuals being taught and educated. People who lack literacy skills typically have fewer career options because many jobs require minimal comprehension and calculation abilities. People could only be able to find low-paying manual labor employment with few possibilities

Poverty: Due to low income and standard of living, frequently having difficulty obtaining formal employment because of a lack of necessary skills. Opportunities for high-quality education and training are frequently restricted by poverty. People may find it difficult to compete in the labor market without the necessary education and abilities, which could result in high unemployment rates in underprivileged areas. Access to finance required to launch firms or fund vocational training programs is limited by poverty.

Population Growth: The population has been growing at a steady pace for the last few decades. The population, particularly the youth, is much larger than the number of jobs available. India's large and growing population exerts significant pressure on the job market, the rate of job creation often lags behind the rate of population growth, contributing to unemployment.

Regional Differences: Unemployment rates vary from state to state and from region to region in India. This is due to uneven economic growth, poor infrastructure, and low investment in some regions.

Gender Differences: Women in India face particular challenges in accessing employment due to cultural norms, limited educational opportunities, and discrimination in the workforce. Gender gaps in

labor force participation rates persist, with women often being underrepresented in formal employment sectors.

Technological Displacement: Automation and technological advancements are transforming industries and eliminating certain types of jobs, leading to displacement for workers who lack the skills to adapt to new technologies.

Slow Economic Growth: Despite times of strong economic expansion, India still struggles to produce enough jobs to support its growing labor population. The growth of industries and businesses can be hindered by structural inefficiencies, and political obstacles, which can ultimately limit the creation of jobs.

Underemployment: Many individuals in India are employed in jobs that are below their skill level or do not provide full-time employment, resulting in underemployment. This phenomenon contributes to economic insecurity and limits opportunities for career advancement.

WHY NEED EDUCATION?

Education is an essential component of social, economic, and personal growth, it is vital for many reasons. One of the more potent benefits of education on a society is to instill hope in people that they may make a better life for themselves. John F. Kennedy said, "Let us think of education as the means of developing our greatest abilities because in each of us there is a private hope and dream which, when fulfilled, can be translated into benefit for everyone and greater strength for our nation," which perfectly captures the power of quality education (Dr. Chetlal Prasad, et.al., 2020).

The purpose of education is to give people the resources needed to live productive lives and contribute to the economic development of communities and nations. Logical and critical thinking are fostered by a quality education. A decent education is not the same as getting excellent exam scores. Education is far more than just going to school and doing well academically, as many people wrongly think. Formal education is not the only means of learning. The environment, a person's social and economic background, and their capacity for analysis and adaptation are some of the variables that affect how well they were educated.

Education encourages people to keep up with changing job market trends and upgrade their abilities on a regular basis, which fosters a culture of lifelong learning. Initiatives for lifelong learning help people stay competitive in the job market, reduce the risk of unemployment as a result of technology improvements, and open up prospects for career growth.

WHY NEED SKILL TRAINING?

The goal of skill training programs is to provide participants with the particular knowledge, abilities, and skills required by employers. Initiatives for skill development assist match the labor supply with the demand, lowering unemployment and skill mismatches by offering training specific to growing industries and sectors.

Developing one's skills helps one become more effective overall and gives the ability to work more productively. More competent human potential leads to an economy that is more inventive, competitive, and productive. Globalization and technical advancements are accelerating at a rate that presents both opportunities and difficulties for economic growth and job development. Nations with more highly skilled populations can better navigate the benefits and problems presented by globalization (Krunal K. Punjani).

New national initiatives like Made in India, Digital India, and Smart Cities, among others, depend heavily on a skilled labor force to succeed. For India to realize this vision, education and training must be integrated to produce a workforce that is both productive and skilled enough to meet global standards.

RESPONSIBILITIES OF AN INDIVIDUAL AND SOCIETY

Education is the fundamental right of every Indian as per the constitution of India. Providing education and skill training is the responsibility of individuals, society and governance. Experts have to think of some parameters to improve the quality of education and skill training. Government and society should have to concentrate also on the creation of job opportunities in every sector. The government has started many programs but these are not successful, so the government should find the reason and work on it to make it successful. Setting objectives, determining areas for skill development, and asking mentors or career counselors for advice are all proactive steps that people should take in the planning and development of their careers. The training and education should be in line with desired careers and the needs of the market. Migration in India can be stopped with the help of the teachers by providing high-quality education, skill training and awareness regarding the different career opportunities with proper knowledge from the school level.

NEED OF PUNJAB

Punjab is an agriculture-based state where people love to do work related to their lands and it can also help to stop migration from the Punjab by providing employment. The government should start some new courses in the colleges and universities related to new agriculture technologies and food processing technologies in which proper education and skill training will be given. New agriculture and food processing industries should be developed in Punjab through which youth can get jobs based on their education and skills. Skill-based training can empower youth to become entrepreneurs and job creators in their communities. By acquiring skills in areas such as entrepreneurship, vocational trades, or technology, they can establish small businesses or startups, contributing to local economic development and creating employment opportunities for themselves and others. When youth see opportunities for personal and professional growth in their communities, they are more likely to stay and contribute to local development rather than seek opportunities abroad. Whether in agriculture, technology, healthcare, or renewable energy, skilled youth can contribute to the region's economic diversification and resilience, creating opportunities for themselves and future generations to thrive locally.

CONCLUSION

The issue of unemployment and migration in Punjab, as well as across India, can be effectively addressed through a combination of education and skill training initiatives. Education provides individuals with the knowledge, critical thinking skills, and adaptability needed to navigate the complexities of the job market and contribute meaningfully to society. Skill training, equips individuals with the specific competencies and technical expertise required by employers, ensuring that they are well-prepared to meet the demands of various industries and sectors. Effective teaching methods and pedagogical competencies are essential for imparting both academic knowledge and practical skills to students, preparing them for the workforce. By fostering an environment that prioritizes lifelong learning and continuous skill development, individuals can stay competitive in an ever-evolving job market and seize opportunities for career advancement.

Furthermore, addressing the root causes of unemployment, such as illiteracy, poverty, population growth, and technological displacement, requires a multi-faceted approach that encompasses education, skill training, and broader socio-economic interventions. Governments, educational institutions, civil society organizations, and communities must collaborate to create an ecosystem that supports the development of individuals.

REFERENCES

1. Barua, R., Joshi, P., & Singh, S. (2022). Short Run Effects of Skill Training for the Unemployed. Available at SSRN 4195496.
2. Behera, B., & Gaur, M. (2021). Skill Development in India—A Literature Review. GIS Science Journal.
3. Chaurasia, D., & Veeriah, P. (2023). Skill Development Opportunities and its Influence on Employability of Students.
4. Dogra, S., & Gulati, A. (2006). Learning traditions and teachers role: the Indian perspective. Educational Research and Reviews, 1(6), 165-169.
5. Grover, M. M., & Kapoor, R. (2020). Skill development in India: A study of key success factors and challenges.
6. Gultom, S., Hutaaruk, A. F., & Ginting, A. M. (2020). Teaching skills of teacher in increasing student learning interest. Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal): Humanities and Social Sciences, 3(3), 1564-1569.
7. Jain, M. (2020, January). A study of India's failing education system. In XXI Annual International Conference Proceedings.
8. Nair, S. (2020). A Study on The Causes and Impact of Unemployment in India. International Review of Business and Economics, 4(2), 53.
9. Prasad, C., & Gupta, P. (2020). Educational impact on the society. Vol. 7, Issue 6, 1-7. ISSN 2394-9686.
10. Sugihartini, N., Sindu, G. P., Dewi, K. S., Zakariah, M., & Sudira, P. (2020, January). Improving teaching ability with eight teaching skills. In 3rd International Conference on Innovative Research Across Disciplines (ICIRAD 2019) (pp. 306-310). Atlantis Press.
11. Swapna, M. (2018). Education system in India: An overview. Indian Journal of Applied Research. ISSN 2249-555X.

CHAPTER 17

ANALYZING HOW SUBJECTS LIKE SOCIOLOGY, PSYCHOLOGY, ECONOMICS, AND LANGUAGES CONTRIBUTE TO UNDERSTANDING AND ADDRESSING LOCAL CHALLENGES

Meena Kumari

Assistant Professor, Government College Ropar

ABSTRACT

This abstract explores the linked contributions of sociology, psychology, economics, and language in understanding and mitigating local challenges. Sociology explores the structural basis of social problems, providing insight into collective behaviors and relationships. Psychology explores individuals' perspectives, motivations, and reactions, which are essential to understanding the challenging aspects of being human. Economics provides a perspective to analyze economic factors affecting local issues, providing a macroeconomic view. Language plays a central role in serving as a cultural bridge, facilitating refined communication, and promoting community engagement. Integrating these disciplines allows for a comprehensive understanding of multifaceted local challenges, recognizing both systemic and individual dimensions. Through this interdisciplinary approach, appropriate strategies can be developed that addresses the complex problems of diverse communities and promote more effective and culturally sensitive solutions to lasting social change.

Keywords: Macroeconomic, Interdisciplinary, Comprehensive

INTRODUCTION

Sociology, Psychology, Economics, and languages collectively form a multidimensional lens through which we comprehend and tackle local challenges. Sociology unveils the societal structures and dynamics shaping issues, Psychology unveils individual behaviors and attitudes, while Economics sheds light on the economic intricacies at play. Simultaneously, languages act as conduits for nuanced cultural understanding. This interdisciplinary synergy provides a holistic understanding of local challenges, blending macro and micro perspectives. By integrating insights from these diverse fields, we create comprehensive strategies that resonate with communities, acknowledging the human complexities inherent in addressing and overcoming local challenges. This collaborative approach ensures a more effective and sustainable impact on diverse societal issues.

LITERATURE REVIEW

Sociology, Psychology, Economics, and Languages contribute unique perspectives and tools to understanding and addressing local challenges. Each discipline has a crucial and magnificent role as discussed below

1) SOCIOLOGY

Sociology examines social structures, institutions, and relationships within a community. This helps us to understand how factors like class, race, gender, and ethnicity influence local challenges.

- a) **Community Dynamics:** Sociological research methods, such as surveys and ethnography, enable the study of community dynamics. This helps in identifying patterns of behavior, social norms, and the impact of community interactions on various issues.
- b) **Social Inequality:** Sociology is instrumental in addressing issues of social inequality. By studying the distribution of resources, opportunities, and power, we can propose strategies for reducing disparities within communities.

2) PSYCHOLOGY

Psychology provides valuable insights into the complexities of human behaviour and social dynamics, which are essential for understanding and addressing local challenges effectively. By applying psychological principles and methodologies, communities can develop more targeted and culturally sensitive approaches to problem-solving and community development

- a) **Cultural Understanding:** Psychology helps in understanding the cultural nuances that shape people's behaviors, beliefs, and values within a specific locality. By examining cultural psychology, researchers can grasp how cultural factors influence individual and group behaviors, perceptions, and interactions.
- b) **Community Dynamics:** Psychologists study group dynamics and social interactions within communities. This understanding can shed light on how local communities function, communicate, and collaborate, as well as the challenges they face in terms of social cohesion, leadership, and conflict resolution.
- c) **Behavioural Analysis:** Psychologists analyse individual and collective behaviors to identify patterns and underlying causes of local challenges such as crime, substance abuse, mental health issues, and community violence. This analysis helps in devising targeted interventions and prevention strategies.
- d) **Stress and Resilience:** Psychology offers insights into how individuals and communities cope with stressors and adversity. Understanding the factors that contribute to resilience can inform the development of programs aimed at bolstering community resilience and fostering adaptive coping strategies.
- e) **Health and Well-being:** Psychologists contribute to understanding the psychological determinants of health and well-being within specific localities. By examining factors such as access to healthcare, social support networks, and health-related behaviors, psychologists can identify barriers to health equity and develop interventions to address them.
- f) **Environmental Psychology:** This branch of psychology focuses on the relationship between individuals and their physical environment. Understanding how people perceive and interact with their local environment can inform urban planning, environmental conservation efforts, and disaster preparedness initiatives.
- g) **Policy and Advocacy:** Psychologists can play a crucial role in advocating for policy changes that address local challenges related to mental health, education, social welfare, and community development. By providing evidence-based recommendations, psychologists can

influence policymakers and stakeholders to implement interventions that promote positive change.

3) ECONOMICS

Economics provides a systematic framework for analysing the complex interactions between economic agents, institutions, and policies within local economies. By applying economic principles and methodologies, policymakers, businesses, and communities can better understand and address local challenges to promote sustainable and inclusive development.

- a) **Resource Allocation:** Economics helps in understanding how resources such as labor, capital, and natural resources are allocated within a local economy. By analyzing factors such as supply and demand, resource availability, and market dynamics, economists can identify inefficiencies and disparities that contribute to local challenges.
- b) **Income Inequality:** Economists study income distribution within localities to identify disparities and inequalities. Understanding the causes and consequences of income inequality can shed light on poverty, social mobility, and access to economic opportunities within a community.
- c) **Employment and Unemployment:** Economics provides tools for analyzing local labor markets, including unemployment rates, job creation, and workforce participation. By examining factors such as skill mismatches, technological changes, and industry trends, economists can identify barriers to employment and develop strategies to promote job growth and workforce development.
- d) **Cost-Benefit Analysis:** Economists conduct cost-benefit analyses to evaluate the potential impacts of policies, programs, and projects on local communities. By weighing the costs and benefits of various options, policymakers can make informed decisions that maximize social welfare and address local challenges effectively.
- e) **Urban Development:** Economics informs urban planning and development by analysing factors such as land use, transportation, housing markets, and infrastructure investment. Understanding the economic drivers of urban growth and decline can help policymakers design strategies for sustainable development, affordable housing, and revitalization of blighted areas.
- f) **Public Goods and Services:** Economics examines the provision of public goods and services such as education, healthcare, transportation, and public safety within localities. By assessing the efficiency and equity of public service delivery, economists can identify areas for improvement and optimize resource allocation to meet the needs of local communities.
- g) **Entrepreneurship and Innovation:** Economists study entrepreneurship and innovation within local economies to identify drivers of economic growth and competitiveness. By fostering an environment conducive to entrepreneurship and innovation, policymakers can stimulate job creation, productivity, and economic diversification within a community.
- h) **Environmental Sustainability:** Economics integrates environmental considerations into decision-making processes by analysing the economic costs and benefits of environmental policies and regulations. By incorporating principles of sustainable development and resource management, economists can help mitigate environmental degradation and address local challenges related to climate change, pollution, and natural resource depletion.

4) LANGUAGES

Languages serve as a gateway to understanding and addressing local challenges by facilitating communication, cultural understanding, access to information, community engagement, data collection and analysis, interpretation and translation, as well as empowerment and participation. Recognizing the importance of languages in the context of local development is essential for promoting equity, inclusion, and sustainable solutions tailored to the needs of diverse communities.

- a) **Communication and Cultural Understanding:** Languages play a central role in communication and fostering cultural understanding. Effective communication is essential for addressing local challenges, as it facilitates dialogue between different stakeholders and promotes collaboration.
- b) **Community Engagement:** Language skills are essential for engaging with local communities. Linguistic diversity within a community is often tied to cultural nuances, and understanding these nuances is critical for building trust and rapport.
- c) **Preserving Indigenous Knowledge:**

Languages contribute to preserving and transmitting indigenous knowledge. This is vital for addressing challenges specific to certain cultural contexts, as it ensures that traditional wisdom is incorporated into problem-solving approaches. The above disciplines complement each other in providing a comprehensive understanding of local challenges. While sociology examines social structures and relationships, psychology examines individual behavior and mental health. Economics analyzes resource allocation and economic structures, and languages facilitate effective communication and cultural understanding. Integrating insights from these disciplines allows for a holistic approach to understanding and addressing the multifaceted nature of local challenges.

HURDLES IN UNDERSTANDING THE LOCAL CHALLENGES

Several hurdles exist in the application of Sociology, Psychology, Economics, and languages to understand local challenges. In Sociology, cultural biases and cultural relativism may obstruct accurate interpretations of local dynamics, hindering the development of context-specific solutions. Psychological challenges arise from the complexity of individual behaviors, varying cultural norms, and potential resistance to behavioral interventions. In Economics, disparities in data availability and the difficulty of quantifying social phenomena pose challenges, limiting the precision of economic analyses. Additionally, languages face barriers such as translation difficulties, dialectical variations, and the risk of misinterpretation, hindering effective cross-cultural communication. Overcoming these hurdles requires interdisciplinary collaboration, awareness of cultural nuances, and continuous adaptation of methodologies to ensure a more holistic and accurate understanding of local challenges across these diverse fields.

1. High Unemployment

High unemployment poses significant local challenges, amplifying economic and social disparities within communities. The job market's inability to absorb a growing workforce worsens this issue, leading to increased poverty and strained social services. In some regions, the mismatch between available jobs and skill sets further intensifies unemployment woes. Local businesses may struggle due to reduced consumer spending, creating a domino effect. Additionally, inadequate support systems and vocational training deepen the problem. High unemployment rates strain local governments, hindering their ability to fund essential services. Addressing these challenges requires comprehensive strategies that encompass

education, skill development, and targeted economic initiatives tailored to the specific needs of each locality.

2. Income Inequality

Income inequality is about how money is not shared in the same way between people. High-Income inequality can cause serious problems to the growth of the country. People with less money might not be able to afford good food, a nice place to live, or doctor visits when they are sick. They might feel left out or unhappy, which can lead to bigger problems in society like crime or people not trusting each other. Kids might not get the same chances in life if their families don't have much money, which can make income inequality last even longer. Income inequality is not just a problem in one place; it happens all over the world. In some countries, it is very big, while in others, it is smaller. Countries that have less income inequality often have laws that help share money more fairly and provide good public services like healthcare and education for everyone.

3. Poor Infrastructure

India lacks adequate infrastructure, such as roads, railways, ports, power, water, and sanitation, which hampers its economic development and competitiveness. As per the world Bank report, India's infrastructure gap is estimated to be around \$1.5 trillion. Poor infrastructure also affects the quality of life and health of the people, especially in rural areas.

4. Drugs

Local challenges related to drugs are a pressing concern, impacting communities across the globe. Substance abuse contributes to crime rates, strains healthcare systems, and fractures social cohesion. In many areas, limited access to rehabilitation services and counselling exacerbates the cycle of addiction. Drug-related crimes escalate, burdening law enforcement and judicial systems. Vulnerable demographics, such as youth, face heightened risks, leading to long-term societal repercussions. Local economies suffer as productivity declines due to a workforce affected by substance abuse. Mitigating these challenges requires a multifaceted approach involving education, accessible treatment options, and community engagement to break the cycle of drug dependency.

5. Migration to other nations

Migration presents local challenges as populations move in search of better opportunities or flee adverse conditions. In host communities, strain on resources like housing, healthcare, and education can occur, leading to heightened competition and potential resentment. Cultural tensions may arise, demanding increased efforts for social integration. In origin areas, a 'brain drain' can weaken local economies and essential services. Governments face the task of balancing migration's benefits and challenges, requiring proactive policies to manage influxes effectively. Local communities must adapt to demographic shifts, fostering inclusivity and addressing the impact of migration on infrastructure and social dynamics for sustainable coexistence

6. Criticism of Education Policy

Crafting effective education policies involves navigating intricate local challenges. Disparities in resource distribution among schools can hinder equal access to quality education, perpetuating social inequities. Curriculum relevance may vary, affecting students'

preparedness for evolving job markets. The diversity of local cultures and languages presents hurdles in formulating inclusive policies. Educator training and retention can pose challenges, impacting instructional quality. Addressing these local nuances requires adaptive policies that consider regional needs, promote inclusivity, and provide professional development opportunities. A collaborative approach involving educators, communities, and policymakers is essential for fostering a robust education system that meets the unique challenges of each locality.

7. Gap between Institutional Education and the employment industry

The growing gap between institutional education and the employment industry poses a critical challenge. Traditional curricula often lag behind rapidly evolving job markets, leaving graduates ill-equipped with practical skills. Employers seek candidates with hands-on experience, adaptability, and modern technological proficiency attributes frequently lacking in conventional academic settings. This mismatch contributes to high youth unemployment rates and impedes economic growth. Bridging this gap demands a re-evaluation of educational paradigms, emphasizing real-world applications, and industry partnerships, and fostering a culture of continuous learning. Aligning educational institutions with the dynamic needs of the job market is imperative for producing a workforce prepared for the challenges of the future.

8. Attitude of the students

The attitude of students, influenced by local challenges, plays a pivotal role in academic success. Economic hardships, limited resources, or societal issues can impact motivation and engagement. In areas facing adversity, students may exhibit resilience or succumb to despair, affecting their educational outcomes. Local attitudes towards education, cultural expectations, and the availability of support systems all shape students' mindsets. Overcoming these challenges requires fostering a positive learning environment, tailored interventions, and community involvement to install a sense of purpose and determination among students. Addressing local challenges and cultivating a supportive atmosphere are essential for nurturing a proactive and resilient student attitude.

SOLUTION TO ADDRESS THE LOCAL CHALLENGES

Addressing local challenges requires a multifaceted and collaborative approach across various disciplines. Interdisciplinary collaboration among Sociology, Psychology, Economics, and languages can enhance the effectiveness of solutions. Understanding and overcoming hurdles involves:

- a) **Cultural Sensitivity:** Recognize and address cultural biases in Sociology and languages to ensure accurate contextualization of local challenges. Incorporate diverse perspectives to avoid ethnocentrism.
- b) **Holistic Interventions:** In Psychology, develop interventions that consider both individual and collective factors, acknowledging the socio-psychological aspects of local challenges for more inclusive solutions.
- c) **Inclusive Economic Strategies:** In Economics, adopt inclusive economic models that account for diverse socio-economic conditions, ensuring that solutions are accessible and beneficial to all segments of the population.

- d) **Effective Communication:** Overcome language barriers by promoting clear and culturally sensitive communication. Invest in language education and translation services to facilitate meaningful dialogue.
- e) **Data Accessibility and Integration:** Address economic challenges by improving data accessibility and integrating qualitative and quantitative data to provide a more comprehensive understanding of local issues.
- f) **Community Engagement:** Foster community engagement in the development and implementation of solutions to ensure that interventions align with local needs, values, and priorities.
- g) **Continuous Learning and Adaptation:** Embrace a dynamic and adaptive approach, recognizing that local challenges evolve. Regularly reassess and adjust interventions based on feedback and changing circumstances.

By navigating these solutions collaboratively, a more comprehensive and sustainable impact can be achieved in addressing the intricate and diverse local challenges across the spectrum of Sociology, Psychology, Economics, and languages so that communities and cultural migration to other nations can be minimized to some extent, but it can't be stopped permanently as it is an inevitable phenomenon.

CONCLUSION

In Nutshell, the interdisciplinary approach encompassing subjects like Sociology, Psychology, Economics, and Languages is instrumental in comprehending and tackling local challenges effectively. Sociology delves into the intricate social structures, norms, and dynamics within communities, providing insights into collective behaviors and societal inequalities. Psychology delves into individual and group behaviors, shedding light on mental health issues, community dynamics, and coping mechanisms in the face of adversity. Economics offers a lens through which to examine resource allocation, income disparities, and economic opportunities, guiding policies aimed at fostering inclusive growth and development. Languages serve as a bridge for communication, cultural understanding, and community engagement, ensuring that diverse voices are heard and valued in decision-making processes. Together, these disciplines provide a comprehensive toolkit for researchers, policymakers, and practitioners to analyze local challenges holistically, develop targeted interventions, and foster inclusive solutions that address the complex needs of communities. By leveraging the insights and methodologies from these fields, societies can work towards building resilient, equitable, and thriving communities capable of overcoming local challenges and achieving sustainable development.

REFERENCES

1. <https://www.drishtiiias.com>
2. <https://aspiringyouths.com>
3. <https://www.stlouisfed.org>
4. <https://digitalcommons.iwu.edu>
5. <https://www.studysmarter.co.uk>
6. <https://www.insightsonindia.com>
7. <https://hbr.org>
8. <https://www.spglobal.com>

9. <https://www.imf.org>
10. <https://asia.nikkei.com>
11. <https://pib.gov.in>
12. <https://www.business-standard.com>
13. <https://www.adb.org>

CHAPTER 18

ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਤ੍ਰਾਸਦੀ

ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ, ਰੋਪੜ

ਐਬਸਟ੍ਰੈਕਟ : ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ। ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ, ਆਰਥਿਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਲਾਲਚ, ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ, ਚੰਗੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀ ਚਾਹਤ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾ ਕਾਰਨਾ ਕਰਕੇ ਜਿੱਥੇ ਪਰਵਾਸ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ, ਉੱਥੇ ਪਰਵਾਸ ਨੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤਾਪ, ਭੂਹੋਰਵਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਨਾਓ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਬੇਲੋੜੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹਲ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਜਰੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਪਰਵਾਸ ਵਰਦਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੇਲੋੜਾ ਪਰਵਾਸ ਸੰਤਾਪ ਹੈ।

ਕੀਵਰਡ : ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦਾ ਹੋਰਵਾ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਖਰੇਵਾ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹ, ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ, ਮਾਨਸਿਕ ਹੀਨਤਾ, ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ।

ਪਰਵਾਸ ਮਾਨਵੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰਹੱਦਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਹਿਜ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਅਧੀਨ ਲਿਆ ਕੇ ਇਸ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਪਰਵਾਸ ਸਿਰਫ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਤ ਆਉਣਾ ਤੇ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਪ੍ਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਬਣ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡਕੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਾਸਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਵਾਸ ਕੁਝ ਕੁ ਖਾਸ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਦਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਤੇ ਬੇਲੋੜੀ ਦੌੜ ਸਰਾਪ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਪਰਵਾਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਜਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਮਰ ਜਿਓਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਬੇਵਤਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਬੇਗਾਨੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ

ਬੇਗਾਨੀਆਂ ਤੇ ਕਮੀਨਗੀ ਭਰੀਆਂ
ਨਜਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣਾ ਹੀ ਬੇਵਤਨੀ ਹੈ
ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਤਲ ਹੁੰਦੀ ਏ ਸਾਡੀ ਜੁਬਾਨ
ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਤੁਸੀਂ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ
ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਗਿਣੇ ਮਿਥੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ
ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਯਾਦ ਕਰਕੇ
ਤੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤ ਕੇ

ਗੂੰਗੇ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੰਢਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਏ ।(੬੧)

ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖਤਾ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਗੈਰ ਸੰਜੀਦਗੀ ਤੇ ਭੂਤ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਰਵਾ ਉਭਰਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਜਗੀਰੂ ਰੁਚੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਓ ਵੀ । ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਆਪਣੇ ਸਨਮੁਖ' ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਾਰਨ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾ ਕੇ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦੇ ਮੋਹ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਨਾਤਿਆਂ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦਿਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੇ ਸੁਪਨੇ ਛੱਡ ਕੇ ਘਰ ਮੁੜਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਮਾਂ ਦੀ ਵਿਲਕਣ, ਪਿਓ ਦਾ ਝੋਰਾ,
ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹ, ਤੀਵੀਂ ਤੜਪਣ,
ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਰੋਧ ਕੇ ਸਭ ਕੁਝ
ਮਾਂ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਗਿਰਵੀ ਧਰ ਕੇ,
ਆਪਣੇ ਸਿਰਜੇ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੱਕਿਆ ਸੀ !
ਪਰ ਹੁਣ ਸੁਪਨ-ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਸੁਪਨਾ
ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਕਿਰਦਾ ਜਾਂਦਾ !

ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਪਣਾ , ਸੁਪਨਾ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰੀਏ ?

ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ , ਆਪਣਾ ਸੂਰਜ -ਜਿਉਂਦਾ ਕਰੀਏ !

ਆਪਣੇ ਸਨਮੁਖ ,ਆਪੇ ਖੜੀਏ ! (੧੨੬-੨੭)

ਸਾਧੂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਆਪੇ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ' ਵੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਣ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ:

ਇਸ ਸਵਰਗ ਵਿਚ

ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਨਰਕ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੈ

ਉਸ ਨਰਕ ਵਿਚੋਂ

ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਵਰਗ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਸਮਾਜਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਗੀਰੂ ਰੂਚੀਆਂ ਨੂੰ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਨਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਮੱਧ ਵਰਗੀ ਰੂਚੀ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਚੇਤਨਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਾ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦੋਂ ਵਿਕਸਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਣਾਅ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਕ ਪਰਵਾਸੀ ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਮੁੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਲਾਚਾਰੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੰਢ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਆਰਥਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਚੰਬੜੀ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਦਵੰਦ ਪਰਵਾਸੀ ਨੂੰ ਦੁੱਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਵਤਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਮੇਰੇ ਪਰਤ ਆਉਣ ਤੱਕ' ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ ਮੇਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਏਗਾ

ਚਾਂਦੀ ਰੰਗਾ ਮੇਰਾ ਵੇਸ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

ਭੂਹੋਰਵੇ, ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਅ ਦਾ ਸੰਕਟ ਹਰ ਪਰਵਾਸੀ ਨੂੰ ਹੰਢਾਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਗੀਰੂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ, ਮਨੁੱਖੀ ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੇ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲ ਅਤਿ ਵਿਕਸਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਤਿੱਖੇ ਵਿਰੋਧ ਟਕਰਾਓ ਦੀ ਦਵੰਦਾਤਮਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਭੂਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤਣਾਅ, ਬੇਗਾਨਗੀ ਆਦਿ ਪੱਲੇ ਪਏ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਥੇ ਓਪਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਥੋਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅੰਗ ਬਣਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰਵਾਸੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ

ਹੀਣਤਾ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਮੂਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਤਾਪਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੰਤਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਤਾਪ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅਮਰ ਜਿਓਤੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ :

ਮਾਂ ਬੇਵਤਨ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ

ਕਿਸੇ ਟੀਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ

ਜਿਧਰ ਚਾਹੇ ਗੋਂਦ ਲਈ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ

ਪਰ ਗੋਲਾਂ ਦੇ ਪੇਲ

ਹਵਾ ਉਡਾ ਕੇ ਲੈ ਗਈ ਹੈ। (੬੧)

ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਅਵਤਾਰ ਜੰਡਿਆਲਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ :

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ ਦਾ ਨਾਤਾ ਟੁੱਟਾ ,

ਦੂਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਿੱਤਰ ਝੋਲੇ ਝੋਲੇ ਹੋਏ।

ਬਾਪੂ ਦੀ ਅੱਧਗਿੱਲੀ ਹੋਈ ਦਾੜ੍ਹੀ ਕੰਬੀ ,

ਮਨ ਨੇ ਸਰ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਹੰਝੂ ਲਕੇਏ। (੩੫)

ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਸੇ ਸਕੂਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੱਝ ਹਾਲਾਤ ਅਜਿਹੇ ਬਣੇ।

ਅਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਰਨਾ ਕਰਕੇ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਪਰਵਾਸ ਸੰਤਾਪ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਝ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ

ਬੁਢੜਾ ਪਿਓ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਡਰ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜਿਉਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਠਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ,

ਅੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਲ ਮਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। (੩੬)

ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ , ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਵਤਾਰ ਜੰਡਿਆਲਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਪਰਤ ਆਉਣ ਤੱਕ' ਵਿਚ :

ਮੁੜ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਮੁੜ ਜਾਵਾਂਗੇ ।

ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦਰਦ ਬੜਾ ਹੈ ,

ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਰੰਗ ਅੰਬਰ ਦਾ ਜ਼ਰਦ ਬੜਾ ਹੈ ,

ਪਰ ਬਾਪੂ ਦੇ ਮੋਢੇ ਉਤੇ ਕਰਜ਼ ਬੜਾ ਹੈ (੩੧)

ਅੱਜ ਅੰਨੇਵਾਹ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਦੌੜ ਨੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਬੁਢਾਪਾ ਤਾਂ ਰੋਲਿਆ, ਕਰਜ਼ੇ ਦੀ ਪੰਡ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਤਰੇੜਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਖੇ ਦੇਖੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਮੀਨਾਂ ਤੇ ਘਰ ਬਾਰ ਵੇਚ ਕੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਗਵਾ ਲੈ।

ਉਂਜ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਅਸੀਂ

ਕਮਾਇਆ ਹੀ ਕਮਾਇਆ ਹੈ

ਗੁਆਇਆ ਹੈ

ਤਾਂ ਕੇਵਲ

ਆਪਣਾ ਵਰਤਮਾਨ ਗੁਆਇਆ ਹੈ।(੪੦)

ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਸਾਪੂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ'।

ਉਂਜ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਆਏ

ਕਿਨ੍ਹੇ ਸਰਾਪੇ ਪੁੱਤ

ਮਾਂ ਦੇ ਸਿਵੇ 'ਤੇ

ਦੇ ਹੰਝੂ ਕੇਰਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦੇ

ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਜੀਣਾ ਲੋਚ ਦੇ ਹਨ

ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ __

ਕੋਈ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਵੀ

ਮਾਂ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਰਾਹ ਨਾ ਰੋਕੇ।(੧੧੧)

ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ :

ਹੋਰ ਜਮੀਨਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ 'ਚ ਮੈਂ ਪੁਲ ਉਸਾਰਦਾ ਹਾਂ

ਹੋਰ ਰਹਿਤਲਾਂ ਦੀ ਚਮਕੀਲੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਸਿੰਜਿਆ ਗਿਆ ਪਾਣੀ ਹਾਂ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਭੀਖ ਤੋਂ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਉੱਠਦੇ

ਉਹ ਆਪਣਿਆਂ ਲਈ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਲਈ ਵੀ

ਸੁਪਨਾ ਨਹੀਂ ਸਰਾਪ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।(੧੯)

ਓਪਰੇਪਨ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ, ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ :

'ਮ ਤੇਰਾ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੁੱਤਰ,

ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੁੱਤਰ ਵਾਂਗ,

ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਤਾ ਪੁੱਛਦਾ,

ਅੱਜ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ ਹਾਂ,

ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ।'(੨੧)

ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਲੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਮਾਪੇ ਭੇਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਿਕ ਵੱਖਰਤਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੈ, ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਡੰਬਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਚਿੰਤਨ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਪਰਤਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਆਪਣੀ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਭੂਤਕਾਲ ਦੇ ਸੁੱਖ ਯਥਾਰਥ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਰਾਏ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਵੀ ਹੰਢਾਉਣਾ ਪਿਆ ਮਹਿੰਦਰ ਗਿੱਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਤੰਗ ਨਾਜਰ' ਵਿਚ :-

ਮੈਂ ਕਾਲਾ ਨਹੀਂ / ਮੈਂ ਹਾਂ ਆਦਮ।

ਮੈਂ ਚਿੱਟਾ ਨਹੀਂ / ਮੈਂ ਹਾਂ ਆਦਮ।

ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਰੰਗ ਨਹੀਂ

ਤੇ ਹਰ ਰੰਗ ਮੇਰਾ ਹੈ

ਮੇਰਾ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ਾਮ ਨਾ ਸਵੇਰਾ ਹੈ। (੫੮)

ਭੂਹੋਰਵਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦੀ ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਦੁਚਿਤੀਆਂ':

ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਜੀ ਕਰਦੇ ਮੁੜ ਜਾਵਾਂ

ਐਵੇਂ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਨਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਾ ਪੱਕਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ

ਇਹ ਧਰਤੀ ਖ਼ਬਰੇ ਕਦ ਮੇਰੀ ਬਣਨੀ

ਬਣਨੀ ਕਿ ਨਾ ਬਣਨੀ ।

ਸਿੱਟਾ : ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪਰਵਾਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਬੇਲੋੜਾ ਪਰਵਾਸ ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਸੰਤਾਪ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਸ ਪਰਵਾਸ ਨੇ ਪੈਸਾ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਕ ਮੋਹ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਾਂਝ, ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਘਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਵਧਾਇਆ ਕਿ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਇਸ ਦੌੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਲੱਭਣ ਵੱਲ ਰੁੱਝ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ,(ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ) ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ।
2. ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ,ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ।

CHAPTER 19

REVERSE MIGRATION IN PUNJAB: A LITERARY EXPLORATION"

Natasha Kalra

Assistant Professor, Government College Ropar

ABSTRACT

"Reverse Migration: A Literary Exploration" delves into the nuanced narratives surrounding the phenomenon of reverse migration, examining the multifaceted experiences of individuals returning to their places of origin. Through a literary lens, the article navigates the complexities, emotions, and societal implications embedded in these stories, providing a profound understanding of the evolving landscapes shaped by the reverse migration trend."

Keywords: Homecoming Narratives, Juxtapositions, Cultural Dissonance, Secular Values, Traditional Ethos

Literature plays a crucial role in shaping the narrative around reverse migration by romanticizing rural life and critiquing urban challenges. Through vivid depictions of the beauty, tranquility, and Cultural richness of rural areas, literature creates a sense of nostalgia and emotional connection for readers. This often contrasts sharply with the portrayal of urban life, which is frequently depicted as stressful, polluted, and alienating. By highlighting the cultural heritage and simpler lifestyle of rural living, literature can inspire individuals to reconnect with their roots and consider the advantages of moving back to rural areas. Moreover, contemporary literature often explores themes of rural development, sustainability, and innovation, presenting rural areas as places of potential and opportunity. By showcasing success stories of individuals or communities thriving after reverse migration, literature provides concrete examples and practical insights that make the prospect more appealing. It also advocates for policies that support rural development, thereby addressing infrastructural and economic barriers to reverse migration. In this way, literature not only influences personal decisions but also contributes to broader social and cultural movements that facilitate and encourage the return to rural living. In recent years, the phenomenon of reverse migration has been a noteworthy aspect of Punjab's socio-economic landscape. Traditionally known for its high rate of emigration, primarily to Western countries, Punjab is now witnessing a significant trend where individuals are returning to their roots. This reverse migration has not only transformed the demographic dynamics of the region but has also become a rich source of inspiration for writers and literary artists. In this article, we delve into the literary explorations of reverse migration in Punjab, examining how authors and poets capture the nuances of this societal shift.

Authors have seized upon the theme of reverse migration to craft compelling narratives of homecoming. These stories often revolve around individuals who, after spending years abroad, find themselves drawn back to their homeland. The juxtaposition of their experiences in foreign lands with

the familiarity of their native soil forms the crux of these tales. Homecoming narratives in the context of reverse migration in Punjab refer to literary works that focus on individuals who, after spending a significant amount of time abroad, decide to return to their native land. These narratives explore the emotional, cultural, and psychological dimensions of the characters' journey back home. Homecoming narratives often delve into the emotional complexities of the characters as they return to their roots. Authors capture the mix of nostalgia, excitement, and anxiety that accompanies the decision to come back to one's homeland. The emotional journey becomes a central aspect of the narrative, creating a connection between the characters and the readers. Upon returning to Punjab, individuals in these narratives find themselves in a cultural juxtaposition. Having experienced life in foreign countries, they must navigate the stark contrasts between their adopted Western lifestyles and the traditional values and practices of Punjab. This cultural dissonance becomes a source of conflict, self-discovery, and personal growth. In summary, homecoming narratives offer a nuanced exploration of the emotional, cultural, and personal dimensions of individuals returning to Punjab after a period of migration. These stories provide readers with a glimpse into the intricacies of the homecoming journey, capturing the challenges and triumphs of navigating the intersections between the global and the local, the past and the present.

Reverse migration brings forth a clash of cultures, a theme that resonates strongly in literary works. Writers explore the cultural dissonance faced by returnees as they navigate the complex interplay between their adopted Western lifestyles and the deeply rooted traditions of Punjab. This exploration delves into the challenges and opportunities that arise when two contrasting worlds collide. Cultural conundrums in the context of reverse migration in Punjab refer to the intricate challenges and conflicts that individuals experience when returning to their homeland after spending considerable time in foreign cultures. These conundrums revolve around the clash between the cultural values, lifestyles, and norms acquired during the period of migration and the deeply rooted traditions of Punjab. Cultural conundrums often manifest as a clash of values between the cosmopolitan ideals assimilated during the migration experience and the traditional values of Punjab. Individuals returning may find themselves torn between the individualistic and often secular values encountered abroad and the more collective, community-oriented, and religious values prevalent in Punjab. Individuals returning to Punjab face the conundrum of adapting to the changes in societal norms while preserving the traditional ethos of the region. The tension arises as they navigate the fine line between embracing modernity and preserving the cultural heritage deeply ingrained in the fabric of Punjab. Cultural conundrums extend to language dynamics as well. The linguistic influence acquired abroad may create a linguistic dissonance when individuals return to Punjab, where the local dialects and languages might differ significantly. The struggle to communicate effectively and maintain linguistic authenticity becomes a part of the cultural conundrum.

The return to Punjab prompts an intense search for identity among the protagonists of these literary works. Authors delve into the characters' internal struggles as they grapple with questions of belonging, trying to reconcile their globalized identities with the regional specificity of Punjab. This quest for self-discovery adds a poignant layer to the narrative. The identity quest often entails navigating the complexities of cultural hybridity. Returnees may find themselves straddling multiple cultural worlds, embodying a blend of global and local influences. This negotiation of cultural hybridity involves embracing the diversity of experiences while preserving the authenticity of one's cultural heritage. An "Identity Quest" within the context of reverse migration in Punjab refers to the profound journey of self-discovery and identity formation undertaken by individuals who return to their homeland after a period of living abroad. This quest is characterized by an exploration of one's cultural roots, personal values, and sense of belonging within the context of the changing dynamics of Punjab. At the heart of the identity quest is a search for belonging. Returnees may grapple with

feelings of displacement and alienation as they seek to find their place within the social fabric of Punjab. This search for belonging involves forging meaningful connections with family, community, and cultural traditions, as well as finding acceptance and validation within the local context. In literature, the identity quest serves as a compelling narrative arc, offering authors a platform to explore themes of cultural identity, self-discovery, and belonging. Through the portrayal of characters embarking on a journey of introspection and exploration, writers provide insights into the complexities of reverse migration and the profound impact it has on individual identity formation within the dynamic cultural landscape of Punjab.

Reverse migration is often triggered by economic factors, and writers shed light on the impact of this shift on individuals and communities. The economic challenges and opportunities that accompany the return to Punjab become central themes, with authors providing a nuanced understanding of the broader socio-economic implications. "Economic Realities" in the context of reverse migration in Punjab refers to the multifaceted aspects of the economic challenges and opportunities that individuals face when returning to their homeland after a period of living and working abroad. This theme encompasses a range of factors, including employment prospects, financial considerations, and the broader socio-economic implications of reverse migration. One of the key economic considerations in reverse migration is the employment landscape. Individuals returning to Punjab may encounter challenges in finding suitable job opportunities that align with the skills and experiences acquired abroad. Economic realities often include a reassessment of career paths, potential shifts in professions, or even entrepreneurial endeavors as returnees navigate the local job market. Economic realities often prompt individuals to explore entrepreneurial ventures as an alternative to traditional employment. Some returnees may leverage their experiences abroad to initiate businesses or contribute to the local economy by establishing enterprises. The economic success of such ventures becomes a crucial aspect of the narrative surrounding reverse migration. In literature, the exploration of economic realities adds depth to the narrative surrounding reverse migration, offering a nuanced understanding of the challenges and opportunities individuals encounter as they reintegrate into the economic landscape of Punjab.

As individuals return to their ancestral villages, writers capture the transformations in the rural landscape. The infusion of global perspectives and experiences brings both positive and negative changes, creating a literary canvas that reflects the evolving character of Punjab's countryside.

CONCLUSION

The "Changing Rural Landscape" in the context of reverse migration in Punjab refers to the transformation and evolution of the countryside as individuals return to their rural roots after living abroad. This theme encompasses various aspects, including demographic shifts, agricultural practices, infrastructure development, and the overall socio-cultural fabric of rural areas. Reverse migration contributes to demographic changes in rural areas as individuals and families return to their ancestral villages. This influx of people can lead to shifts in population dynamics, altering the age distribution, cultural diversity, and social composition of rural communities. The returnees bring with them diverse cultural influences acquired during their time abroad. This cultural infusion may result in a hybridization of local traditions with global perspectives, shaping new cultural practices and expressions within the rural landscape. Writers explore how these cultural influences impact the identity and daily life of rural communities. The changing rural landscape is often marked by shifts in agricultural practices. Returnees may introduce new farming techniques, technologies, and crops learned abroad, leading to a modernization of traditional agriculture. This evolution can enhance productivity, sustainability, and economic viability in rural areas. In literature, the changing rural landscape serves as a rich backdrop for narratives exploring the complexities of reverse migration.

Authors delve into the ways in which returning individuals shape and are shaped by the rural environment, creating a dynamic and evolving narrative that reflects the fusion of global and local influences in the heartland of Punjab.

REFERENCES

1. Return Migration and Psychosocial Wellbeing: Discourses, Policy-Making and Outcomes for Migrants and their Families by ZanaVathi
2. Taylor & Francis. (n.d.). Journal of Ethnic and Migration Studies. Journal of Ethnic and Migration Studies Website
3. Oxford University Press. (n.d.). Migration Studies. Migration Studies Website

CHAPTER 20

CULTURAL MIGRATION: A GLOBAL PHENOMENON

Navjot Kaur

Department of English, Government College Ropar

ABSTRACT

Cultural Migration: A Global Phenomenon examines the intricate realities of Cultural migration. People from diverse cultural backgrounds exchange a richness of culture, values and tradition on a global level. On setting down in the new culture their cultural identity is likely to change and that encourages a degree of belonging. It delves into the themes of social cohesion, harmony, and global interconnectedness.

Keywords: Cultural Migration, Social cohesion and harmony, Cultural identity, Cultural Shock, identity Crisis, Cultural Perspective

In today's interconnected world, people are constantly moving across borders, whether for economic, social, or political reasons. This movement of people brings with it the transfer of cultural ideas, practices, and traditions from one place to another. Cultural migration is a global phenomenon that continues to shape and transform societies worldwide.

Cultural migration can occur on various scales, from individuals or families relocating to different countries, to larger groups or communities seeking refuge or better opportunities elsewhere. This global movement of people has led to the mixing and blending of cultures, resulting in the emergence of multicultural societies in many parts of the world. Cultural migration has a profound impact on societies, influencing language, cuisine, art, music, fashion, and various other aspects of daily life. It contributes to the richness and diversity of global culture, fostering cross-cultural understanding and appreciation.

The establishment of domestic culture in foreign countries contributes to the dynamic nature of cultural diversity, shaping and reshaping societies in unique ways. It is through open dialogue, mutual respect, and a willingness to learn from one another that the benefits of cultural diversity can be fully realized.

Cultural migration has played a significant role in establishing the cultural roots of migrants in different countries. People from different regions, and backgrounds have migrated to their dream countries, bringing with them their unique traditions, languages, cuisines, and customs. This has resulted in a vibrant and diverse cultural tapestry in the region. Cultural diversity and migration are closely intertwined and have a significant impact on societies around the world. Migration often leads to the mixing and blending of different cultures, resulting in increased cultural diversity within a given community or country. When cultural migration occurs, it often leads to the exchange and blending of different ideologies. Migrants bring their cultural perspectives and ideologies with them,

which can challenge and influence the ideologies of the host society. This process can lead to cultural diversity and the evolution of new ideologies as different groups interact and adapt to each other.

One of the notable influences on Punjab's cultural migration is the migration of Punjabi communities to other parts of the world, such as the United Kingdom, Canada, and the United States. These diaspora communities have preserved and celebrated their Punjabi heritage. This has led to the emergence of hybrid cultural identities that reflect both Punjabi and host country influences.

Cultural migration can have several positive effects. It enriches societies by promoting cross-cultural understanding, fostering tolerance, and encouraging the exchange of ideas and perspectives.

1. **Enriched cultural experiences:** Cultural migration adds depth and richness to the social fabric of a community. It allows individuals to experience and appreciate different languages, traditions, customs, and perspectives, enhancing their understanding of the world.
2. **Economic growth and innovation:** Migrants often bring unique skills, knowledge, and entrepreneurial spirit to their new environments. This can lead to increased innovation, economic growth, and job creation. Different cultural backgrounds can foster creativity and new ideas, contributing to a vibrant and dynamic economy.
3. **Social cohesion and harmony:** Embracing cultural diversity or migration promotes social cohesion and harmony. It encourages people from different backgrounds to interact, learn from one another, and build relationships based on mutual respect and understanding. This can help reduce prejudice, discrimination, and social tensions.
4. **Enhanced problem-solving and decision-making:** Cultural migration brings a variety of perspectives and approaches to problem-solving and decision-making processes. When people from different cultural backgrounds collaborate, they can offer unique insights and alternative solutions, leading to more effective and inclusive outcomes.
5. **Cultural festivals and events:** Migrants often participate in cultural festivals and events, both from their own heritage and the host country. These celebrations provide opportunities to experience vibrant traditions, music, dance, and performances, fostering a sense of belonging and community.
6. **Global interconnectedness:** Cultural diversity resulting from migration connects societies on a global scale. It promotes international understanding, cooperation, and diplomacy. It allows for the exchange of ideas, trade, and collaboration across borders, contributing to a more interconnected and interdependent world.
7. **Cultural Migrants as Change maker:** All migrants are seen as change makers. The knowledge and ideas created by cultural migrants are widely valued and used, this cultural movement is seen as part of life, and migrant communities and the diaspora are activated as change-making hubs.

However, cultural diversity and migration can also present challenges. Cultural differences may lead to misunderstandings, stereotypes, and discrimination. It is important for societies to promote inclusivity, respect, and acceptance of different cultures to ensure harmonious coexistence.

CULTURAL MIGRATION A THREAT

Migration is a paradoxical situation for migrants. Whether or not they choose to migrate, they are unlikely to wish to lose their culture. Yet, when they arrive in their new place, that is exactly what is prone to happen.

Migrants have historically been persecuted and discriminated against in many places where they are minorities. Via the process of assimilation, migrants, and particularly their children, if allowed to, are able to adopt the traits of the culture or cultures of their new place. However, by doing this, they risk losing their own cultural traits. This is particularly risky if the entire culture exists in a diaspora because it had to flee the homeland.

Vagueness of Cultural identity....

Migrants may end up losing their original cultural identity without becoming fully accepted into a new, dominant culture. They may feel like they are in No Ones 'Land, no longer belonging fully to the culture of the homeland or to that of the mother country, and indeed they may be looked down upon or not accepted by either side.

Cultural Shock of identity crisis.

Culture shock refers to feelings of uncertainty, confusion, or anxiety that people may experience when moving to a new country or surroundings. Migrants often feel this shock most particularly in the absence of their respective cultures. The establishment of a culture in a remote country is always in great demand to carry diversity of culture.

CULTURAL MIGRATION AS AN OPPONENT OF PLATO'S THEORY OF CAVE

Plato's theory of the cave, as described in his famous work "The Republic," presents a metaphorical allegory about the nature of reality and knowledge. According to Plato, individuals are like prisoners chained inside a dark cave, only able to see shadows projected on the wall. These shadows represent the limited and distorted understanding of the world that most people possess. Plato argues that true knowledge can only be attained by breaking free from the cave and ascending to the realm of Forms, where the ultimate truth resides.

In the context of cultural migration, it can be seen as an opponent to Plato's theory of the cave. Cultural migration involves the movement of people across different societies and cultures, exposing individuals to diverse perspectives, beliefs, and experiences. This exposure to different cultures challenges the notion of a single, absolute truth that Plato's theory suggests.

Cultural migration introduces individuals to alternative ways of thinking and different interpretations of reality. It expands their understanding of the world beyond the limited shadows they were previously exposed to. By encountering different cultures and ideologies, individuals gain a broader perspective and a more nuanced understanding of reality.

This opposition to Plato's theory of the cave does not necessarily invalidate his ideas. Instead, it highlights the dynamic and evolving nature of knowledge and the influence of cultural exchange on shaping individual perceptions. Cultural migration encourages individuals to question and critically examine their preconceived notions, allowing for the exploration of multiple truths and perspectives. So cultural migration can be seen as an opponent to Plato's theory of the cave by challenging the idea of a singular truth and expanding individuals' understanding of reality through exposure to diverse cultures and ideologies.

While cultural migration can bring changes to traditional practices and values, it does not necessarily mean that it completely ends them. Cultural migration often leads to the blending and evolution of different cultural elements, resulting in the emergence of new traditions and values. It is true that some aspects of a culture may undergo transformation or adaptation in the face of migration, but this does not necessarily mean the complete eradication of tradition and values. Additionally, cultural migration can also catalyze the preservation and revitalization of certain traditions and values, as

communities may actively seek to maintain their cultural heritage in a new environment. It is important to recognize the dynamic nature of culture and the potential for both continuity and change in the context of cultural migration. Governments and communities play a crucial role in managing cultural diversity resulting from migration. Policies that support integration, language acquisition, and cultural exchange can help facilitate the successful integration of migrants into their new societies. Education and awareness programs can also promote intercultural understanding and appreciation. To Conclude cultural migration refers to the movement of people from one place to another, and it has been happening throughout history, it is an ongoing process that brings many benefits to the host countries like a cultural exchange and a more diverse culture.

CHAPTER 21

ENTREPRENEURSHIP IN PHYSIOTHERAPY: A CATALYST FOR JOB CREATION IN PUNJAB

***Navpreet Kaur **Vaneet Kumar**

**Assistant Professor, Department of Physiotherapy, Baddi University of Emerging Sciences and Technology, Baddi, H.P*

***Assistant Professor, Department of Physiotherapy, Chandigarh University, Mohali, Punjab*

ABSTRACT

Physiotherapy, once regarded as a supportive healthcare service, has evolved into a dynamic field ripe with entrepreneurial opportunities. Entrepreneurs in physiotherapy are reshaping the healthcare landscape by establishing innovative ventures such as wellness centers, rehabilitation clinics, and mobile therapy services. By addressing the increasing demand for quality healthcare services and leveraging technological advancements, these entrepreneurs are not only creating job opportunities for physiotherapists but also fostering collaboration with existing healthcare facilities. Moreover, entrepreneurship in physiotherapy is driving innovation, capacity building, and skill development within the healthcare workforce, thereby contributing to the region's economic development and well-being. Through strategic partnerships and educational initiatives, physiotherapy entrepreneurs are not only meeting the healthcare needs of the community but also positioning Punjab as a hub for healthcare innovation and excellence. In Punjab, the trend of overseas migration for employment opportunities has been a persistent challenge, leading to a drain of skilled professionals. The present review study aims to explore the pivotal role of physiotherapy in creating local job opportunities as a viable solution to mitigate the reliance on overseas employment.

Keywords: Physiotherapy, Entrepreneurship, job creations, skill profession

INTRODUCTION

Entrepreneurship education has a positive impact on entrepreneurial attitudes and intentions, leading to job creation and innovation (Alam et. al., 2018). In this dynamic environment, entrepreneurship in the field of physiotherapy is emerging as a potent force for job creation and economic empowerment. Physiotherapy is a healthcare profession aimed at improving and restoring movement and function in individuals affected by injury, illness, or disability. Physiotherapists work with people of all ages and backgrounds to help them overcome physical challenges and achieve their optimal level of physical activity and well-being. Physiotherapy is practiced in various healthcare settings, including hospitals, clinics, rehabilitation centers, sports facilities, schools, and community health centers. Physiotherapists collaborate with other healthcare professionals, such as physicians, nurses,

occupational therapists, and chiropractors, to provide comprehensive care and support to their patients. Overall, physiotherapy plays a vital role in enhancing the quality of life and functional independence of individuals across the lifespan. Physiotherapy services have been found to positively affect the physical and functional status of children with cerebral palsy and in many other neurological, orthopedics conditions (Sharma and Sinha, 2016). However, there is a lack of awareness among high school students about physiotherapy as a profession and career option (Singh and Kapoor, 2021).

The impact of Entrepreneurship education on entrepreneurial intentions among students in technical and vocational education in Punjab is broad (Muhammad, 2016). Efforts have been made by the Technical Education and Vocational Training Authority in Punjab to promote entrepreneurship education among students, which has shown to have an impact on students' mindset towards becoming entrepreneurs. On the other hand, Zaheer, 2014 stated that the need to adapt the curriculum to promote entrepreneurial intentions among students (Asghar 2014). Entrepreneurship potential among physiotherapy students has been found in literature. Alam et.al., 2018 conducted a study in Punjab (Pakistan) found that both undergraduate and postgraduate students showed high potential for entrepreneurship, with postgraduate students exhibiting double the potential compared to undergraduates. Another study compared physiotherapy and nursing students and found that physiotherapy students were more likely to become Entrepreneurs (Marc et.al, 2017). Additionally, a study analyzing the interest of physiotherapist Entrepreneurs in marketing found that they were committed to fulfilling customer needs and sought information and training in marketing (Ana et.al, 2014). In terms of business skills and preparedness, a study of UK-based private physiotherapists found that they acquired business knowledge through training, external help, and trial-and-error approaches, and requested improved business training specific to physiotherapy (Elizabeth et.al, 2022). Overall, these studies suggest that there is potential for entrepreneurship in the field of physiotherapy, and that education and training programs can play a role in fostering entrepreneurial attitudes and skills among physiotherapy students and professionals.

Punjab is harnessing the potential of physiotherapy by establishing private clinics, rehabilitation centers, and wellness facilities. Punjab, a region known for its vibrant culture and rich heritage, is also witnessing rapid economic growth and development. The trend of overseas migration for employment opportunities has been a persistent challenge, leading to a drain of skilled professionals. Physiotherapy, a burgeoning field in healthcare, offers diverse entrepreneurial avenues that can contribute significantly to job creation within the region. Entrepreneur's ventures not only cater to the growing healthcare needs of the local population but also generate employment for physiotherapists, assistants, administrative staff, and ancillary healthcare professionals. Furthermore, strategic collaborations with existing healthcare facilities, sports clubs, and community centers are expanding the scope of physiotherapy services and fostering additional employment opportunities. By investing in education, skill development, and technology, the physiotherapy sector in Punjab is poised to flourish, providing sustainable employment avenues and mitigating the need for individuals to seek opportunities abroad. Through concerted efforts to promote local entrepreneurship and harness the potential of physiotherapy, Punjab can chart a course towards economic self-reliance and prosperity, thereby stemming the tide of overseas migration and retaining its skilled workforce within the region. Therefore the aim of the present study is to explore the pivotal role of entrepreneurship in physiotherapy education and practice and its impact on job creation in Punjab.

THE ENTREPRENEURIAL ATTITUDES AND SKILLS AMONG PHYSIOTHERAPIST AND ITS IMPACT ON JOB CREATION IN PUNJAB AS FOLLOWS:

The Rise of Physiotherapy Entrepreneurship: Physiotherapy, once seen primarily as a supportive healthcare service, has now evolved into a dynamic field with diverse entrepreneurial opportunities. Entrepreneurs in physiotherapy are venturing beyond traditional clinic setups to establish innovative ventures such as wellness centers, rehabilitation clinics, and mobile therapy services. This entrepreneurial spirit is not only reshaping the landscape of healthcare delivery but also fueling job creation in Punjab.

Addressing Healthcare Needs: Punjab, like many other regions, is facing an increasing demand for quality healthcare services, particularly in areas such as rehabilitation and physical therapy. Physiotherapy entrepreneurs are stepping in to bridge this gap by offering specialized services tailored to the needs of the community. Whether it's catering to the elderly population, athletes, or individuals with chronic conditions, these entrepreneurs are creating job opportunities for physiotherapists, assistants, and support staff.

Innovations and Technological Advancements: Entrepreneurship in physiotherapy is driving innovation and the adoption of cutting-edge technologies in rehabilitation practices. From wearable devices for remote monitoring to virtual reality-assisted therapy sessions, entrepreneurs are leveraging technology to enhance patient outcomes and experiences. This wave of innovation not only opens new avenues for job creation in Punjab but also positions the region as a hub for healthcare innovation and excellence.

Collaboration and Partnership: Physiotherapy entrepreneurs are forging strategic partnerships with existing healthcare facilities, sports clubs, and wellness centers to expand their reach and impact. By collaborating with hospitals, clinics, and fitness centers, these entrepreneurs are integrating physiotherapy services into existing healthcare ecosystems, thereby creating synergies and job opportunities for physiotherapists and allied healthcare professionals.

Training and Capacity Building: Entrepreneurship in physiotherapy is not just about providing services; it's also about nurturing talent and building capacity within the healthcare workforce. Entrepreneurial ventures in physiotherapy often include training institutes, academies, and mentorship programs aimed at grooming the next generation of physiotherapists and healthcare professionals. By investing in education and skill development, these entrepreneurs are not only meeting the growing demand for skilled professionals but also creating employment opportunities in Punjab.

CONCLUSION

Entrepreneurship in physiotherapy is playing a pivotal role in job creation and economic development in Punjab. By addressing healthcare needs, driving innovation, fostering collaboration, and investing in education, physiotherapy entrepreneurs are not only creating jobs but also transforming the healthcare landscape of the region. As Punjab continues on its path of growth and progress, entrepreneurship in physiotherapy will undoubtedly remain a key driver of prosperity and well-being for its people. Entrepreneurship in physiotherapy and its practice can create a huge positive impact on job creation and may decrease the youth migration in Punjab.

REFERENCES

1. Alam, Alam, Ms., Nasir, Rh., Nadeem, Mi., Tabassum, R. (2018). Determining entrepreneurship potential among physiotherapy students of punjab, pakistan.

2. Amandeep, Singh., Abhay, Kapoor. (2021). A Survey on Level of Awareness of Physiotherapy as a Career Option among Private School Students. International Journal of Health Sciences and Research, doi: 10.52403/IJHSR.20210708
3. Ana, Paula, Souza, Lima., Cristiane, Maria, da, Silva., Julio, Celestino, Pedron, Romani. (2014). Marketing na fisioterapia: um visão do empreendedor.
4. Deodat, E., Adenutsi. (2009). Entrepreneurship, job creation, income empowerment and poverty reduction in low-income economies.
5. Elizabeth, Emily, Watson., Catherine, J, Minns, Lowe. (2022). Exploring the business skills, experiences and preparedness of UK-based private physiotherapists when establishing and developing a physiotherapy business: A hermeneutic phenomenological study. Musculoskeletal science and practice, doi: 10.1016/j.msksp.2022.102694
6. M., Zaheer, Asghar. (2014). A Case Study: The Objective of the National Skills Strategy to Encourage Entrepreneurship and Technical Education and Vocational Training Authority-Punjab. Journal of Education and Practice,
7. Marc, Mussons-Torras., Elisenda, Tarrats-Pons. (2017). Modelo de Credibilidad Emprendedora en los estudiantes de enfermería y fisioterapia. doi: 10.6018/EGLOBAL.17.1.280281
8. Muhammad, Asghar. (2016). Adapting to Curriculum to Promote Entrepreneurial Intentions among the Students of Technical and Vocational Education in Punjab..
9. Raju, Sharma., Akhoury, Gourang, Kumar, Sinha. (2016). Impact of physiotherapy service utilization on physical and functional status of children with cerebral palsy in Jalandhar, Punjab, India. CHRISMED Journal of Health and Research, doi: 10.4103/2348-3334.183732

CHAPTER 22

EXPLORING THE DYNAMICS OF YOUTH INTEREST IN INTERNATIONAL MIGRATION FROM PUNJAB

Neeru Chopra

Assistant Professor, Govt College Ropar

ABSTRACT

International migration has always been a significant aspect of Punjab's cultural and social landscape. In recent years, there has been a growing interest among Punjab's youth in exploring opportunities abroad. This article aims to delve into the dynamics and factors that drive this interest, shedding light on the motivations and challenges faced by the young population in Punjab. Punjab is known for its vibrant and youthful population. Understanding the aspirations, dreams, and concerns of the youth is crucial in comprehending their interest in international migration. This research paper aims to explore the dynamics and factors influencing youth interest in international migration from Punjab. The study will analyze existing literature on international migration, with a focus on articles addressing youth perspectives and experiences. Migration, especially among the youth, is a complex phenomenon shaped by various factors. In this article, we will explore the challenges that young migrants face when embarking on journeys far from home. Understanding these challenges is crucial for both policymakers and individuals considering international migration.

Keywords: International Migration, Factors Influencing Youth Interest, Economic Factors, Push And Pull Factors, Educationl Aspirations

INTRODUCTION

Youth interest in international migration from Punjab is an important phenomenon that requires comprehensive exploration. Understanding the dynamics and factors influencing this interest can provide valuable insights for policymakers, educators, and other stakeholders involved in migration management and youth empowerment. The state of Punjab, located in northern India, has a long history of migration. Migration has been an integral part of Punjab's socio-economic landscape, with individuals seeking better economic opportunities and improved living conditions outside their home state or country. The aim of this research paper is to delve deeper into the dynamics and factors that contribute to youth interest in international migration from Punjab.

When it comes to resolving the complicated problem of youth migration across international borders, political scientists play an essential role. They are able to provide valuable insights and recommendations for the creation of policies that alleviate the circumstances that drive young people to migrate as a result of their knowledge in policy analysis, political theory, and international relations. It is possible for political scientists to determine the fundamental reasons for migration by conducting research on the political and economic conditions in both the country of origin and the

country of destination. These factors include political instability, a dearth of economic possibilities, and poor educational systems. With this knowledge, they are able to provide governments with advice on how to establish settings that are secure, successful, and capable of retaining their youth.

The ability of political scientists to construct and advocate for comprehensive policy frameworks that address the multifaceted nature of juvenile migration is one of the most important contributions that they have made. They have the potential to offer measures that will improve economic conditions by increasing the number of jobs available, expand educational possibilities, and guarantee political stability. For instance, political scientists might collaborate with governments to devise strategies that encourage young people to engage in entrepreneurial and innovative activities. These initiatives can provide young people with plausible alternatives to taking advantage of possibilities in other countries. In addition, they are able to assist in the development of educational reforms that are in accordance with the requirements of the labour market. This helps to ensure that young people obtain the skills necessary for employment in the local area.

In addition, political scientists have the ability to bring about international cooperation and conversation in order to address the issue of young migration. It is possible for them to contribute to the formation of agreements and partnerships that are beneficial to both the sending and receiving countries if they participate in diplomatic efforts and multilateral talks. These partnerships have the potential to result in the creation of programmes that provide assistance to young people in their respective countries of origin. These programmes may include exchange programmes, international scholarship programmes, and cooperative economic ventures. It is also possible for political scientists to fight for the protection of migrant rights. This would ensure that young migrants are treated fairly and have access to opportunities in their host countries, which would ultimately reduce the push forces that are present in their home nations.

Political scientists have the potential to play a role in the promotion of awareness and education on the effects of young migration, in addition to their role in the design of policies. They are able to bring attention to the long-term repercussions of losing a major section of the youth population, such as brain drain and demographic imbalances, by engaging in public discourse, publishing research, and engaging with the media. In order to garner support for policies that aim to retain young talent and create conditions in which young people may prosper without feeling pressured to migrate, political scientists can generate support for these policies by enlightening the public and legislators about these challenges.

The literature review will begin by analyzing studies on international migration in general, focusing on the concepts and theories related to motivation and decision-making processes. It will then narrow down to literature specifically addressing youth perspectives on international migration from Punjab. The review will consider articles that examine the motivations, aspirations, and experiences of young individuals in Punjab who express an interest in international migration.

The discussion will focus on the various factors that contribute to youth interest in international migration from Punjab, including economic motivations, educational aspirations, social networks, and cultural influences. Moreover, the discussion will explore the impacts of globalization and technological advancements on youth interest in migration. Additionally, the paper will examine the role of government policies and initiatives in shaping youth perceptions and opportunities for international migration. Overall, the research paper aims to provide a comprehensive understanding of the dynamics of youth interest in international migration from Punjab.

International migration is a global phenomenon that has attracted significant attention from researchers and policymakers. This research paper aims to explore the dynamics of youth interest in

international migration from Punjab. The youth population in Punjab has shown a growing interest in international migration, seeking opportunities for educational advancement, economic prosperity, and social mobility. The increasing interest in international migration among young individuals in Punjab can be attributed to various factors. These factors include economic motivations, educational aspirations, social networks, and cultural influences. The existing research revealed several key findings regarding the dynamics of youth interest in international migration from Punjab. Firstly, economic motivations emerged as a significant factor driving youth interest in international migration from Punjab. Youth in Punjab are motivated by the desire for better employment prospects and higher incomes, both of which are often perceived as more attainable through international migration. Secondly, educational aspirations play a crucial role in driving youth interest in international migration. Many young individuals in Punjab see international migration as an opportunity to pursue higher education in prestigious institutions abroad, which they perceive to offer better quality education and greater career prospects. Thirdly, social networks have a significant influence on youth interest in international migration from Punjab. Young individuals in Punjab often rely on their social networks, including family members, friends, and acquaintances who have already migrated internationally. These networks provide information, support, and guidance, which further fuel the interest in migration. Furthermore, the systematic review identified a complex interplay of push and pull factors that shape youth interest in international migration from Punjab. Push factors such as unemployment, lack of opportunities, and political instability in Punjab contribute to the desire among youth to migrate internationally. On the other hand, pull factors such as job opportunities, higher education prospects, and a better standard of living in destination countries attract young individuals in Punjab to consider international migration. The theoretical grounding of the existing literature on youth interest in international migration from Punjab is largely influenced by the push-pull theory. This theory suggests that individuals weigh the push factors (negative conditions in their home country) against the pull factors (positive conditions in destination countries) to make decisions about international migration. Overall, the research indicates that youth interest in international migration from Punjab is driven by a combination of economic, educational, and social factors. The dynamics of youth interest in international migration from Punjab are influenced by various factors. These factors include economic aspirations, educational opportunities abroad, social networks, push and pull factors, and the influence of the push-pull theory. The economic aspirations of young individuals in Punjab play a significant role in driving their interest in international migration. These individuals perceive international migration as an opportunity to escape unemployment, lack of opportunities, and low wages in Punjab. Additionally, the promise of higher wages and better career prospects abroad motivates youth in Punjab to consider international migration as a means to achieve their economic goals. Furthermore, the availability of educational opportunities abroad also contributes to youth interest in international migration. Young individuals in Punjab see international migration as a pathway to obtain quality education that may not be easily accessible in their home country. Moreover, the influence of social networks cannot be underestimated in shaping youth interest in international migration. These networks provide young individuals with information, resources, and support, facilitating their decision-making process and increasing their desire to migrate internationally. The push-pull theory, which emphasizes the interplay between push factors (such as economic hardships and limited opportunities in Punjab) and pull factors (including economic opportunities, better living conditions, and educational prospects in destination countries), also plays a significant role in shaping youth interest in international migration from Punjab. Additionally, the research suggests that the dynamics of youth interest in international migration from Punjab are influenced by sociopolitical and sociocultural factors. This cultural value encourages youth to seek a better future through migration. Furthermore, advancements in information technology and infrastructure have also impacted youth interest in international

migration. These advancements have made information about economic opportunities and living conditions in destination countries more accessible, thus increasing the appeal of international migration for young individuals in Punjab. Overall, the dynamics of youth interest in international migration from Punjab are multi-faceted and influenced by a variety of factors. These factors include economic motivations, educational opportunities, social networks, push-pull factors, sociopolitical and sociocultural influences, and advancements in information technology and infrastructure. Source:- Results suggest that economic push-pull factors influence intent to stay in the U.S., while political, social, socioeconomic, and sociopolitical reverse push-pull factors influence intent to return to their home country. The research indicates that economic push-pull factors play a significant role in determining youth's intent to stay in the destination country or return to their home country. The research also suggests that political, social, socioeconomic, and sociopolitical reverse push-pull factors contribute to youth's intent to return to their home country ^(Gesing & Glass, 2019). These factors may include the political climate in the destination country, social connections and support systems in the home country, socioeconomic opportunities and conditions, and sociopolitical factors such as cultural identity and belonging. Furthermore, the research highlights the influence of global workforce development, higher education, and immigration policy on youth interest in international migration. The discussion surrounding the dynamics of youth interest in international migration from Punjab emphasizes the role of various factors such as economic motivations, educational opportunities, social networks, cultural values, advancements in technology and infrastructure, and push-pull factors. Overall, these factors influenced youth interest in migration from Punjab. However, it is important to approach this topic with caution and avoid generalizations as individual motivations and experiences may vary. The availability of economic opportunities and the desire for a better future are significant push factors that drive youth interest in international migration from Punjab. In addition to economic motivations, educational opportunities also play a role in shaping youth interest in international migration from Punjab. They view migration as a pathway to access higher education and enhance their future prospects. Furthermore, social networks and connections, both within the home country and in potential destination countries, contribute to youth interest in international migration. They provide a sense of support, familiarity, and potential avenues for employment or educational opportunities. Advancements in technology and infrastructure also play a role in shaping youth interest in international migration. The availability of information and ease of mobility across different regions and countries have increased population mobility and influenced youth interest in migration.

Extensive research on international migration has established a connection between the likelihood of international migration and the underlying reasons that push or pull individuals to move. However, some studies have thoroughly investigated the relationship between international migration and the abilities and resources of households. The household's capacity is a crucial factor in understanding the magnitude and trajectory of international migration patterns (Nayyar, 2002). From a different perspective, the migration literature focuses on the elements that cause migration in an equilibrium model, which are necessary circumstances. However, it does not give enough importance to the conditions that are sufficient for migration, which are related to skills. It should be noted that the discussed capabilities refer to those possessed by individuals, such as innate talent, skills acquired through training, knowledge gained from experience, and expertise obtained via education (Nayyar, 2008). The capacities of an individual differ from their own inherent talents. Furthermore, it should be noted that these capacities will differ among individuals (Nayyar, 2008). While some discussions touch upon social capabilities, they fail to delve into specific subcategories such as religious entities, caste entities, geographical groupings, and so on (Massey et al, 1993). However, decision-making at these levels is solely for establishing policies and strategies that indirectly impact individual

decisions. However, the decisions made by a person are directly influenced by the abilities of the household to which the individual belongs.

The dynamics of international migration are influenced by several elements at different levels, including international, national, household, and individual influences. The interplay of these factors determines the outcomes. Individuals from various socio-religious-political-economic backgrounds engage in migration, but, international migration involves a discerning process that evaluates and decides which potential migrants ultimately become actual migrants. The varying economic, social, and demographic factors among households result in differing effects on migration decisions. The process of migration is not only crossing borders in reaction to causal causes, such as internal 'push' or external 'pull' forces, that compel individuals to migrate. This contradicts certain interpretations of international migration put forth by Castles and Miller (1998) and Solimano (2005). The determinants that impact migration can be categorised into macro and micro factors. The pull and push factors are primarily influenced by the macroeconomic policies of nations, which regulate the functioning of market forces in their economies. On the other hand, micro factors serve as tools that assist individuals in pursuing their goals by taking advantage of migration opportunities when local work opportunities are lacking. More precisely, at a larger scale, the scarcity of labour in developed economies prompts them to relax their immigration policies, while the absence of productive job opportunities in less developed or developing countries encourages the migration of their unemployed workforce as a means to alleviate the uncertainties in their economic, social, and political circumstances at home. Even in a developing country, the rule of inheritance that leads to the split and fragmentation of land holdings, which are the primary productive assets of rural society, serves as a significant driving force.

Nevertheless, the choice to move made by an individual at the individual level is never a solitary decision.

An individual may be driven by the confluence of unfavourable conditions in the local labour market, but enticed by the promising opportunities in the market. The information about positive market openings in overseas labour markets can be communicated to him through social and economic networks. The ability to seize such an opportunity is contingent upon the aptitude of the household to which the individual is affiliated.

Here, the question arises as to why the individual's capability alone is not adequate for their relocation.

The migration process is contingent upon the inherent aptitude, proficiency, educational attainment, and competencies of individuals. The households' capacities are what establish the necessary conditions. The financial constraints faced by households in funding migration can be overcome if individuals are provided with loans that do not require collateral guarantees. However, when it comes to emotional and urgent requirements, the availability of household resources remains a limiting factor.

FACTORS INFLUENCING THE CHOICE OF DESTINATION

Migration can be categorized into two types: permanent settlement, which is common in rich countries, and temporary earnings abroad, which is more prevalent in underdeveloped countries. The impetus for establishing permanent settlement stems from:

1. The motivating factors that influence the life cycle of migrants are primarily related to their desire to improve their living standards and future prospects. Initially, young unmarried male migrants intend to stay in the destination country for a few years to earn enough income.

However, as they become more integrated into the culture of the destination country and start their own families, their plans shift towards permanent settlement in that country.

2. Push forces in the life cycle: decrease in landholdings and limited employment chances or lack of desired job prospects at home due to poor progress in industrial and tertiary sectors. The decision for a migrant to stay temporarily is primarily driven by the implementation of external migration regulations, rather than being an individual's personal choice. This is a true reality for migrants who rely on work permits to go to Middle Eastern countries.

CONCLUSION

In conclusion, the research findings underscore the multifaceted nature of youth interest in international migration from Punjab. Economic opportunities, pursuit of higher education, and the aspiration for a better quality of life emerge as key drivers prompting the youth population to consider migration. The interplay of push and pull factors delineates the intricate web of motivations that influence the decision-making process for young individuals in Punjab. Understanding these dynamics is crucial for policymakers and stakeholders to effectively address the needs and aspirations of the youth population in the context of international migration. Furthermore, the multifaceted nature of these motivations emphasizes the importance of devising comprehensive strategies that encompass economic, educational, and social dimensions to provide viable alternatives and opportunities within Punjab, thereby potentially mitigating the necessity for international migration among the youth.

REFERENCES

1. Asis, Maruja M. B. and Nicola Piper (2008). "Researching International Labor Migration in Asia." *The Sociological Quarterly*, vol. 49, no. 3, pp. 407-431. JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/40220077>.
2. Castles, S. and Miller, M.J. (1998). "The age of migration: international population movements in the modern World, Basingstoke: Macmillan (Second edition).
3. Chopra, Sanjeev. "Punjab Has a Bigger Problem Than Amritpal: Young People with One-Way Ticket to Canada." *The Print*, 4 Apr. 2023, <https://theprint.in/opinion/punjab-has-a-bigger-problem-than-amritpal-young-people-with-on-e-way-ticket-to-canada/1495482/>.
4. Nayyar (2002), 'Cross Border Movements of People' in Deepak Nayyar (ed.), *Governing Globalization: Issues and Institutions*, Oxford University Press, Oxford .
5. Nayyar (2008), "Globalisation and Development", Oxford University Press, New Delhi.
6. Nayyar, D. (1988), 'The Political economy of International Trade in Services', *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 12, No 2, PP. 279-98. Nayyar, D. (1989). "International Labor Migration from India: A Macro-Economic Analysis" in R. Amjad (ed), "To The Gulf and Back, Studies on the Economic Impact of Asian Labor Migration",
7. Nayyar, D. (1994a), 'International Labor Movements, Trade Flows and Migration Transitions: A theoretical Perspective', *Asian and Pacific Migration Journal*, Vol.3, PP .31-47.
8. Nayyar, D. (1994). *Migration, Remittances and Capital Flows*, Oxford University Press, Delhi
9. Parkes, Roderick. "Migration: new 'push' and 'pull' dynamics." *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, 2015, <https://www.jstor.org/stable/resrep06863>.
10. Singh, Puran. "Dynamics of international migration from rural Punjab a case study of hoshiarpur and kapurthala districts." *Jawaharlal Nehru University*, 2016. Shodhganga, <http://hdl.handle.net/10603/121652>.
11. Solimano, A. (2005). "Development Cycles, Political Regimes and International Migration: Argentina in the Twentieth Century". In George J. Borjas and Jeff Crisp, *Palgrave*.

CHAPTER 23

EMPOWERMENT OF PUNJAB THROUGH MUSIC EDUCATION: A STRATEGY TO CURB MIGRATION

Nitish Kumar

Research Scholar, Desh Bhagat University, Mandi Gobindgarh

ABSTRACT

Migration from Punjab, India, has become a significant issue driven by various socio-economic factors in recent years. This article proposes a strategic approach to address migration by using music education as a tool for empowerment and community development. Deeply embedded in Punjab's cultural heritage, music offers a unique avenue for fostering pride, preserving heritage, and promoting socio-economic growth. By integrating music education into the curriculum, encouraging cultural identity, creating economic opportunities, and connecting communities, Punjab can reduce migration and build a more prosperous future for its residents.

Keywords with Meanings:

1. **Socio-economic factors:** Conditions relating to both social and economic aspects that influence people's decisions and behaviors, such as employment opportunities and income levels.
2. **Music education:** Teaching and learning activities related to music, which can enhance cognitive skills, cultural understanding, and personal development.
3. **Cultural heritage:** Traditions, customs, and artifacts passed down through generations that hold historical and cultural significance.
4. **Social cohesion:** The bonds that bring people together in a society, promoting trust, cooperation, and a sense of belonging.
5. **Cognitive development:** The growth and maturation of intellectual abilities such as thinking, reasoning, and problem-solving.
6. **Cultural pride:** A sense of respect and esteem for one's cultural heritage and traditions.
7. **Local musicians:** Artists and performers who create and share music within their own community or region.
8. **Digital platforms:** Online services and technologies that facilitate the distribution and consumption of digital content, including music.
9. **Community engagement:** The process of involving local people in the planning and decision-making activities that affect their lives and communities.

INTRODUCTION

Migration from Punjab has been a complex phenomenon shaped by socio-economic, cultural, and political factors. Economic disparities, limited job opportunities, and aspirations for a better life drive individuals to seek opportunities outside the state. Additionally, social and cultural dynamics play a role, with many seeking exposure to diverse experiences. This article explores the potential of music education as a strategic tool to empower individuals, preserve cultural heritage, and curb migration in Punjab. By leveraging the power of music, Punjab can promote socio-economic development and create a more inclusive society.

UNDERSTANDING MIGRATION IN PUNJAB

Migration from Punjab has been a significant phenomenon with multifaceted causes and consequences. Scholars have extensively studied migration using various theoretical frameworks to understand its complexities. The neoclassical economic theory, for instance, highlights the role of wage differentials between origin and destination countries as a primary driver of migration. In Punjab's case, economic disparities and limited job opportunities have historically prompted people to seek employment abroad, particularly in countries like Canada, the United States, and the United Kingdom. The new economics of labour migration theory emphasizes the importance of household strategies and social networks in migration decisions. For Punjabi migrants, family ties and community networks often play a crucial role in facilitating the migration process, with established diaspora communities providing support and guidance to new arrivals.

Migration from Punjab reflects broader global trends driven by economic disparities and aspirations for a better life. The lack of employment opportunities, particularly in rural areas, pushes individuals, especially the youth, to seek opportunities elsewhere. Additionally, social factors, such as the desire for better education and exposure to diverse cultures, contribute to migration. Understanding these drivers is essential for developing effective strategies to address migration and promote sustainable development in Punjab.

Furthermore, the segmented labour market theory sheds light on the structural inequalities and labour market segmentation that influence migration patterns. In Punjab, agricultural labourers and skilled professionals may experience limited mobility within the local labour market, leading them to seek opportunities abroad where their skills are in demand. The world systems theory broadens the scope of analysis by situating migration within the context of global economic relationships, highlighting the impact of colonialism, capitalism, and globalization on migration and development patterns. Punjab's colonial history and subsequent integration into global markets have shaped its socio-economic landscape and contributed to migration dynamics.

The social capital theory provides insights into the importance of social networks and community connections in facilitating migration processes. Within Punjabi communities, kinship networks, religious institutions, and caste-based social capital can serve as valuable resources for migrants, providing access to information, financial support, and emotional solidarity. Additionally, cultural theories emphasize the role of cultural identity in shaping migration aspirations and experiences. For Punjabi migrants, maintaining a connection to their cultural heritage and identity often serves as a driving force behind their migration decisions and eventual return home.

In this context, music education emerges as a promising avenue for intervention to reduce migration from Punjab. Punjabi music holds immense cultural significance, serving as a powerful expression of identity and heritage for the Punjabi diaspora. By fostering an appreciation for Punjabi music and cultural traditions through education, individuals can develop a stronger sense of attachment to their

homeland, reducing the allure of migration abroad. Music education programs can play a vital role in preserving and promoting Punjabi musical traditions, ensuring that future generations have the opportunity to learn and connect with their cultural heritage.

Economically, investing in music education can create local opportunities for musicians and artists, thereby alleviating the economic pressures that drive migration. By nurturing a vibrant music industry within Punjab, policymakers can stimulate job creation and economic growth, providing viable alternatives to seeking employment abroad. Moreover, music education contributes to social cohesion and community development, fostering a sense of pride and belonging among residents. Through collaborative efforts between government agencies, non-governmental organizations, and local communities, music education initiatives can be scaled up and integrated into formal education systems, ensuring widespread access to cultural enrichment opportunities.

Furthermore, Punjabi music has the potential to serve as a powerful tool for cultural diplomacy and soft power projection on the global stage. Internationally renowned artists like Gurdas Maan, Satinder Sartaaj, and Diljit Dosanjh have helped elevate the profile of Punjabi music, attracting audiences from diverse backgrounds. By promoting Punjabi music festivals, cultural exchanges, and collaborations with international artists, Punjab can showcase its rich cultural heritage and strengthen its global reputation. This, in turn, can reduce the allure of migration by providing opportunities for recognition and success within Punjab itself.

THE POWER OF MUSIC EDUCATION

Music, deeply rooted in Punjab's cultural fabric, holds immense potential as a tool for empowerment and community development. Beyond its artistic value, music possesses unique qualities that can enhance personal development, creativity, and social cohesion. Music education emerges as a powerful tool for empowering individuals, preserving cultural heritage, and fostering a sense of community. By providing musical knowledge and skills, Punjab can open up new opportunities for its citizens and inspire positive social change.

BENEFITS OF MUSIC EDUCATION

Music education offers a wide range of benefits that extend beyond artistic expression. Research indicates that engagement with music enhances cognitive development, improves academic performance, and stimulates critical thinking skills. Additionally, participation in music-related activities fosters social cohesion, empathy, and intercultural understanding. By integrating music education into the curriculum, Punjab can equip its youth with the skills and competencies needed to thrive in an interconnected world.

Integrating Music into the Curriculum:

To harness the transformative potential of music education, integration into formal curricula is essential. By incorporating music as a core subject in schools and educational institutions, Punjab can ensure widespread access and participation. Structured music programs should be tailored to cater to diverse interests and skill levels, providing students with opportunities to learn and engage with music. This holistic approach enables students to develop a comprehensive understanding and appreciation of the cultural and academic significance of music.

Promoting Cultural Identity and Pride:

Music plays a crucial role in shaping cultural identity and fostering a sense of pride and belonging. In Punjab, where music is deeply intertwined with daily life, leveraging music education can preserve

cultural heritage and instill a sense of pride in one's roots. By immersing students in the region's diverse musical traditions, educators can cultivate an appreciation for Punjab's rich cultural tapestry. This sense of cultural identity strengthens social cohesion and fosters a deeper connection with the community.

CREATING ECONOMIC OPPORTUNITIES

Music can also drive economic growth and sustainable development. By nurturing talent and supporting local musicians, Punjab can harness the economic potential of the creative industries. Music festivals, events, and tourism initiatives centered around Punjab's musical heritage can stimulate economic activities and promote cultural tourism. Additionally, investing in music production and digital platforms can create opportunities for artists to showcase their work and reach global markets.

COMMUNITY ENGAGEMENT AND EMPOWERMENT

Community engagement is crucial for the success of music education initiatives. By involving stakeholders at all levels, Punjab can foster a sense of ownership and collective responsibility. Community-based music programs, workshops, and outreach efforts serve as platforms for support and social cohesion. Empowering individuals to share their stories and perspectives through music amplifies their voices and encourages positive change within communities.

CONCLUSION

Music education presents a strategic approach to empowering individuals, preserving cultural heritage, and curbing migration in Punjab. By integrating music into the curriculum, promoting cultural identity, creating economic opportunities, and engaging communities, Punjab can address the drivers of migration and foster sustainable development. As Punjab embraces music as a catalyst for transformation, it reaffirms its commitment to nurturing talent, preserving cultural heritage, and building a more prosperous future for its residents. By addressing the cultural, economic, and social aspects of migration through music education, Punjab has the potential to play a transformative role in curbing migration from the region. Drawing insights from various migration theories, policymakers can develop comprehensive strategies that leverage the power of music to preserve cultural heritage, stimulate economic growth, and promote social cohesion. By investing in music education, Punjab can empower its residents to embrace their cultural identity and contribute to the region's prosperity and vibrancy.

REFERENCES

1. **Massey, Douglas S.**, *"Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium."* Oxford University Press, 1998.
2. **Campbell, Patricia Shehan, and Carol Scott-Kassner.** *"Music in Childhood: From Preschool through the Elementary Grades."* Schirmer, 2019.
3. **Nettl, Bruno.** *"The Study of Ethnomusicology: Thirty-One Issues and Concepts."* University of Illinois Press, 2015.
4. **Bennett, Andy, and Richard A. Peterson.** *"Music Scenes: Local, Translocal, and Virtual."* Vanderbilt University Press, 2004.
5. **Hesmondhalgh, David, and Andy C. Pratt.** *"Cultural Industries and Cultural Policy."* Routledge, 2005

6. **Putnam, Robert D.** *"Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community."* Simon & Schuster, 2000.
7. **Woolcock, Michael, and Deepa Narayan.** *"Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy."* World Bank Research Observer, 2000.
8. **Castles, Stephen, and Mark J. Miller.** *"The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World."* Guilford Press, 2020.
9. **Cummings, Milton C. Jr.** *"Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey."* Center for Arts and Culture, 2003.

CHAPTER 24

THE TRANSFORMATIVE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN FOSTERING LOCAL BUSINESS INITIATIVES AND JOB CREATION: CASE STUDIES FROM INDIA

Ravneet Kaur

Government College Ropar

ABSTRACT

Entrepreneurship education is increasingly recognized as a vital catalyst for economic development, particularly in emerging economies like India. This paper explores the impact of entrepreneurship education on local business development and job creation, drawing insights from case studies across different regions of India. Through qualitative analysis, the paper examines the role of entrepreneurship education programs in empowering individuals to start and grow businesses, thereby contributing to economic growth and employment generation at the grassroots level. The findings highlight the significance of targeted entrepreneurship education initiatives in building resilient entrepreneurial ecosystems and driving sustainable development in India.

Keywords- Entrepreneurship Education, Business Development, Employment, Innovation

INTRODUCTION

Entrepreneurship is widely acknowledged as a key driver of economic growth, innovation, and job creation worldwide. In countries like India, where entrepreneurship is increasingly seen as a pathway to socio-economic development, nurturing a culture of entrepreneurship and supporting local business initiatives are critical imperatives. Entrepreneurship education, defined as the process of imparting knowledge, skills, and attitudes necessary to start and grow businesses, plays a pivotal role in nurturing entrepreneurial talent and fostering vibrant entrepreneurial ecosystems. This paper aims to explore how entrepreneurship education contributes to the development of local businesses and the creation of employment opportunities in India, leveraging insights from case studies conducted across various regions.

LITERATURE REVIEW

Entrepreneurship Education and Local Business Development: Entrepreneurship education equips individuals with the knowledge, skills, and mindset required to identify and pursue entrepreneurial opportunities. Extensive research has demonstrated a positive correlation between entrepreneurship education and the establishment and growth of new ventures (Fayolle et al., 2014; Guerrero et al., 2016). By providing aspiring entrepreneurs with the necessary tools and resources, entrepreneurship education acts as a catalyst for local business development.

Impact on Job Creation: Entrepreneurship education not only encourages individuals to become job creators but also equips them with the skills to generate employment opportunities for others. Numerous studies have highlighted the significant impact of entrepreneurship education programs on job creation, particularly in sectors such as small and medium enterprises (SMEs) (Dabic et al., 2012). By fostering a culture of innovation and risk-taking, entrepreneurship education contributes to the creation of sustainable jobs at the local level.

METHODOLOGY

This research adopts a qualitative approach, focusing on case studies from diverse regions of India. The cases are selected based on their relevance in highlighting the impact of entrepreneurship education on local business initiatives and job creation. Data is collected through interviews, surveys, and documentary analysis, enabling an in-depth exploration of the subject matter.

CASE STUDIES

1. **Case Study 1:** Entrepreneurship Development Institute of India (EDI), Gujarat: The Entrepreneurship Development Institute of India (EDI) located in Gujarat is renowned for its entrepreneurship education programs aimed at fostering entrepreneurial talent among youth and aspiring entrepreneurs. Through its comprehensive curriculum and experiential learning opportunities, EDI has empowered numerous individuals to establish successful businesses, thereby contributing to job creation and economic development in the region.
2. **Case Study 2:** National Institute for Entrepreneurship and Small Business Development (NIESBUD), Uttar Pradesh: NIESBUD, situated in Uttar Pradesh, offers entrepreneurship education programs targeting marginalized communities and aspiring entrepreneurs from rural areas. By providing specialized training and support services, NIESBUD has played a crucial role in promoting inclusive entrepreneurship and creating employment opportunities in underserved regions.
3. **Case Study 3:** Atal Innovation Mission (AIM), Pan-India: The Atal Innovation Mission (AIM) is a flagship initiative of the Government of India aimed at fostering innovation and entrepreneurship among students and startups. Through various programs such as Atal Tinkering Labs and Atal Incubation Centers, AIM has catalyzed entrepreneurial activities across different sectors, leading to the emergence of innovative startups and job creation.

ANALYSIS AND DISCUSSION

The analysis and discussion section delve deeper into the findings from the case studies, exploring the mechanisms through which entrepreneurship education fosters local business initiatives and job creation in India.

Impact of Hands-on Training and Mentorship:

One of the key findings across all case studies is the importance of hands-on training and mentorship in nurturing entrepreneurial talent. Entrepreneurship education programs that offer practical, experiential learning opportunities enable aspiring entrepreneurs to develop essential skills and gain real-world insights into business operations. For instance, at the Entrepreneurship Development Institute of India (EDI), participants engage in immersive learning experiences such as business simulations, case studies, and interaction with industry experts, which equip them with the knowledge and confidence to launch and manage their ventures effectively. Similarly, mentorship programs offered by institutions like the National Institute for Entrepreneurship and Small Business

Development (NIESBUD) provide aspiring entrepreneurs with personalized guidance and support, helping them navigate challenges and capitalize on opportunities in their entrepreneurial journey.

Access to Funding and Resources:

Another critical aspect highlighted in the analysis is the importance of access to funding and resources in enabling entrepreneurial ventures to thrive. While entrepreneurship education equips individuals with the requisite skills and knowledge to start businesses, access to financial resources is often a significant barrier, particularly for aspiring entrepreneurs from underserved communities. However, initiatives like the Atal Innovation Mission (AIM) address this challenge by providing funding support and incubation facilities to promising startups and innovators. By offering grants, seed capital, and access to venture capital networks, AIM empowers entrepreneurs to scale their ventures and create employment opportunities, thereby contributing to economic growth and prosperity.

Promoting Inclusive Entrepreneurship

The analysis also underscores the importance of promoting inclusive entrepreneurship to ensure that all segments of society have equitable access to entrepreneurial opportunities. Entrepreneurship education programs must be tailored to cater to the specific needs and aspirations of diverse communities, including women, rural entrepreneurs, and marginalized groups. For instance, NIESBUD's outreach programs target women entrepreneurs and artisans from rural areas, providing them with skill-building workshops, market linkages, and financial literacy training. Similarly, initiatives like AIM prioritize diversity and inclusion, encouraging participation from underrepresented groups and promoting entrepreneurship as a vehicle for social and economic empowerment.

CATALYZING INNOVATION AND TECHNOLOGY ADOPTION

Furthermore, the analysis highlights the role of entrepreneurship education in catalyzing innovation and technology adoption across various sectors. In today's digital age, technological advancements and innovation-driven entrepreneurship are essential drivers of economic growth and competitiveness. Entrepreneurship education programs that emphasize innovation and technology entrepreneurship equip individuals with the knowledge and skills to leverage emerging technologies and create disruptive solutions to address societal challenges. For example, AIM's Atal Tinkering Labs provide school children with hands-on experience in STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) fields, fostering a culture of innovation and creativity from a young age. Similarly, incubation centers supported by AIM offer state-of-the-art infrastructure and technical expertise to startups working on cutting-edge technologies such as artificial intelligence, blockchain, and renewable energy.

REFERENCES

1. Fayolle, A., Gailly, B., & Lassas-Clerc, N. (2014). Assessing the impact of entrepreneurship education programmes: A new methodology. *Journal of Small Business Management*, 52(2), 345-364.
2. Guerrero, M., Rialp, J., & Urbano, D. (2016). The impact of desirability and feasibility on entrepreneurial intentions: A structural equation model. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 12(2), 455-476.
3. Dabic, M., Daim, T., Bayraktar, E., Novak, I., & Basic, M. (2012). Exploring gender differences in attitudes of university students towards entrepreneurship: An international survey. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 4(3), 316-336.

CHAPTER 25

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੂਪ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਸ਼ਮਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਭੂਗੋਲ ਵਿਭਾਗ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਰੋਪੜ

ਸਾਰ- ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲਹਿਰ ਚੰਗੀ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕੈਨੇਡਾ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ, ਯੂ.ਏ.ਈ., ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਜਰਮਨ, ਯੂਰਪ ਆਦਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਨੌਜਵਾਨ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦਾ ਰੁੱਖ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚੋਂ ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਜਾਂ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਦੌੜ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਬਦਲਾਅ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਸ਼ਬਦ ਕੁੰਜੀ : ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼, ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਪਰਵਾਸ, ਖੇਤੀਪ੍ਰਧਾਨ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ, ਬੇ-ਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਭਵਿੱਖ, ਹਰਿਤਕ੍ਰਾਂਤੀ

ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਪ੍ਰਵਾਸ :- ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਕ ਥਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਾਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਲਈ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦੂਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਾਸ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਪਿੰਡ, ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ, ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸਵਾਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾ ਸਕੇ। ਪਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਲੱਖਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਚੰਗੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਚੰਗੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਅੰਕੜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਮੀਖਿਆ

(Anonymous 2005) ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਭਾਲ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਹੈ।

(Satter 2009) ਮਨੁੱਖ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਦਲ ਲੈਣਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਹੈ।

(Datta 2002) ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(Sattar 2009) ਘਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਇਕ ਸਾਧਨ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ

ਪੰਜਾਬ ਇਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੂਬਾ ਹੈ। (Census 2011) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਇਕ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ 63 ਫੀਸਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ 36 ਫੀਸਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1971-72 ਤੋਂ 1985-86 ਤੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਵਿਚ ਵਾਧਾ 5.7 ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਸੀ। ਸਾਲ 1990 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਕਮੀ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। (Singh 2009) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੌਸਮ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। (ਗੁਲਾਟੀ 2017) ਅਨੁਸਾਰ 2004-05 ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੀ ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਘੱਟ ਕੇ 1.61 ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚੋਂ ਘੱਟਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦਾ ਰੁਖ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਬਲਕਿ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਘਾਟਾ ਸਹਿਣ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚ ਦੋ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਅੱਜ ਸਮਾਂ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਰਗੇਨਿਕ ਖੇਤੀ, ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ, ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ, ਆਦਿ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਵਿਚ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਏ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਦੀ ਚੋਣ

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦਾ ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਲਈ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜਲੰਧਰ, ਕਪੂਰਥਲਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਜਾਂ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਕਰੀਬਨ 90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਯੂ.ਐਸ.ਏ, ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਜਿਲ ਹਨ। ਦੁਆਬਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਧੰਦੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਯੁਵਕ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦਾ ਰੁਖ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦਾ ਰੁਖ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਨ

1. ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਗੈਰ ਆਰਥਿਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

2. ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਹਨ। ਘੱਟ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ।
3. ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਲਗਾਤਾਰ ਘੱਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
4. ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਘੱਟ ਮੁਆਵਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਘਰੇਲੂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।
5. ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਫਸਲਾਂ ਕਣਕ ਤੇ ਚਾਵਲ ਦੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਹੀ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਜ਼ਮੀਨ ਧਾਰਕਾਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
6. ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਗਰੀਨ ਕਾਰਡ ਹੋਲਡਰ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸਵਾਰਨ ਤੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ

1. ਰਵਾਇਤੀ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਫਲ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚ ਡਰੈਗਨ ਫਲ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।
2. ਮੱਕੀ ਦੀ ਫਸਲ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਵੱਧ ਰਹੀ ਈਥਨੋਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
3. ਸਾਉਣੀ ਦੀਆਂ ਦਾਲਾਂ ਅਤੇ ਸੋਇਆਬੀਨ ਦੀ ਖੇਤੀ ਰਵਾਇਤੀ ਫਸਲ, ਚਾਵਲ ਨੂੰ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਜਣਨ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਕਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
4. ਜੈਵਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ।
5. ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
6. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸਾਧਨ ਹੈ।

ਨਿਚੋੜ : ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰ, ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੰਗਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ, ਚੰਗੀ ਕਮਾਈ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੋਆਬਾ ਖੇਤਰ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ, ਨਵੇਂ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਵੀਂ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਚੰਗੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

REFERENCES

1. Agnihotri, N. (2016). An analysis of Remittances by NRIs; A case study of Shaheed Bhagat Singh Nagar of Punjab. [M.Phil. Dissertation, Submitted to Department of Economics, Punjabi University Patiala.
2. Dubey'S. & Mallah, V.(2015). Migration; causes and effects. The Business and Management Review, 5(4), 229-232.
3. Gurucharan, G.(2013). The future of Migration from India: Policy, strategy and modes of Engagement. [A Report]. ICM (India Centre for Migration). New Delhi. Retrieved 10-10-2018, from http://mea.gov.in/images/attach/I_G_Gurucharan.pdf.
4. Kaur, G.Kaur,S., Dharampal, Rashmi Kaur, R.Kaur,S., and Jyoti (2021). Socio Economic and demographic Analysis of International Migration from Rural Punjab.
5. Taylor, Steve and Manjit Singh. "Punjab's Doaban migration-development nexus; Transnationalism and caste domination."Economic and Political weekly 43, no.24(2013).
6. Zachariah, Kunniparabil Curien, E.T. Mathew, and S. Irudaya Rajan. "Social, economic and demographic consequences of migration on Kerala. "International Migration 39, no.2(2001), 43-71.
7. Gulati, L. (1993). The absence of their man: the impact of male migration on women. New Delhi sage.

CHAPTER 26

ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ: ਅੰਤਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਵਾਦ

ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ. ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ, ਰੋਪੜ

ਐਬਸਟ੍ਰੈਕਟ:- ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਭਾਗ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲੰਬੇ ਕਾਲ ਖੰਡ ਲਈ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਤਿਕ ਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪਰਿਵਾਰਕ, ਸਾਕਾਦਰੀ ਵਿਗਾੜ, ਅਨੇਕਾ ਵਿਆਹ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਸਟਮਚਾਰ ਤੇ ਅਦਬ-ਆਦਾਬ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸੰਬੰਧਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਈਕੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਬਦਲਾਓ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ:- ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾ ਪਰ + ਵਾਸ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਭਾਵ ਬੇਗਾਨਾ ਵਾਸੀ ਭਾਵ ਵਸਨੀਕ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਈ ਧਰਤੀ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਜਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਪਰਾਏ ਸਥਾਨ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦ Immigrant ਅਤੇ ਅਵਾਸੀ ਦਾ Emigrant ਹੈ। ਇਸ ਦੇਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੇਨਿਕਾ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

“The term Emigrant refers to someone who leaves a country while the word immigrant refers to someone who enters a country.

ਪਰਾਈਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਆਰਥਕ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਚਰਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, “ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਾਈਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਤੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ।”

ਸੋ ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਾਈ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ,

“ਪਰਾਈਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਜਾ ਵਧੇਰੇ ਆਰਥਕ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਚਰਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ”।

ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਛੱਡਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪਰਾਈ ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਹੱਡ ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਜੋ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਰਥਕ ਤੰਗੀਆਂ ਆਈਆਂ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਆਰਥਕ ਤੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕੇ ਪਰ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਦਵੰਦ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪਰਖਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਇਕੱਲਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਟੁੱਟਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਦਵੰਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਧਰਤੀਆਂ ਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼, ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ਾਂ, ਵਧੇਰੇ ਆਰਥਿਕ ਵਸੀਲਿਆਂ (ਪੂਰਤੀ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਸਿਧੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਭਾਗ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲੰਬੇ ਕਾਲ ਖੰਡ ਲਈ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਤਿਕ ਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਨਾਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:-

1. ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਈ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. ਦੂਸਰਾ ਕਿਰਤ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
3. ਤੀਸਰੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਉਹ ਪਰਵਾਸੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
4. ਚੌਥਾ ਸ਼ਾਰਨਾਰਥੀ ਲੋਕ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਜਾ ਤਾਂ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ।
5. ਪੰਜਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਪਰਵਾਸ ਜਾਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਗੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਥੇ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਲੁਕ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆ ਸਕਣ।

ਹੁਣ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁੱਚੀ ਕਿਉਂ ਵਧੀ ਅਜਿਹੇ ਕਿਹੜੇ ਵਰਤਾਰੇ ਸਨ ਜੋ ਇਸ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਆਰਥਕ ਬਹੁਲਤਾ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪਰਵਾਸ ਹੁਣ ਕਈ ਪਰਤਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ – “ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ

ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਆਰਥਿਕ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਖਾਤਰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਸ਼ੁਭਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਹਨਤੀ, ਸਿਰੜੀ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਖ਼ਤ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਮਾ, ਸ਼ਿਆਮ, ਮਲਾਇਆ, ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਆਦਿ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਆਦਿ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।”

ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ:- ਪਰਿਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਲਬਾਦਗਾਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਅ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਿਓ-ਪੁੱਤਰ, ਪਿਓ-ਧੀ, ਮਾਂ-ਪੁੱਤ, ਮਾਂ-ਧੀ, ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਜੁਗਤ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ “ਫੈਮਲੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ” ਨੂੰ ਜਮਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦਬਾਓ ਹੇਠ ਸੰਜੁਗਤ ਫੈਮਲੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਸਾਹਮਣੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਚਿੰਨ ਲਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇਹ ਕੰਸੈਪਟ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਰੇੜਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ Arranged ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ, ਇੱਕੋ ਵਿਆਹ (Monogamy), ਧੁਰੇ ਸੰਜੋਗ ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਮਾਂ, ਭੈਣ, ਧੀ, ਪਤਨੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਮੂਹਰੇ ਸੁਆਲ ਖੜੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਸੰਕਲਪ ਦੁਆਲੇ ਸ਼ਾਜਿਮੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉਸਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉਭਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

1) **ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਾਕਾਦਰੀ ਵਿਗਾੜ:-** ਅੰਨ੍ਹੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਰੁਚੀ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਾਕਾਦਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਦੂਸਰੇ ਮੁਲਕੀ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਨੂੰਨੀ, ਉੱਤਮ, ਪੱਕਾ ਤੇ ਫੇਰੀ ਢੰਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਪਰਵਾਸੀ ਵਿਆਹ ਵਿਧੀ ਦੇ ਰੋਚਕ ਪੈਟਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਨ।

ਉ) ਵਲੈਤੀ ਲਾੜਾ ਲਾੜੀ:- ਬਾਹਰ ਪਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਇਧਰਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤਾ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਜੇ ਉਹ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਉੱਚੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਡਿਗਰੀ ਵਾਲਾ ਲਾੜਾ ਹੱਥ ਜੋੜੀ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਰਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਕੁੜੀ ਲਿਜਾਣ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਰਪਿਤ ਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਪੇ ਬੁੱਢੇ, ਦਹਾਜ਼ੂ, ਸ਼ਰਾਬੀ, ਅਧਖੜ੍ਹ, ਅਨਪੜ੍ਹ, ਵਲੈਤੀ ਲਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਲੈਤੀ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪੱਕਾ ਪਰਮਿਟ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ “ਪਰਵਾਸੀ ਵਰ” ਸਰਬ ਕਲਾ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਨਿਬੜਤਾ ਹੈ। ਪਿੱਛੋਂ ਜੋ ਵਾਪਰਦਾ ਵਾਪਰੇ ! ਵੇਖੀ ਜਾਊ !

ਅ) ਕਾਗਜ਼ੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਵਿਆਹ:- ਅਤਿਅੰਤ ਨੇੜੇ ਦੇ ਕਦੇ ਨਾ ਸੋਚੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰੇਆਮ ਪੂਰੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ/ਸਮਾਜ ਸਨਨੁੱਖ ਪੂਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਿਆਦਾ ਮੁਤਾਬਕ ਵਿਆਹ ਰਚਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ, ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਤਸਦੀਕੀ ਵਿਆਹ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ, ਸਰਕਾਰੀ ਰਜਿਸਟਰਡ ਵਿਆਹ, ਹਨੀਮੂਨ ਵਾਸਤੇ ਹੋਟਲਾਂ ਦੀ ਬੁਕਿੰਗ, ਫੋਟੋਆ ਐਲਬਮਾਂ ਸਭ ਅਸਲੀ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜੇ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਨਕਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੈਣ ਦਾ ਭਰਾ ਨਾਲ, ਪਿਉ ਦਾ ਧੀ ਨਾਲ, ਭੂਆ ਦਾ ਭਤੀਜੇ ਨਾਲ, ਗੱਲ ਕੀ ਹਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਨਹੀਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਵਿੱਤਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਖਿਲਵਾੜ ਕੀ ਹੋ ਸਦਾ ਹੈ?

ੲ) **ਫਰਾਡ ਵਿਆਹ:-** ਵਿਆਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਕੈਂਡਲ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ਾ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈ ਕੁੜੀ ਦੱਸ ਕੇ ਮੋਟਾ ਸੌਦਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਵਿਆਹ ਫਰਜ਼ੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਗਰੋਂ ਮੁਕਲਾਵੇ ਆਈ ਲਾੜੀ ਸਭ ਕੁਝ ਬਟੋਰ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਾਹਰੋਂ ਆਇਆ ਮੁੰਡਾ ਦੱਸ ਕੇ ਕੁੜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮੋਟਾ ਸੌਦਾ ਤਹਿ ਕਰ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਹਨੀਮੂਨ ਮਨਾਂ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਜਾਣਾ ਤੇ ਮੁੜ ਹੱਥ ਨਾ ਆਉਣਾ ਵੀ ਦਸਤੂਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਦੇ ਪੁਜਦੇ ਟਾਊਟਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ) **ਠੇਕਾ ਵਿਆਹ:-** ਜਰਮਨ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਉਥੇ ਸਿਟੀਜਨ ਬਣਨ ਲਈ ਵਿਆਹ ਵਿਧੀ ਅਪਣਾਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇੱਧਰ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ, ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੀ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਤੇ ਪਤਨੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਕਾਗਜ਼ੀ ਤਲਾਕ ਲੈ ਕੇ ਉਧਰ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਗੋਰੀਆਂ/ਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਠੇਕੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਕਮ ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਵਿਆਹ ਰਚਾਏ ਤੇ ਪੱਕੇ ਹੋਏ।

ਇਹਨਾਂ ਅਜਬ ਵਿਆਹ ਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਵਿਆਹ ਵਰਗੀ ਪਵਿੱਤਰ ਰੀਤ, ਅਤਿ ਨਿਕਟ ਸਾਕਾਦਾਰੀ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਤਹਿਸ ਨਹਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

2) **ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਆਹ:-** ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਚਾਲਾਂ ਚਲ ਕੇ ਕਈ ਕਈ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਪ ਅਧਪੜ੍ਹ ਜਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਥੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਐਮ.ਏ ਪਾਸ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪ ਹੀਨ-ਭਾਵਨਾ (Inferiority complex) ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕੁਕਰਮ ਕੱਚੀ ਉਮਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਪਵਿੱਤਰ ਮਨੋਭਾਵਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਵਲੂੰਧਰ ਕੇ ਰਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

3) **ਪਤਨੀ ਦੀ ਕੁੱਟ-ਮਾਰ:-** ਵਿਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਘਰਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆ ਵੀ ਉਠ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚਾ 'ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਬਹੂ-ਬੇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਹੱਕ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ। ਪਰ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ Equality ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਦਕਿਆਨੂਸੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ "ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ" ਸਮਾਜ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਕਿੰਨੀ ਨੀਚ, ਅਸਭਿਆ ਤੇ ਮੰਦ-ਭਾਗੀ ਹੈ। ਅਜੇਹੀ ਹੰਕਾਰੀ ਧੌਸਾਬਾਜ਼ੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਪੀੜਤ-ਦੁਖੀ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਾਵਾਂ, ਐਕਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਪਰੇਗਰਾਮ ਉਲੀਕੇ ਜਾਣ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜਤ ਬਹੂ-ਬੇਟੀਆਂ ਦੇ ਮਨੋਬਲ ਨੂੰ ਉੱਚ ਕਰਨ ਤਾਂ ਜੋ ਪੱਛਮ ਦੇ ਟੁੱਟਦੇ-ਢਹਿੰਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਡਾ ਸਿਸਟਮ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਤੇ Ideal ਬਣ ਕੇ ਖੜ ਸਕੇ।

4) **ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਅਦਬ-ਆਦਾਬ:-** ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਦਾਬ-ਆਦਾਬ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਿੱਗਰ ਅੰਗ ਹਨ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਾਡੇ ਇਸ ਜੱਦੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਫਾਰਮੂਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਤੋਲਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੋਂ ਉਪਰ ਜੋ ਨਿੱਘਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸਦੀ ਮਾਹਨਤਾ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫਿੱਕੀ ਪੈਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

5) **ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ:-** ਪੱਛਮੀਆਂ ਦੀ ਫਸਟ ਨਾਮ, ਲਾਸਟ ਨਾਮ ਦੀ ਵੰਡ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਿਸਟਮਾਚਾਰ ਲਈ ਅਸਲੋਂ ਓਪਰੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ। ਪਰ ਪੱਛਮ ਦੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਕਸਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਅਸੀਂ ਮਾਸੀ, ਮਾਸੜ, ਮਸੇਰ, ਭੂਆ, ਫੁੱਫੜ, ਮਾਮੀ, ਮਾਮਾ, ਚਾਚੀ, ਚਾਚਾ, ਤਾਇਆ, ਤਾਈ, ਸਾਲਾ, ਸਾਲੀ, ਸਾਲੇਹਾਰ, ਦਿਉਰ, ਭਾਬੀ, ਜੀਜਾ, ਨਣਦ, ਨਣਦੇਈਆ, ਭੈਣ, ਭਣਵਈਆ, ਭਾਣਜਾ, ਭਾਣਜੀ, ਨਾਨਾ, ਨਾਨੀ, ਦਾਦਾ, ਦਾਦੀ, ਬਾਬਾ, ਅੰਮਾ, ਆਦਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰੱਖੇ ਹਨ ਪਰ ਪੱਛਮ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਨਾਮ 'ਬ੍ਰਦਰ-ਇਨ-ਲਾਅ' ਦੇ ਹੇਠ ਸਾਲਾ, ਦਿਉਰ, ਜੇਠ, ਜੀਜਾ, ਚਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਆਂਟੀ' ਦੇ ਨਾਮ ਭੂਆ, ਮਾਮੀ, ਚਾਚੀ, ਤਾਈ, ਮਾਸੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਐਰ-ਗੈਰ ਵੀ ਰੱਖ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

6) **ਸੰਬੋਧਨ:-** ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਡਿਆਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਘੱਟ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਊ ਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਹਨ। ਬਾਈ ਜੀ, ਭਾ ਜੀ, ਵੀਰ ਜੀ, ਭਾਪਾ ਜੀ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਤਕਾਰਤ ਸੰਬੋਧਨ ਹਨ। ਪਰ ਪੱਛਮੀ Etiquette ਵਿੱਚ ਫਸਟ ਨਾਮ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਬਿਗਾਨੇ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦ ਦੀ ਘੇਰ ਇੰਤਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੇਗਾਨਾਗੀ ਤੇ ਓਪਰੀ ਸੰਬੋਧਨਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਅਸਰ ਸਾਡੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਪੈਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੋਰੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰੀਸ ਤੇ ਨਾਮਕਰਨ ਦੀ ਘੜੀਸ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਅਤੀ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਬੋਲਣਾ ਅਦਬ-ਆਦਾਬ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਏਸ਼ੀਅਨ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਜੁਝਾਰ ਨੂੰ Joe , ਕੰਵਲਜੀਤ ਨੂੰ Can, ਜਗਦੀਸ਼ ਨੂੰ Jag, ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ Harry, ਗੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ Garry ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਈਕੀ (Psyche):

ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅੰਤਰੀਵੀ ਪਸਾਰ (dimension) ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਜਾਂ ਸਾਈਕੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਜਹਿਨੀਅਤ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮਨੋ- ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਿਹਨੀ ਸੰਸਾਰ ਤਕ ਜੋ ਵੀ ਸੋਚਧਾਰਾ ਵਹਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡੀ ਸਾਈਕੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਹਸਤੀ ਦੀ ਸਾਈਕੀ ਨੌਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਥਾਈ ਭਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉੱਸਰੀ ਹੋਈ ਹੈ – ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ, ਹਾਸਾ, ਕ੍ਰੋਧ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਤਰਸ, ਭੈ, ਸੋਗ, ਹੈਰਾਨੀ, ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨੋ- ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਂ ਸਥਾਈ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਅਣੂਆਂ ਨਾਲ ਉਣਿਆ-ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਈਕੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿਆਰ, ਤਰਸ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਹਾਸਾ, ਗੁੱਸੇ, ਆਦਿ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਓਤਪੋਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਤਕ ਸੂਚੀ:

- 1) ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਡਾ) ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2004
- 2) ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ (ਡਾ), ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਮਦਾਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੈਂਪਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 1999
- 3) ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪੁਨੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 2013
- 4) ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ, ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ ਦਿੱਲੀ, 2013

ABOUT THE CHIEF EDITOR

Harjus Kaur exemplifies scholarly excellence and artistic proficiency, serving as the chief editor of this distinguished book. Her academic journey is marked by significant achievements and dedication. As an associate professor and vice principal of Government College, Ropar, she has influenced educational policies and guided academic pursuits with precision. Dr. Kaur has presented 82 research papers at various seminars, conferences and in esteemed journals, showcasing her commitment to research. Beyond academia, Harjus Kaur is a soulful vocalist, performing at prestigious Raag Darbars and music festivals. She was the first woman to earn a PhD in Gurmat Sangeet from PU Chandigarh in 1993, highlighting her pioneering spirit. She has also been appreciated by the District Administration and Guru Gobind Singh Study Circle for her exemplary work. Her editorial skills are evident in her oversight of six books on classical music and Gurmat Sangeet. Dr. Kaur has also served as a judge at numerous youth festivals, contributing to the cultural sphere. Recognized by Punjabi University and other organizations, her mentorship has guided many scholars, reinforcing her role as an exceptional academic and editor.

ABOUT THE EDITORS

Arvinder Kaur Saini is a passionate educator with expertise in Home Science. With a Master's degree in Foods and Nutrition from Punjab Agricultural University, she has qualified UGC-NET Exam in discipline of Home Science and currently she is pursuing her Ph.D. in Sports Science from Punjabi University Patiala. She is working as Assistant Professor in Department of Home science since 1999 at Government college Ropar. Throughout her 25-year of teaching journey, She had acted as resource person various times to spread awareness regarding nutrition. She has various publications in her kitty too. She has an honor in her credit for working as a psychological counselor on **PUNJAB TELECOUNCELLING HELPLINE FOR PSYCHOLOGICAL CARE DURING COVID**. She has edited various books, contributed chapters to various books and her commitment to excellence in education has been recognized through various academic distinctions. In addition to her teaching role, she has developed a keen interest in content writing on nutrition. She is passionate about creating informative and engaging articles, blogs, and educational resources that promote healthy eating habits and enhance overall well-being. She eagerly seeks new opportunities in the realm of Home Science education and content writing in Nutrition and General Wellbeing.

Nirmal Singh Brar is MA in Public Administration, M.Phil. From Punjabi University Patiala and has earned the degree of Ph.D. from Punjab University Chandigarh with Research topic 'Administration and Evaluation of Co-operative Agricultural Service Societies in Punjab with Context to Moga District'. Belonging to a Agricultural family, he has deep experience of rural life, rural culture and rural local governance. Due to this, he has published articles/research papers in various journals, magazines and newspapers regarding the problems of villages and their solutions. He is trying to raise the issues of rural governance through various awareness programs and electronic media. His two books 'Development Administration in India' and 'Local Government in India' have also been published. at present he is Serving as Head, Department of Public Administration, Government College Ropar.

PUBLISHED BY

NATIONAL PRESS ASSOCIATES

PUBLISHERS AND DISTRIBUTORS OF BOOKS AND JOURNALS

ADMIN OFFICE: C-24, GROUND FLOOR, PANCHSHEEL VIHAR, MALVIA NAGAR, NEW DELHI- 110017 (INDIA)

REGIONAL OFFICE: 79, GURU ANGAD DEV NAGAR, FLOWER ENCLAVE, DUGRI, LUDHIANA-141013 (PUNJAB), INDIA.

BRANCH OFFICE: G-1003, PRAKRITI SOCIETY, BANER-BALEWADI ROAD, BALEWADI PUNE, 411045 MHARASHTRA, INDIA

E-MAIL: npapublishing@gmail.com

Website: www.npapublishing.in

